

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

факультет здоров'я людини
кафедра психології та соціології

О.О. Ромахова

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**РОЗВИТОК SOFTSKILLS ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
ЗАСОБАМИ СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНОГО НАВЧАННЯ**

**СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ**

Факультет здоров'я людини
(повне найменування інституту, факультету)
Кафедра психології та соціології
(повна назва кафедри)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему: «Розвиток soft skills дитини дошкільного віку засобами соціально-емоційного навчання»

Здобувачка вищої освіти спеціальності 053 Психологія,
ОПП «Психологія», групи ПС-24зм

О.О. Ромахова

Керівник роботи: д. психол. н., проф.

О.Г. Лосієвська

Рецензент: доцент кафедри педагогіки
та психології Луганського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти,
к. психол. наук, доц.

В.В. Байдик

СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

Факультет _____ здоров'я людини _____
 Кафедра _____ психології та соціології _____
 Освітній ступінь _____ магістр _____
 Спеціальність _____ 053 Психологія _____
 Освітньо-професійна програма _____ «Психологія» _____

ЗАТВЕРДЖУЮ
 Завідувачка кафедри
 психології та соціології
 Бохонкова Ю.О.

 “03” вересня 2025 року

**ЗАВДАННЯ
 НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ**
 Ромахової Оксани Олександрівни

1. Тема роботи: «Розвиток soft skills дитини дошкільного віку засобами соціально-емоційного навчання».

Керівник роботи: О.Г. Лосієвська – д. психол. н., проф., професор кафедри психології та соціології, затверджений наказом по університету від «02» вересня 2025 року, № 141/15.04

2. Строк подання студентом роботи до захисту «10» грудня 2025 року.

3. Вихідні дані до роботи: обсяг роботи – 128 сторінок (1,5 інтервал, 14 шрифт з дотриманням відповідного формату), список використаної літератури згідно з бібліографічними нормами з урахуванням Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 – 83 джерела.

4. Зміст основної частини: Розділ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження розвитку soft skills у дітей дошкільного віку. Розділ 2. Експериментальне дослідження розвитку soft skills дитини дошкільного віку. Розділ 3. Розвиток soft skills дитини дошкільного віку засобами СЕН.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень): таблиці, рисунки (гістограми, діаграми, сегментограми, графіки) у відповідності до мети та завдань дослідження. Загальна кількість таблиць - 37, загальна кількість рисунків 17

6. Консультанти розділів:

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1.	О.Г. Лосієвська – д. психол. н., проф., професор кафедри психології та соціології	04.09.2025 р.	16.10.2025 р.
2.	О.Г. Лосієвська – д. психол. н., проф., професор кафедри психології та соціології	17.10.2025 р.	24.10.2025 р.
3.	О.Г. Лосієвська – д. психол. н., проф., професор кафедри психології та соціології	25.10.2025 р.	03.11.2025 р.

7. Дата видачі завдання: «03» вересня 2025 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Визначення проблеми, завдань дослідження та розроблення плану кваліфікаційної роботи.	04.09.2025 р. – 07.09.2025 р.	
2	Аналіз літератури за проблемою. Систематичний аналіз наукових джерел. Структурування огляду літератури. Робота над теоретичною частиною дослідження.	08.09.2025 р. – 16.10.2025 р.	
3	Узагальнення результатів констатувального експерименту.	17.10.2025 р. – 24.10.2025 р.	
4	Розробка та апробація програми соціально-психологічного тренінгу.	25.10.2025 р. – 31.10.2025 р.	
5	Обробка, графічне оформлення та психологічний аналіз результатів формульовального експерименту та оцінка ефективності корекційних заходів за допомогою методів математичної статистики	01.11.2025 р. – 03.11.2025 р.	
6	Узагальнення наукових фактів, написання висновків за результатами проведення дослідження. Технічне оформлення роботи.	04.11.2025 р. – 08.12.2025 р.	
7	Попередній захист роботи	09.12.2025 р. – 10.12.2025 р.	
8	Представлення роботи на зовнішню рецензію.	11.12.2025 р. – 14.12.2025 р.	
9	Перевірка роботи на академічний плагіат.	15.12.2025 р. – 17.12.2025 р.	
10	Підготовка кваліфікаційної роботи до захисту.	18.12.2025 р. – 21.12.2025 р.	
11	Захист кваліфікаційної роботи.	22.12.2025 р. – 27.12.2025 р.	

Здобувачка вищої освіти

Керівник роботи:

д. психол. н., проф.

Ромахова О.О.

Лосієвська О.Г.

РЕФЕРАТ

Текст – 128 с., рис. – 17, табл. – 37, додатків – 5, джерел – 83.

У кваліфікаційній роботі представлено результати теоретико-емпіричного дослідження проблеми розвитку soft skills у дітей дошкільного віку засобами соціально-емоційного навчання. Обґрунтовано доцільність розгляду soft skills як цілісного психологічного феномену, що охоплює соціальні, емоційні, комунікативні та регуляторні навички, сформованість яких є необхідною умовою успішної соціалізації та подальшого особистісного розвитку дитини. Проаналізовано основні наукові підходи вітчизняних і зарубіжних дослідників до проблеми соціально-емоційного розвитку дітей дошкільного віку.

У роботі теоретично узагальнено уявлення щодо сутності, структури та психологічних механізмів розвитку soft skills у дітей дошкільного віку, а також визначено роль соціально-емоційного навчання як ефективного психологічного засобу їх формування.

Експериментально, на основі комплексу валідних психодіагностичних методик, проведено констатувальний та формувальний експерименти, у ході яких виявлено особливості розвитку емоційної регуляції, соціальної взаємодії та комунікативних навичок дітей дошкільного віку. Встановлено, що реалізація програми соціально-емоційного навчання «Думай на рівних (Think Equal)» сприяє підвищенню рівня сформованості soft skills у дітей експериментальної групи. За допомогою методів математичної статистики доведено ефективність реалізованих програмних заходів.

Ключові слова: SOFT SKILLS, ДІТИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ, СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНЕ НАВЧАННЯ, ЕМОЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ, САМОРЕГУЛЯЦІЯ, СОЦІАЛЬНА ВЗАЄМОДІЯ, КОМУНІКАТИВНІ НАВИЧКИ, КОНСТАТУВАЛЬНИЙ ТА ФОРМУВАЛЬНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТИ, ПРОГРАМА «ДУМАЙ НА РІВНИХ (THINK EQUAL)».

ABSTRACT

Romakhova O.O. “Development of Soft Skills in Preschool Children through Social and Emotional Learning”. – Qualification work. – Kyiv, 2025.

The qualification paper presents the results of a theoretical and empirical study of the problem of developing soft skills in preschool children through social and emotional learning. The expediency of considering soft skills as a holistic psychological phenomenon is substantiated. This phenomenon includes social, emotional, communicative, and self-regulatory skills, the formation of which is a necessary condition for successful socialization and further personal development of a child. The main scientific approaches of domestic and foreign researchers to the problem of social and emotional development of preschool children are analyzed.

The study theoretically generalizes ideas about the essence, structure, and psychological mechanisms of soft skills development in preschool children and determines the role of social and emotional learning as an effective psychological means of their formation.

Empirically, based on a set of valid psychodiagnostic methods, ascertaining and formative experiments were conducted, which revealed the peculiarities of emotional regulation, social interaction, and communicative skills development in preschool children. It was established that the implementation of the social and emotional learning program “Think Equal” contributes to increasing the level of soft skills development in children of the experimental group. Using methods of mathematical statistics, the effectiveness of the implemented program activities was confirmed.

Keywords: SOFT SKILLS, PRESCHOOL CHILDREN, SOCIAL AND EMOTIONAL LEARNING, EMOTIONAL COMPETENCE, SELF-REGULATION, SOCIAL INTERACTION, COMMUNICATIVE SKILLS, ASCERTAINING AND FORMATIVE EXPERIMENTS, THINK EQUAL.

ЗМІСТ

ВСТУП	8
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ SOFT SKILLS У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	13
1.1. Теоретичний аналіз і систематизація наукових підходів до проблеми розвитку soft skills дитини дошкільного віку	13
1.2. Soft skills дитини дошкільного віку: визначення, структура та підходи до формування	25
1.3. Психологічні механізми та феномен розвитку soft skills дитини дошкільного віку	31
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	37
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРЕМЕНТАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ SOFT SKILLS ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	39
2.1. Вплив соціально-емоційного навчання на розвиток soft skills дитини дошкільного віку	39
2.2. Експериментальне дослідження розвитку soft skills дитини дошкільного віку засобами соціально-емоційного навчання (СЕН)	46
2.3. Психологічні та статистичні результати констатувального експерименту	57
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	76
РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК SOFT-SKILLS ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ СЕН	78
3.1. Концептуально-методологічна модель та зміст реалізації програми соціально-емоційного навчання «Думай на рівних (Think Equal)»	78
3.2. Організація формувального експерименту та методи оцінювання розвитку soft skills у дітей дошкільного віку	92
3.3. Аналіз результатів формувального експерименту та оцінка ефективності програми соціально-емоційного навчання «Думай на рівних (Think Equal)»	101
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	117
ВИСНОВКИ	119
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	122
ДОДАТКИ	128

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасний етап розвитку психологічної науки та освітньої практики характеризується посиленням уваги до проблеми формування цілісної, соціально компетентної особистості, здатної до ефективної взаємодії з оточенням, емоційної саморегуляції, співпраці та гнучкого реагування на виклики соціального середовища. У цьому контексті особливого значення набуває розвиток soft skills, які розглядаються як сукупність соціальних, емоційних, комунікативних і регуляторних навичок, що забезпечують успішну адаптацію та продуктивну діяльність особистості впродовж життя.

У межах даного дослідження поняття soft skills використовується як узагальнювальна наукова категорія, що охоплює сукупність соціальних, емоційних, комунікативних та регуляторних навичок, релевантних для дошкільного віку та необхідних для успішної соціалізації й подальшого особистісного розвитку дитини.

Дошкільний вік є сензитивним періодом для становлення базових soft skills, оскільки саме в цей час закладаються основи емоційної компетентності, емпатії, навичок соціальної взаємодії, самоконтролю та усвідомлення власних переживань. Психологічні дослідження свідчать, що рівень розвитку цих навичок у дошкільному віці істотно впливає на подальший особистісний розвиток дитини, її готовність до шкільного навчання, формування позитивної Я-концепції та успішну соціальну адаптацію. Водночас традиційна система дошкільної освіти тривалий час була зосереджена переважно на когнітивному розвитку, тоді як емоційно-соціальні аспекти розвитку дитини залишалися недостатньо систематизованими й методично забезпеченими.

В умовах сучасних суспільних трансформацій, підвищення рівня соціальної напруженості та впливу стресогенних чинників на психоемоційний стан дітей актуалізується потреба у впровадженні науково

обґрунтованих підходів до розвитку soft skills уже на етапі дошкільного дитинства. Особливого значення в цьому контексті набуває соціально-емоційне навчання (СЕН) як цілісний напрям, спрямований на формування емоційної обізнаності, навичок саморегуляції, відповідальної поведінки та конструктивної взаємодії з іншими.

У психологічному дискурсі досліджуються окремі аспекти соціального й емоційного розвитку дітей дошкільного віку, зокрема питання емоційного інтелекту, соціальної компетентності та міжособистісної взаємодії. Водночас недостатньо розробленим залишається комплексний підхід до розуміння soft skills як цілісного психологічного феномену, а також психологічних механізмів їх розвитку засобами соціально-емоційного навчання. Недостатньо представленими є й експериментальні дослідження, спрямовані на оцінку ефективності конкретних програм СЕН у контексті розвитку soft skills у дітей дошкільного віку.

У цьому зв'язку наукову й практичну значущість має програма соціально-емоційного навчання «Думай на рівних (Think Equal)», яка ґрунтується на сучасних психологічних підходах та орієнтована на формування ключових соціально-емоційних навичок у дітей раннього та дошкільного віку. Водночас питання її психологічної результативності саме в аспекті розвитку soft skills потребує ґрунтовного теоретичного осмислення та емпіричної перевірки.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлена соціальною значущістю проблеми розвитку soft skills у дітей дошкільного віку, недостатньою систематизованістю наукових уявлень про психологічні механізми цього процесу та потребою в експериментальному обґрунтуванні ефективності соціально-емоційного навчання як дієвого засобу їх формування.

Об'єкт дослідження. Soft skills у дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження. Психологічні механізми розвитку soft skills дитини дошкільного віку.

Мета дослідження. Теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особливості розвитку soft skills дитини дошкільного віку засобами соціально-емоційного навчання.

Завдання дослідження. Для досягнення поставленої мети у роботі передбачено розв'язання таких завдань:

1. провести теоретичний аналіз і систематизацію наукових підходів до проблеми розвитку soft skills дитини дошкільного віку;
2. розкрити сутність, структуру та підходи до формування soft skills у дітей дошкільного віку;
3. провести експериментально-психологічне дослідження розвитку soft skills дитини дошкільного віку;
4. розробити концептуально-методологічну модель та зміст реалізації програми соціально-емоційного навчання «Думай на рівних (Think Equal)»;
5. проаналізувати результати формувального експерименту та оцінити ефективність програми соціально-емоційного навчання «Думай на рівних (Think Equal)».

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять сучасні психологічні концепції розвитку особистості дитини, відповідно до яких психічний розвиток розглядається як цілісний, багатовимірний та динамічний процес. Методологічним підґрунтям роботи є положення системно-інтегративного підходу (В. Бочелюк, С. Гарькавець, Є. Гейко, І. Пасічник, І. Стенгерс, К. Уілбер, Г. Хакен та ін.), що дозволяє розглядати soft skills дитини дошкільного віку як інтегративне утворення, сформоване у взаємодії емоційних, соціальних, комунікативних та регуляторних компонентів. У дослідженні використано положення суб'єктно-діяльнісного підходу (Г. Костюк, С. Максименко, І. Пасічник, В. Роменець та ін.), відповідно до якого дитина розглядається як активний суб'єкт власного розвитку, а формування soft skills відбувається у процесі цілеспрямованої діяльності та соціальної взаємодії. Вагоме значення для дослідження мають

також ідеї індивідуально-орієнтованого підходу (Л. Бінсвангер, Дж. Бьюдженталь, Ю. Джендлін, В. Турбан та ін.), які акцентують увагу на унікальності особистісного розвитку дитини та необхідності врахування її індивідуальних психологічних особливостей. Методологічну основу дослідження доповнюють положення інформаційно-комунікативного підходу (З. Кіреєва, В. Корнієнко, У. Михайлишин, М. Орап та ін.), що підкреслюють значущість комунікативної взаємодії та емоційного обміну як чинників розвитку соціальних і комунікативних навичок дитини дошкільного віку. Теоретично значущими є також постулати компетентнісного підходу (Н. Гордієнко, Т. Григоренко, І. Зязюн, М. Мруга, Б. Сенюк та ін.), у межах якого *soft skills* розглядаються як ключовий результат психолого-педагогічного впливу, а також положення процесуально-динамічного підходу (А. Коваленко, Т. Комар, О. Кононенко, О. Лісовий, Л. Пілецька, О. Сафін та ін.), що дозволяють аналізувати розвиток *soft skills* як поетапний, динамічний процес. Методологічну базу дослідження становлять також загальнонаукові принципи соціокультурної обумовленості психічного розвитку особистості (Е. Еріксон, Р. Майєр, Г. Тріандіс та ін.) та положення гуманістичної і позитивної психології (Р. Ассаджіолі, А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс, В. Франкл, Е. Фромм; М. Селігман, К. Пітерсон, Ч. Снайдер та ін.), які акцентують увагу на розвитку сильних сторін особистості, емоційного благополуччя, емпатії та резильєнтності як важливих умов формування *soft skills* у дітей дошкільного віку.

Вагоме методологічне значення для дослідження мають також сучасні підходи до соціально-емоційного навчання, відповідно до яких формування соціальних, емоційних і регуляторних навичок дитини здійснюється у процесі системної, цілеспрямованої та науково обґрунтованої психологічної взаємодії.

Методи дослідження. Для досягнення мети та розв'язання завдань дослідження було використано комплекс взаємодоповнювальних методів. Теоретичні методи: аналіз, порівняння, систематизація та узагальнення

наукових джерел; теоретичне моделювання. Емпіричні методи: психологічне спостереження, бесіда, психодіагностичні методики; соціально-психологічний експеримент (констатувальний і формувальний). Статистичні методи: методи математичної статистики з використанням пакету статистичних програм SPSS for Windows.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

здійснено комплексний психологічний аналіз soft skills дитини дошкільного віку як цілісного феномену соціально-емоційного розвитку;

уточнено та систематизовано уявлення про психологічні механізми розвитку soft skills у дітей дошкільного віку в умовах соціально-емоційного навчання;

обґрунтовано ефективність програми соціально-емоційного навчання «Думай на рівних (Think Equal)» як засобу розвитку soft skills дитини дошкільного віку;

дістали подальшого розвитку наукові положення щодо можливостей цілеспрямованого формування соціально-емоційних навичок у дошкільному віці.

Теоретичне значення дослідження полягає в поглибленні наукових уявлень про психологічну природу та структуру soft skills дитини дошкільного віку, а також у розширенні теоретичних підходів до їх розвитку в межах соціально-емоційного навчання.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання отриманих результатів у діяльності практичних психологів і педагогів закладів дошкільної освіти. Матеріали дослідження та результати апробації програми «Думай на рівних (Think Equal)» можуть бути використані у процесі психологічного супроводу розвитку soft skills у дітей дошкільного віку та у підготовці й підвищенні кваліфікації педагогічних кадрів.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ SOFT SKILLS У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Теоретичний аналіз і систематизація наукових підходів до проблеми розвитку soft skills дитини дошкільного віку

У сучасних соціокультурних реаліях, що формуються під впливом воєнних викликів, змін освітнього простору та підвищеної уваги до питань психологічної безпеки дитинства, розвиток м'яких навичок (soft skills) у дітей дошкільного віку постає як одна з ключових проблем сучасної психології та педагогіки. Саме в дошкільному віці закладаються базові механізми емоційної регуляції, соціальної взаємодії та самоконтролю, які надалі визначають успішність адаптації дитини до соціального й освітнього середовища.

М'які навички розглядаються як інтегрований комплекс соціально-комунікативних, емоційно-вольових і саморегуляційних компетентностей, що забезпечують здатність дитини до ефективної взаємодії з однолітками й дорослими, усвідомлення та вираження емоцій, ініціативності, а також конструктивного розв'язання конфліктних ситуацій у повсякденному житті [12; 16; 41; 81]. У наукових дослідженнях підкреслюється зв'язок розвитку soft skills із кращою адаптацією до освітнього середовища, підвищенням психологічної стійкості (резильєнтності), формуванням позитивної «Я-концепції» та зростанням рівня соціальної компетентності дитини [1; 6; 30; 63].

У вітчизняній науковій традиції теоретичне підґрунтя проблеми розвитку особистісних і соціальних компетентностей дитини формується в межах підходів, що поєднують морально-ціннісні, особистісно-зорієнтовані та діяльнісні засади виховання [3; 8; 9; 10; 40; 42]. Водночас у міжнародному науковому дискурсі провідне місце посідає концепція соціально-емоційного

навчання (Social and Emotional Learning, SEL), яка інтерпретується як системний підхід до розвитку емоційної грамотності, емпатії, відповідального прийняття рішень і навичок міжособистісної взаємодії з раннього віку. Найбільш впливовими в цьому контексті є рамкові моделі CASEL, аналітичні дослідження OECD, рекомендації UNICEF і UNESCO, а також результати метааналізів ефективності SEL-інтервенцій [65; 66; 72; 73; 74; 75].

Зокрема, дані метааналітичних досліджень демонструють статистично значущий позитивний ефект програм соціально-емоційного навчання щодо розвитку емоційно-поведінкових характеристик дітей, зменшення рівня проблемної поведінки та покращення освітніх досягнень, що свідчить про результативність SEL як у коротко-, так і в довгостроковій перспективі [69].

У цьому контексті мета дослідження полягає у здійсненні теоретико-методологічного аналізу наукових підходів до розвитку soft skills у дошкільному віці, обґрунтуванні соціально-емоційного навчання як ефективного засобу їх формування, уточненні понятійного апарату та визначенні проблемних аспектів, що потребують подальшого емпіричного вивчення.

У міжнародному дискурсі soft skills у дошкільному дитинстві описуються як ранні соціально-емоційні компетентності: емоційна обізнаність, саморегуляція, емпатія, просоціальна поведінка, навички співпраці та комунікації, відповідальне прийняття рішень [65; 66; 71; 72]. Ці компетентності частково перетинаються з конструктами емоційного інтелекту, соціального інтелекту, виконавчих функцій (inhibitory control, working memory, cognitive flexibility), що дозволяє розглядати soft skills як міждисциплінарну категорію на перетині психології розвитку, педагогіки й нейронаук [61; 62; 68].

В українській традиції терміни «соціальна компетентність», «емоційна компетентність», «моральна вихованість» та «культура спілкування» функціонують як змістові «ядра», що конвергують із сучасним поняттям soft

skills, акцентуючи особистісний сенс, ціннісні засади та соціальну взаємодію [3; 4; 8; 9; 10; 40]. При цьому СЕН у роботі розглядається як цілісний освітній підхід, що інтегрує навчальний контент, педагогічні взаємодії та середовище для формування soft skills у дошкільників.

Концептуальні засади СЕН спираються на:

теорії соціального навчання (роль моделювання і взаємодії однолітків і дорослих) [58];

культурно-історичну парадигму розвитку (провідна роль спільної діяльності, гри, співпраці) [7];

екологічну модель розвитку дитини (взаємодія мікро-, мезо-, макросистем) [60];

конструктивістські підходи (активність дитини, «навчання через досвід») [78].

СЕН об'єднує ці позиції у практичну рамку, наповнює повсякденні освітні ситуації емоційним словником, вправами і ритуалами, що підтримують саморегуляцію, співпереживання, співпрацю й відповідальність [65; 66; 73]. Доведено, що системні СЕН-інтервенції асоціюються з покращенням поведінки, емоційного благополуччя й навчальних результатів у дітей [69; 74].

Вітчизняні дослідження зосереджені на особистісно-ціннісних аспектах виховання, розвитку емоційної сфери, формуванні комунікативних умінь і соціальної компетентності дошкільників [4; 8; 18; 39]. Підкреслюється значення гуманістичної взаємодії дорослого з дитиною, середовища емоційної безпеки та рефлексивних практик (казкотерапія, арт-техніки, «кола спілкування», ігри на розпізнавання емоцій) [33; 34; 49]. Окремо вказується на виклики воєнного часу для емоційної стійкості дітей і необхідність системних програм емоційної підтримки в ЗДО [33; 34; 49].

Однією з найбільш цитованих і методологічно визнаних у міжнародному науковому дискурсі є рамка соціально-емоційного навчання CASEL, яка структурує соціально-емоційні компетентності за п'ятьма

взаємопов'язаними доменами: самоусвідомлення, самокерування, соціальна обізнаність, навички міжособистісної взаємодії та відповідальне прийняття рішень. Зазначена модель забезпечує цілісне розуміння розвитку soft skills, поєднуючи внутрішні психологічні процеси дитини з її поведінковими проявами та соціальними взаємодіями, що зумовлює її широке використання в освітніх програмах і наукових дослідженнях [65, 66].

Узагальнюючий аналітичний підхід представлений у дослідженнях Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD), у межах яких соціально-емоційні навички розглядаються як системний чинник, що істотно впливає на життєві результати особистості, рівень психологічного благополуччя та соціальну інклюзію. Аналітичні матеріали OECD акцентують увагу на довгострокових ефектах розвитку soft skills, зокрема їх ролі у формуванні освітньої успішності, соціальної мобільності та здатності до адаптації в умовах суспільних трансформацій [70-72].

Політико-нормативні орієнтири розвитку соціально-емоційного навчання окреслено в документах і програмних матеріалах UNICEF та UNESCO, у яких пріоритетного значення набувають дотримання прав дитини, забезпечення інклюзивності освітнього середовища, формування психологічно безпечного простору та етичних засад міжособистісної взаємодії. Окремий акцент у зазначених підходах робиться на чутливості до дитячої психотравми, зокрема в умовах соціальної нестабільності та воєнних викликів, що визначає гуманістичну спрямованість і практичну релевантність цих міжнародних рамок для сучасних освітніх систем [49, 73-75].

Результати метааналізу, проведеного Дж. Дурлак та колегами, переконливо свідчать про наявність статистично значущих і стабільних позитивних ефектів програм соціально-емоційного навчання для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Зокрема, впровадження СЕН-інтервенцій асоціюється з покращенням емоційно-поведінкових показників, зниженням проблемної поведінки, а також із підвищенням навчальних

досягнень, що підтверджує їх ефективність як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі [69, 76].

Інструментарій соціально-емоційного навчання для дітей дошкільного віку характеризується комплексністю та спрямованістю на поетапний розвиток ключових soft skills. Одним із базових напрямів є формування емоційної грамотності, що реалізується через розширення емоційного словника дитини, використання наочних моделей (зокрема «термометра емоцій», «дерева емоцій») та навчання розпізнаванню і вербалізації власних емоційних станів [12; 18; 39].

Важливою складовою СЕН-програм виступає тренування навичок саморегуляції, яке включає адаптовані до віку дихальні вправи, техніки зупинки імпульсивної поведінки («стоп-пауза»), а також елементи майндфулнес, спрямовані на зниження емоційної напруги та розвиток здатності до усвідомленої поведінки [11; 19; 62; 83].

Розвиток соціально-комунікативних умінь забезпечується через інтерактивні форми роботи - рольові та сюжетно-ділові ігри, «кола довіри», кооперативні завдання, які створюють умови для формування навичок співпраці, конструктивної взаємодії та вирішення міжособистісних ситуацій [4; 8; 18; 39].

Окрему увагу в межах СЕН приділено розвитку емпатії та просоціальної поведінки, що досягається шляхом використання оповідань, казок, обговорення моральних дилем і соціальних ситуацій, які допомагають дитині усвідомити почуття інших та сформувані моральні орієнтири поведінки [12; 73].

Водночас ефективність соціально-емоційного навчання суттєво підвищується за умови активного партнерства з родиною, що реалізується через залучення батьків до домашніх ігор, ведення «емоційних щоденників», використання наочних матеріалів та узгодження виховних впливів закладу дошкільної освіти і сім'ї [49,73,75].

Інструментарій соціально-емоційного навчання у дошкільному віці характеризується комплексністю та орієнтацією на щоденний досвід дитини. Важливим його компонентом є формування емоційної грамотності, що передбачає розширення емоційного словника дитини, навчання розпізнаванню та вербалізації власних переживань за допомогою візуальних і символічних засобів, таких як «термометр емоцій» чи «дерево емоцій». Паралельно реалізуються практики розвитку саморегуляції, зокрема дихальні вправи, техніки усвідомленої паузи та елементи майндфулнес, адаптовані до вікових можливостей дітей [12; 18; 39]

Значне місце в інструментарії СЕН посідають соціально-комунікативні практики, що реалізуються через рольові ігри, кооперативні завдання та формати групової взаємодії, спрямовані на формування навичок співпраці й конструктивного спілкування. Розвиток емпатії та просоціальної поведінки забезпечується шляхом роботи з художніми історіями, казками та обговоренням доступних для дітей моральних ситуацій, що сприяє усвідомленню емоцій інших та формуванню моральної чутливості [11; 19; 62; 83]. Важливою складовою СЕН-підходу є також партнерство з родинами, яке реалізується через спільні домашні ігри, використання «емоційних щоденників» і наочних матеріалів, що забезпечує узгодженість виховних впливів у закладі дошкільної освіти та сімейному середовищі [73; 75; 49].

Соціально-емоційне навчання постає як системний шлях формування soft skills у дошкільному віці, оскільки воно поєднує розвиток внутрішніх психологічних процесів дитини з організацією її соціального середовища. Насамперед СЕН забезпечує формування «мови емоцій» і практик саморегуляції, які становлять ядро soft skills і є необхідною умовою усвідомленої поведінки дитини в різних життєвих ситуаціях [65; 70; 73].

Водночас СЕН сприяє створенню соціально безпечного й підтримувального середовища, у якому позитивні взаємодії між дітьми та дорослими стають стабільною нормою повсякденного життя. У такому середовищі ціннісні орієнтири — повага, відповідальність, співпраця —

інтегруються не декларативно, а через регулярні рутинні практики, ігрову діяльність та групові завдання. Важливою особливістю СЕН є його безперервний характер: розвиток соціально-емоційних навичок відбувається не лише під час спеціально організованих занять, а й у межах щоденних ритуалів, зокрема ранкових кіл, спільних ігор та взаємодій, що забезпечує стійкість і перенесення набутих soft skills у реальні життєві ситуації [70; 73].

Узагальнені у табл. 1.1 положення засвідчують, що соціально-емоційне навчання виступає не окремим педагогічним інструментом, а цілісною системою формування soft skills у дошкільному віці.

Таблиця 1.1

**Системні механізми формування soft skills у дошкільному віці
засобами соціально-емоційного навчання (СЕН)**

Системний механізм СЕН	Змістова характеристика	Внесок у розвиток soft skills дитини
Формування емоційної мови та саморегуляції	СЕН забезпечує засвоєння дитиною базового емоційного словника, розвиток уміння розпізнавати власні та чужі емоційні стани, а також опанування елементарних практик саморегуляції (дихання, пауза, усвідомлення тілесних відчуттів).	Розвиток емоційної компетентності, самоконтролю, стресостійкості, усвідомленої поведінки
Створення соціально безпечного середовища	Реалізація СЕН передбачає організацію освітнього простору, у якому дитина відчуває психологічну безпеку, прийняття та підтримку, що знижує рівень тривожності й сприяє відкритій взаємодії з однолітками та дорослими.	Формування навичок міжособистісної взаємодії, довіри, кооперації, позитивного соціального досвіду
Інтеграція ціннісних орієнтирів у повсякденну діяльність	СЕН інтегрує такі цінності, як повага, відповідальність, співпраця та емпатія, не декларативно, а через щоденні ситуації спільної діяльності, ігри, обговорення та рефлексію.	Розвиток соціальної відповідальності, просоціальної поведінки, моральної чутливості
Безперервність і системність освітніх впливів	Соціально-емоційне навчання реалізується як безперервний процес — від щоденних рутин (ранкове коло, правила групи) до ігрових, проєктних і групових завдань, що забезпечує сталість і закріплення набутих навичок.	Стійке формування soft skills, перенесення навичок у різні життєві ситуації

Джерело: узагальнено автором на основі [65; 70; 73; 75].

Його ефективність зумовлена поєднанням емоційного, соціального та ціннісного компонентів у межах повсякденної діяльності дитини. Такий підхід забезпечує не лише засвоєння окремих навичок, а й їх інтеграцію у реальні соціальні взаємодії та поведінкові патерни [65; 70; 73; 75].

У дослідженні використано комбінований дизайн, що поєднує якісні та кількісні методи збору емпіричних даних, що відповідає специфіці оцінювання соціально-емоційного розвитку дітей дошкільного віку. Якісна складова включала систематичне педагогічне спостереження, аналіз соціальних взаємодій дітей, а також напівструктуровані інтерв'ю з педагогами та батьками з метою виявлення змін у поведінці й емоційних реакціях дитини. Кількісна складова передбачала використання рейтингових шкал та карток спостереження з чітко визначеними дескрипторами рівнів сформованості навичок (ніколи / інколи / зазвичай / стабільно), зокрема щодо розпізнавання емоцій, застосування стратегій саморегуляції («стоп-пауза»), вербального звернення по допомогу, здатності домовлятися та проявляти просоціальну поведінку [65; 70; 73; 75].

Соціально-емоційне навчання (СЕН) у дошкільному віці доцільно розглядати не як окремий педагогічний інструмент, а як цілісну систему формування soft skills, що поєднує розвиток емоційної сфери, саморегуляції та соціальної взаємодії дитини. Системний характер СЕН (табл. 1.2.) проявляється у його здатності інтегрувати ціннісні орієнтири, поведінкові практики та безпечне соціальне середовище у повсякденну освітню діяльність закладу дошкільної освіти, забезпечуючи стійкий розвиток соціально-емоційних компетентностей.

Представлена табл.1.2 ілюструє системний характер соціально-емоційного навчання як цілісного механізму формування soft skills у дошкільному віці. СЕН не обмежується окремими заняттями, а інтегрується у повсякденне життя дитини, поєднуючи емоційні, соціальні та ціннісні компоненти розвитку. Такий підхід забезпечує стійкість сформованих

навичок і їх перенесення у різні соціальні ситуації, що відповідає сучасним міжнародним та національним освітнім орієнтирам [65; 70; 73].

Порівняльний аналіз концептуальних підходів до розвитку soft skills дитини дошкільного віку в українських і міжнародних моделях соціально-емоційного навчання представлено в табл. 1.3.

Представлена порівняльна таблиця (табл. 1.3.) засвідчує, що українські наукові підходи до розвитку soft skills дитини дошкільного віку концептуально узгоджуються з провідними міжнародними моделями

Таблиця 1.2

Системна роль соціально-емоційного навчання у формуванні soft skills дитини дошкільного віку

Аспект СЕН	Змістовна характеристика	Внесок у розвиток soft skills
Емоційна грамотність і саморегуляція	Формування емоційного словника, усвідомлення власних емоцій та опанування базових стратегій самоконтролю	Розвиток емоційної обізнаності, самокерування, стресостійкості
Соціально безпечне середовище	Організація взаємодій на засадах прийняття, підтримки та психологічної безпеки	Підсилення навичок співпраці, довіри, конструктивної комунікації
Ціннісна інтеграція	Включення цінностей поваги, відповідальності та взаємодопомоги у повсякденну діяльність дитини	Формування соціальної відповідальності та просоціальної поведінки
Безперервність і практична спрямованість	Реалізація СЕН у щоденних рутинах, ігрових ситуаціях і групових завданнях	Стійкий розвиток soft skills через регулярне застосування у різних контекстах

Джерело: узагальнено автором на основі [65; 70; 73].

соціально-емоційного навчання. Водночас міжнародні підходи (CASEL, UNESCO, UNICEF, OECD) відзначаються більшою структурованістю, стандартизованістю інструментів оцінювання та орієнтацією на довгострокові соціальні ефекти. Це створює методологічні передумови для адаптації міжнародних СЕН-моделей до українського освітнього контексту з урахуванням культурних, соціальних та воєнних викликів [3; 8; 9; 40; 65; 70; 73].

Таблиця 1.3

Порівняльний аналіз концептуальних підходів до розвитку soft skills дитини дошкільного віку в українських і міжнародних моделях соціально-емоційного навчання

Компонент	Українські підходи	CASEL	UNESCO	UNICEF	OECD
Ціннісна основа	Гуманістична педагогіка, особистісно-орієнтоване виховання; моральні цінності, культура спілкування	Повага, відповідальність, залучення, інклюзія	Права дитини, мирна культура, інклюзія	Захист і благополуччя дитини, партнерство з родиною	Рівність можливостей, соціальна згуртованість
Структура навичок	Соціальна компетентність, емоційна сфера, комунікативність, довільність, моральність	5 доменів: самоусвідомлення, самокерування, соціальна обізнаність, стосунки, рішення	Емоційна грамотність, емпатія, права, ненасильницьке спілкування	Емоції, саморегуляція, безпечне середовище, родинні практики	Соціально-емоційні навички як «ключові» до життєвого успіху
Інструменти	Ігрові та арт-практики, казкотерапія, кола спілкування, етнокультурні елементи	Поурочні СЕН-модулі, вправи на емоції/стосунки/рішення	Матриці компетентностей, сценарії уроків миру/поваги	Пакети для педагогів і батьків, «емоційні щоденники»	Політики, дорожні карти, індикатори вимірювання
Оцінювання	Картки спостереження, педагогічна діагностика (якісна)	Рубрики/шкали за 5 доменами	Індикатори правозорієнтованої школи/ЗДО	Чек-листи безпеки та благополуччя, опитники для батьків	Компетентнісні рамки, лонгітюдні оцінки
Ключовий ефект	Особистісний розвиток, культура взаємодії, моральність	Поліпшення поведінки й навчальних результатів	Інклюзія, мирна комунікація, права дитини	Психологічна безпека, стійкість, партнерство з родиною	Соціальна мобільність, благополуччя, продуктивність

Джерело: опрацьовано автором на основі [3; 8; 9; 40; 65; 70; 73].

У сучасних дослідженнях соціально-емоційного навчання в дошкільному віці особливої уваги набуває проблема операціоналізації понять, що зумовлює потребу у валідованих та віково адекватних

індикаторах рівнів сформованості *soft skills* у дітей 5–6 років. Йдеться не лише про формальне вимірювання, а про використання зрозумілих поведінкових дескрипторів, які відображають реальні прояви емоційної обізнаності, саморегуляції та соціальної взаємодії у повсякденній діяльності дитини [70; 73; 75].

Водночас ефективність упровадження міжнародних СЕН-програм значною мірою залежить від їх культурно чутливої адаптації до національного контексту. В умовах української реальності це передбачає врахування факторів емоційної безпеки дітей в ситуації воєнних викликів, ролі родинних практик та особливостей взаємодії між закладом дошкільної освіти і сім'єю [33; 49; 75]. Така адаптація є передумовою не лише етичного, а й результативного застосування СЕН-підходів.

Окремим методологічним аспектом виступає оцінювання ефективності СЕН-інтервенцій. Науково обґрунтованими вважаються дослідження, що передбачають використання контрольних груп або, принаймні, детальний дизайн до- та післявимірювання з чітким описом тривалості та інтенсивності впливу («دوزи» інтервенції), що дозволяє коректно інтерпретувати отримані результати [69; 70]. Не менш важливою умовою є забезпечення безперервності СЕН, яка реалізується через інтеграцію соціально-емоційних практик між домом і закладом дошкільної освіти, між різними віковими групами та етапами розвитку дитини [73; 75].

Зазначені процеси потребують належної підготовки педагогічних кадрів, зокрема методичної підтримки та професійної супервізії, що забезпечує сталість і якість упровадження СЕН-підходів у практику дошкільної освіти [65; 73; 75].

Поняття *soft skills* у дошкільному віці доцільно розглядати як інтегральний психолого-педагогічний конструкт, що охоплює емоційну грамотність, здатність до саморегуляції, емпатію, комунікативні вміння, навички співпраці та відповідальне прийняття рішень. У зазначеному віковому періоді ці компетентності формуються не ізольовано, а у тісному

взаємозв'язку з соціальними взаємодіями, ігровою діяльністю та емоційним досвідом дитини [3; 8; 9; 40].

Соціально-емоційне навчання (СЕН) постає цілісним підходом до розвитку soft skills, оскільки поєднує зміст освітніх впливів, характер міжособистісних взаємодій та організацію безпечного й підтримувального середовища. Саме інтеграція цих складових забезпечує системність формування соціально-емоційних компетентностей у дошкільному віці.

Аналіз міжнародних рамок (CASEL, OECD, UNICEF, UNESCO) у поєднанні з вітчизняними науковими підходами (І. Д. Бех, Н. В. Гавриш, Л. В. Лохвицька, О. Я. Савченко) засвідчує їх взаємодоповнювальний характер. Міжнародні моделі пропонують структуровані компетентнісні рамки та стандартизовані інструменти оцінювання, тоді як українські дослідження формують гуманістично-ціннісне підґрунтя розвитку дитини й акцентують увагу на культурній та соціальній чутливості освітнього процесу [3; 8; 9; 40; 65; 70; 73].

Доказова база соціально-емоційного навчання, зокрема результати метааналізів, підтверджує його позитивний вплив на емоційно-поведінкові характеристики та освітні результати дітей. Для дошкільного віку найбільш релевантними є ігрові, майндфулнес- та арт-практики, а також активне залучення родини як партнера освітнього процесу [69; 73; 75].

Перспективними напрямками подальших наукових досліджень визначено розробку валідованих інструментів спостереження, адаптованих до вікових особливостей дошкільників, упровадження формувальних експериментів із надійними процедурами до- та післявимірювання, а також реалізацію програм СЕН у логіці безперервності взаємодії «заклад дошкільної освіти – родина – громада» [70; 73; 75].

1.2. Soft skills дитини дошкільного віку: визначення, структура та підходи до формування

Поняття soft skills (м'які навички) у сучасній психології та педагогіці трактується як інтегральний комплекс особистісних якостей, соціальних і комунікативних компетентностей, що забезпечують ефективну взаємодію, саморегуляцію, емоційну стабільність і здатність до співпраці. На відміну від hard skills - знань та технічних умінь, soft skills формують поведінкову гнучкість, емоційну зрілість і готовність дитини конструктивно реагувати на життєві виклики [3; 8; 12; 41].

Для дошкільного віку ці навички мають особливе значення, оскільки саме в цей період інтенсивно формується соціальний інтелект, емоційна саморегуляція та морально-вольові риси особистості. Науковці (І. Бех, Н. Гавриш, Л. Лохвицька, О. Савченко, J. Durlak, L. Brackett) визначають soft skills дитини як здатність налагоджувати стосунки, виражати почуття соціально прийнятним способом, розуміти емоційний стан іншого, вирішувати конфлікти та співпрацювати з однолітками [5; 7; 9; 40; 69].

М'які навички у дошкільному віці тісно пов'язані з розвитком емоційного інтелекту, який охоплює три ключові аспекти:

- емоційне усвідомлення (розпізнавання власних і чужих емоцій, розвиток словника емоцій),

- саморегуляцію (контроль імпульсів, здатність заспокоїтися, планувати дії),

- соціальну взаємодію (емпатія, комунікація, взаємодопомога).

За результатами досліджень CASEL, діти з високим рівнем соціально-емоційних компетентностей демонструють кращу адаптацію, нижчий рівень агресії, більш розвинену довільну увагу й позитивну самооцінку [65; 66; 69].

Українська педагогічна думка, спираючись на гуманістичні традиції (І. Бех, О. Савченко, Н. Гавриш), розглядає формування soft skills як частину морально-ціннісного виховання, у центрі якого - дитина як суб'єкт розвитку,

що діє у взаємодії з дорослими й однолітками [5; 6; 7; 40]. Саме така інтеграція соціально-емоційного навчання (СЕН) із принципами особистісно зорієнтованої педагогіки дозволяє формувати стійкі поведінкові та емоційні патерни, необхідні для подальшого навчання й життя.

Сучасні наукові моделі визначають структуру soft skills як багатовимірну систему, де виділяють кілька взаємопов'язаних компонентів: емоційно-вольовий, соціально-комунікативний, когнітивний і поведінковий [3; 8; 9; 65]. У табл. 1.4 узагальнено їх змістові характеристики для дітей дошкільного віку.

Таблиця 1.4

Структура soft skills дитини дошкільного віку

Компонент	Зміст (показники розвитку)	Приклади проявів у дошкільному віці	Основні педагогічні умови
Емоційно-вольовий	Здатність усвідомлювати, називати й регулювати власні емоції; розвиток довіри та стійкості до фрустрації	дитина вміє заспокоїтися після конфлікту, контролює імпульси, не перебиває інших	створення емоційно безпечного середовища, майндфулнес-вправи, педагогічна підтримка
Соціально-комунікативний	Уміння взаємодіяти з ровесниками й дорослими, співпрацювати, домовлятися, слухати й бути почутою	ділиться іграшками, пропонує допомогу, використовує «Я-повідомлення»	сюжетно-рольові ігри, спільні проекти, «кола спілкування»
Когнітивний	Розвиток мислення, уяви, здатності до вирішення проблем і самостійного прийняття рішень	пропонує способи вирішення завдання, пояснює логіку дії	використання проблемно-ігрових ситуацій, стимулювання запитань
Поведінковий	Стійкі просоціальні форми поведінки, відповідальність, ініціативність, моральні орієнтири	дотримується правил, бере участь у групових справах, проявляє турботу	позитивне підкріплення, моделювання поведінки дорослим
Ціннісно-мотиваційний	Внутрішня мотивація, інтерес до спільної діяльності, почуття гідності й власної значущості	прагне допомогти іншим, пишається власними успіхами	підтримка успіху, рефлексивні бесіди, розвиток самоповаги

Джерело: узагальнено автором на основі [3; 5; 7; 8; 9; 65].

У структурі soft skills особливе місце належить емоційно-вольовому компоненту, який виступає регулятором поведінки та фундаментом для інших складових. Саме тому соціально-емоційне навчання (СЕН) доцільно розглядати як «місток» між розвитком емоційної сфери та становленням моральної свідомості дитини [65; 70; 73].

Представлена модель (рис.1.1.) ілюструє soft skills дитини дошкільного віку як інтегральну систему взаємопов'язаних сфер: емоційно-вольової, соціально-комунікативної, когнітивної та поведінкової.

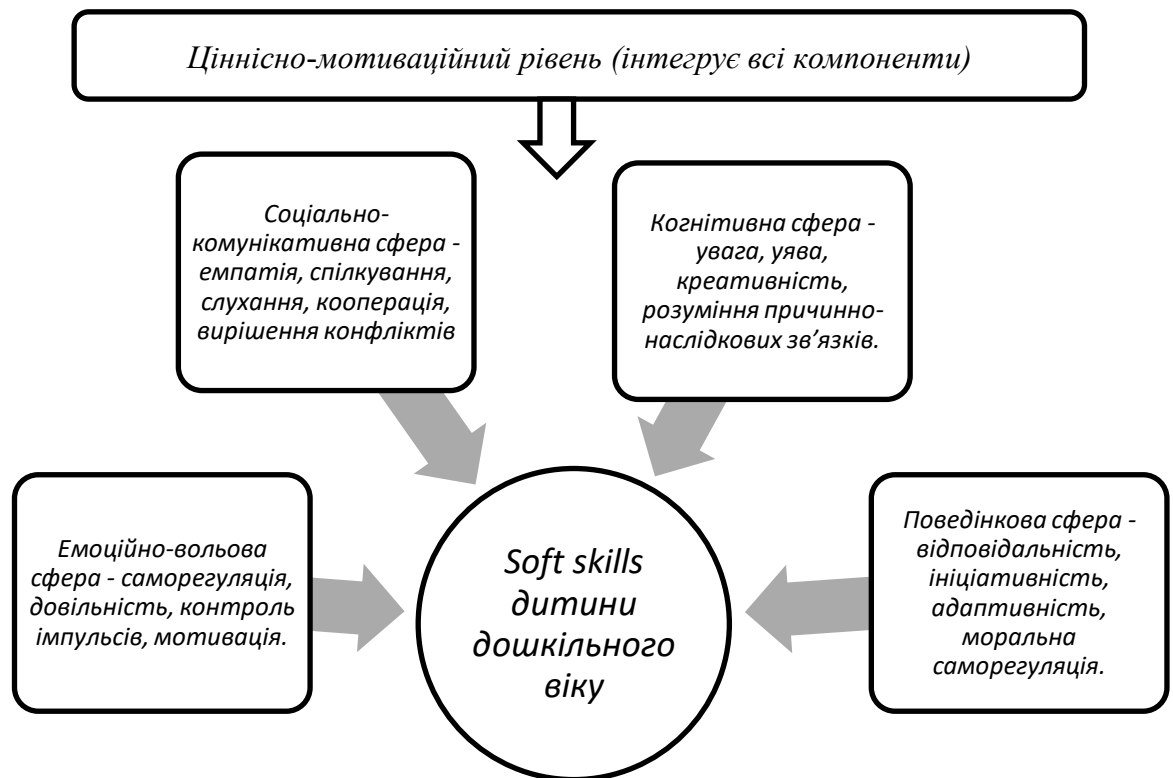

Рис.1.1. Модель взаємозв'язку компонентів soft skills дитини дошкільного віку

Кожна зі сфер робить самостійний внесок у розвиток дитини, водночас перебуваючи у постійній взаємодії з іншими компонентами, що відображено через механізми зворотного зв'язку. Соціально-емоційне навчання (СЕН) у цій моделі виступає інтеграційним механізмом, який поєднує внутрішні психологічні процеси, соціальні взаємодії та освітнє середовище. Такий

підхід дозволяє розглядати розвиток soft skills не як фрагментарний набір навичок, а як цілісний процес особистісного становлення дитини. Модель може бути використана як концептуальна основа для проєктування формувального експерименту та добору індикаторів оцінювання [65; 70; 73].

Формування soft skills у дошкільному віці є результатом системної взаємодії дитини з соціальним середовищем - дорослими, однолітками, освітнім простором. Наукові підходи до цього процесу охоплюють соціально-когнітивні, діяльнісні, гуманістичні, конструктивістські та компетентнісні парадигми [3; 8; 9; 40].

Українська психологічна школа (І. Бех, О. Савченко, Н. Гавриш) наголошує на особистісно-зорієнтованій моделі виховання, що поєднує морально-ціннісні орієнтири з розвитком емоційно-вольової сфери. Вона передбачає формування у дітей умінь співчувати, домовлятися, контролювати власну поведінку, розуміти наслідки своїх дій і відповідати за них [5; 6; 7].

Зазначені теоретичні підходи становлять методологічне підґрунтя сучасних програм соціально-емоційного навчання та узагальнені в табл. 1.5 [13; 14; 15; 16; 65; 70]. Усі наведені підходи підкреслюють, що розвиток soft skills - це не лише навчання «правильній» поведінці, а й створення умов для самостійного емоційного досвіду. Спільними механізмами є:

- моделювання позитивних прикладів поведінки дорослим;
- створення безпечного середовища для прояву емоцій;
- ігрова діяльність як природний простір соціального навчання;
- поступове перенесення навичок із групової взаємодії в особисту саморегуляцію [5; 6; 7; 13; 15].

Сучасні програми соціально-емоційного навчання (зокрема *Think Equal*, *Second Step*, *PATHS*) концептуально ґрунтуються на інтеграції емоційного пізнання, рефлексивних процесів та соціальної взаємодії, що дозволяє розглядати розвиток soft skills не як фрагментарний набір умінь, а як цілісний і динамічний процес особистісного становлення дитини

дошкільного віку. Реалізація таких програм сприяє формуванню емоційної обізнаності, навичок саморегуляції та конструктивної взаємодії з соціальним оточенням [8; 9; 65; 70].

Таблиця 1.5

**Психолого-педагогічні підходи до формування soft skills у дітей
дошкільного віку**

Автор / теорія	Ключові положення	Механізм формування soft skills	Практичні інструменти в СЕН
Л. Виготський (соціокультурна теорія)	Розвиток здібностей через спільну діяльність і соціальну взаємодію; «зона найближчого розвитку»	Соціальне середовище як джерело розвитку емоційної регуляції й комунікативних умінь	сюжетно-рольова гра, співпраця з дорослим, колективні творчі справи
А. Бандура (соціальне навчання)	Засвоєння поведінкових моделей через спостереження, наслідування й підкріплення	Моделювання емоційно-етичної поведінки педагогом, позитивне підкріплення	рольові ігри, етичні дилеми, «дзеркало емоцій»
Ж. Піаже (когнітивний конструктивізм)	Розвиток мислення й морального судження через активне дослідження середовища	Поступовий перехід від егоцентризму до співпереживання й кооперації	дослідницькі ігри, групові проєкти, обговорення казок
І. Бех (гуманістична парадигма)	Виховання особистості як саморозвивальної системи; моральні норми як внутрішній регулятор	Розвиток внутрішньої відповідальності, рефлексії, самооцінки	морально-етичні ситуації, кола довіри, бесіди про цінності
CASEL (компетентнісна модель СЕН)	5 доменів соціально-емоційних компетентностей: самоусвідомлення, самокерування, соціальна обізнаність, стосунки, рішення	Інтеграція емоційної та соціальної грамотності в освітній процес	тематичні СЕН-заняття, карти емоцій, спільні ритуали доброти
OECD / UNESCO / UNICEF (глобальні рамки)	Соціально-емоційні навички як основа життєвої стійкості, інклюзії та громадянської активності	Створення безпечного, інклюзивного середовища й залучення родини	партнерські проєкти «Дитина - Родина - ЗДО», програми емоційного добробуту

Джерело: систематизовано та узагальнено автором на основі [5; 9; 10; 11; 12; 13; 15; 16; 65].

Отже, soft skills у дошкільному віці доцільно трактувати як інтегральну систему взаємопов'язаних особистісних якостей, що забезпечують соціальну компетентність, емоційну стабільність, готовність до співпраці, ефективну комунікацію та адаптацію дитини до змінних соціальних умов. Їх розвиток виступає важливою передумовою подальшої навчальної успішності й психологічного благополуччя [8; 10; 11; 12].

Структурно soft skills дитини дошкільного віку охоплюють п'ять взаємопов'язаних компонентів: емоційно-вольовий, соціально-комунікативний, когнітивний, поведінковий, ціннісно-мотиваційний.

Зазначені компоненти перебувають у постійній взаємодії та взаємообумовленості, що зумовлює необхідність їх комплексного розвитку в межах освітнього процесу [3; 8; 10].

Соціально-емоційне навчання (СЕН) виступає ключовим інтеграційним механізмом формування soft skills, оскільки забезпечує системний зв'язок між емоційним досвідом дитини, її поведінковими проявами та соціальною адаптацією. Через створення безпечного освітнього середовища, регулярні практики саморефлексії та соціальної взаємодії СЕН сприяє узгодженому розвитку всіх складових soft skills [8; 9; 11; 65].

Теоретичне підґрунтя розвитку soft skills у дошкільному віці формують соціокультурна, когнітивна, гуманістична та компетентнісна парадигми, які взаємодоповнюють одна одну й дозволяють розглядати дитину як активного суб'єкта власного розвитку. У межах цих підходів особливого значення набувають соціальна взаємодія, активне пізнання, внутрішня мотивація та ціннісна регуляція поведінки [5; 7; 13; 15; 16].

Найефективнішими педагогічними засобами розвитку soft skills у дошкільному віці є ігрові, арт-терапевтичні, майндфулнес- та рефлексивні методики, що відповідають віковим особливостям дітей і сприяють формуванню емпатії, саморегуляції, відповідальної поведінки та здатності до конструктивної взаємодії [6; 8; 11; 18; 65].

1.3. Психологічні механізми та феномен розвитку soft skills дитини дошкільного віку

Розвиток soft skills у дошкільному дитинстві є феноменом, що відображає інтеграцію емоційної, когнітивної та соціальної сфер особистості. У психологічній літературі цей феномен трактується як процес становлення внутрішніх механізмів, які забезпечують здатність дитини до конструктивної взаємодії, емоційної саморегуляції, емпатії, співпраці та творчої активності [3; 8; 12; 41].

На відміну від академічних умінь (hard skills), які формуються через наслідування й навчання, soft skills розвиваються у контексті життєдіяльності - через ігрову, комунікативну, пізнавальну діяльність, спільні переживання й соціально-емоційні ситуації. Тому розвиток м'яких навичок має не лише когнітивну, а й афективно-поведінкову природу [8; 10, 11].

У сучасному психологічному дискурсі феномен soft skills визначається як динамічний процес інтеграції:

емоційної компетентності (усвідомлення, розпізнавання й регуляція емоцій);

соціальної компетентності (емпатія, комунікативність, здатність до співпраці);

вольової регуляції (самоконтроль, довільність, ініціативність);

моральної зрілості (відповідальність, доброзичливість, готовність до допомоги).

Таким чином, soft skills - це не набір окремих умінь, а якісна характеристика соціальної поведінки, яка поступово кристалізується під впливом виховання, соціального досвіду та середовища емоційної безпеки [2; 5; 6; 7].

У межах соціально-емоційного навчання (СЕН) розвиток soft skills трактується як феномен цілісного зростання дитини - від елементарних емоційних реакцій до усвідомленої емпатії й саморегуляції [9; 11, 65]. Це

дозволяє розглядати процес як онтогенетичний континуум, у якому зміни в емоційній і когнітивній сфері взаємопов'язані з поведінковими проявами.

Формування soft skills у дошкільному віці відбувається через взаємодію базових психологічних механізмів:

Ідентифікація - наслідування поведінкових моделей значущих дорослих (механізм, описаний А. Бандурою [50]).

Емоційна співпереживаність (емпатія) - розуміння почуттів інших, розвиток моральної чутливості.

Рефлексія - усвідомлення власних емоцій, мотивів, вчинків (актуалізується у старшому дошкільному віці) [3, 8].

Інтеріоризація соціальних норм - засвоєння правил поведінки через емоційно значущі ситуації.

Саморегуляція - контроль імпульсів, здатність діяти відповідно до норм і цінностей [2, 55].

З позиції культурно-історичної теорії розвитку (Л. Виготський), саме соціальна взаємодія є тим «зовнішнім полем», у якому внутрішні психічні функції набувають особистісного змісту [7]. Через спілкування та гру дитина не лише вчиться розуміти інших, а й відкриває власні можливості впливати на ситуацію.

Механізм рефлексії особливо важливий у процесі соціально-емоційного навчання. Саме завдяки рефлексії дитина переходить від імпульсивних емоційних реакцій до свідомої поведінки, заснованої на розумінні наслідків власних дій [55; 60; 74]. Цей процес відображає поступовий перехід від «афективної ситуативності» (емоційна реакція без усвідомлення) до «афективної саморегуляції» (здатність керувати собою).

Розвиток м'яких навичок (табл. 1.6.) у дошкільному віці відбувається нерівномірно, що пов'язано з дозріванням нервової системи, розширенням соціальних контактів і поступовим переходом від емоційно-чуттєвого до когнітивно-регулятивного рівня поведінки [1; 2, 6].

Таблиця 1.6

Динаміка розвитку soft skills у дітей дошкільного віку (3–6 років)

Віковий етап	Ключові психологічні новоутворення	Провідні прояви soft skills	Приклади діяльності / вправи	Педагогічні орієнтири
3–4 роки (ранній дошкільний вік)	Формується первинне розпізнавання емоцій, розвиток мовлення, виникає емпатія на рівні співпереживання	виявляє співчуття, реагує на плач чи радість інших, починає ділитися іграшками	гра «Відгадай емоцію», «Моє обличчя сьогодні»	підтримка емоційної виразності, наслідування дорослого
4–5 років (середній дошкільний вік)	Зростає самосвідомість, довільність, потреба у визнанні, розвивається внутрішня мова	домовляється з однолітками, може чекати черги, висловлює прохання словами	«Міст дружби», «Коло добра», вправи на слухання	стимулювання співпраці, позитивне підкріплення
5–6 років (старший дошкільний вік)	З'являється здатність до самооцінки, розвивається рефлексія, моральні орієнтири	контролює емоції, вирішує конфлікти словами, бере відповідальність за дії	«Дерево рішень», «Моє серце радості», «Я можу допомогти»	створення ситуацій морального вибору, партнерська взаємодія

Джерело: узагальнено автором на основі [3, 7, 51, 52, 64; 71]

Як видно з табл.1.6. динаміка розвитку soft skills відображає поступовий перехід від зовнішнього регулювання до внутрішнього контролю поведінки. На ранніх етапах провідну роль відіграє наслідування й емоційна ідентифікація з дорослим; у старшому дошкільному віці - рефлексія, саморегуляція та розвиток морально-вольової сфери [3, 7].

Соціально-емоційне навчання (СЕН) у цьому контексті виступає механізмом інтеграції всіх ліній розвитку: воно забезпечує емоційне «проживання» соціальних ситуацій, сприяє формуванню емпатії й відповідальної поведінки, що є основою подальшої соціальної зрілості [51; 55; 71; 72].

Розвиток soft skills у дошкільному віці є результатом взаємодії трьох ключових складників: дитини, педагога та соціального середовища (рис.1.2).

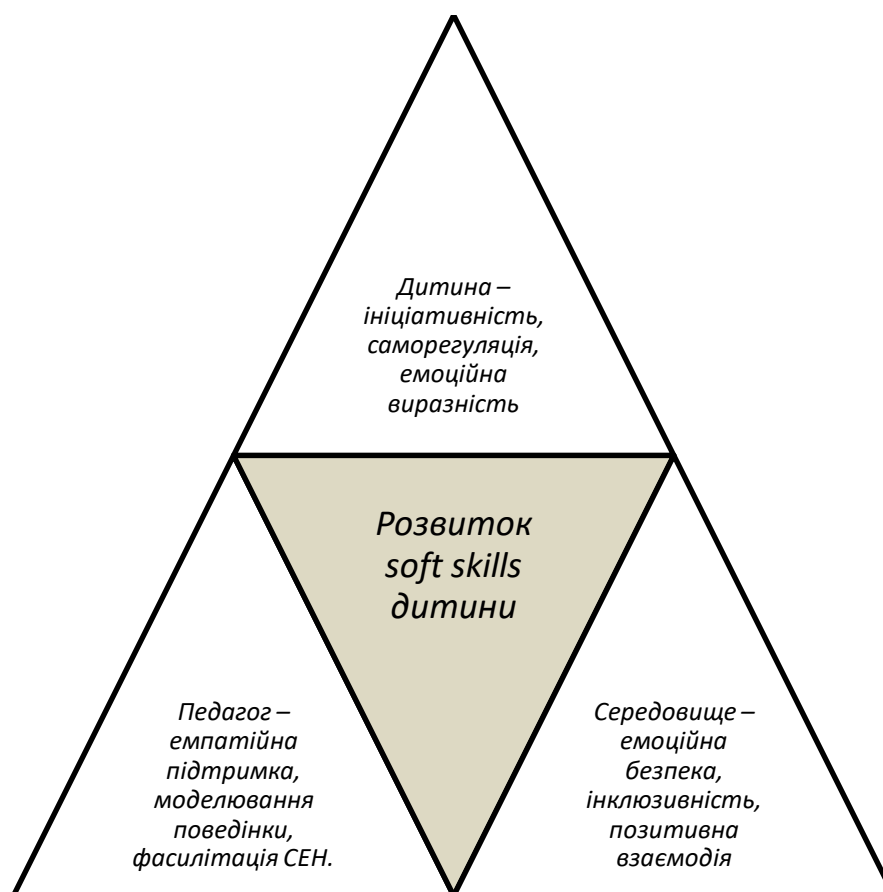

Рис.1.2. Трикутник взаємодії: дитина – педагог – середовище

Саме поєднання цих елементів створює простір, у якому відбувається формування емоційної компетентності, комунікативних умінь, морально-вольових і поведінкових якостей.

До психологічних умов ефективного розвитку soft skills належать:

- позитивний емоційний клімат у групі;
- наявність довірливих стосунків між дитиною та педагогом;
- можливість вираження почуттів без страху осуду;
- залучення до групових ігор, у яких розвивається співпраця, взаємодопомога й відповідальність [3; 7; 51].

Педагогічні чинники охоплюють організацію соціально-емоційного навчання (СЕН) як наскрізного процесу, інтегрованого у всі види діяльності дитини - гру, пізнання, спілкування, творчість. Ефективність забезпечується, коли педагог виступає не лише наставником, а й партнером, фасилітатором дитячого досвіду [3; 51; 55].

Соціальні чинники включають взаємодію із сім'єю, громадою, однолітками, що розширює контекст застосування набутих навичок. Коли батьки підтримують стратегії СЕН (емоційні щоденники, «сімейні кола», розмови про почуття), ефект розвитку soft skills значно посилюється [55; 71; 72].

До умов ефективного розвитку soft skills засобами СЕН відносяться:

1. Психологічна безпека: дитина відчуває прийняття, її емоції визнаються й не оцінюються негативно.
2. Емоційне моделювання: педагог демонструє способи вираження почуттів і вирішення конфліктів.
3. Ігрова діяльність: як провідна форма соціального навчання, що створює простір для саморегуляції та емпатії.
4. Рефлексія: регулярні обговорення («коло емоцій», «дерево добрих справ») сприяють усвідомленню власних станів.
5. Партнерство з родиною: спільні СЕН-практики вдома й у ЗДО забезпечують сталість розвитку.
6. Культурна чутливість і гуманістичний підхід: врахування емоційного досвіду дітей, що пережили травматичні події війни [3; 51; 64; 71].

Розвиток soft skills можливий лише за умов, коли освітнє середовище стає простором для спільного переживання, емоційного контакту й моральної підтримки. Саме така взаємодія створює підґрунтя для формування соціально зрілої, емпатійної, психологічно стійкої особистості [7; 51; 64].

Феномен розвитку soft skills у дошкільному віці має комплексний характер і базується на взаємодії емоційних, когнітивних, соціальних і морально-вольових процесів [3; 6; 35; 40].

Розвиток м'яких навичок відбувається поступово - від зовнішнього наслідування до внутрішньої саморегуляції та усвідомленої моральної поведінки [3; 7; 18; 40].

Соціально-емоційне навчання (СЕН) виступає ключовим механізмом інтеграції досвіду: воно забезпечує зв'язок між емоційним переживанням і поведінкою [8; 35; 40; 51].

Ефективність формування soft skills визначається комплексом умов: психологічною безпекою, партнерством педагогів і родини, ігровою діяльністю, емоційною підтримкою [6; 18; 35; 71].

Найкращі результати досягаються у середовищі, де дитина є активним учасником спільного досвіду, а педагог - фасилітатором розвитку емоційної грамотності та соціальної відповідальності [3; 35; 40; 51].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

У першому розділі роботи здійснено теоретико-методологічний аналіз проблеми розвитку soft skills дитини дошкільного віку, що дозволило окреслити концептуальні засади подальшого емпіричного дослідження.

У результаті аналізу наукової літератури встановлено, що проблема розвитку soft skills у дошкільному віці перебуває на перетині психологічних, педагогічних і міждисциплінарних досліджень. Вітчизняні наукові підходи (І. Д. Бех, Н. В. Гавриш, Л. В. Лохвицька, О. Я. Савченко) акцентують увагу на гуманістично-ціннісних засадах виховання, особистісному розвитку дитини та формуванні моральної регуляції поведінки. Водночас міжнародні рамки (CASEL, OECD, UNESCO, UNICEF) пропонують структуровані компетентнісні моделі соціально-емоційного розвитку, що базуються на доказовості, стандартизованих індикаторах та довгострокових соціальних ефектах. Це свідчить про взаємодоповнюваність національного й міжнародного досвіду у сфері розвитку soft skills.

Обґрунтовано доцільність розгляду soft skills дитини дошкільного віку як інтегрального психологічного конструкта, що охоплює емоційно-вольовий, соціально-комунікативний, когнітивний, поведінковий та ціннісно-мотиваційний компоненти. Така структура відображає цілісність особистісного розвитку дитини та підкреслює взаємозалежність емоційних процесів, соціальної поведінки, пізнавальної активності й моральної регуляції. Визначено, що формування soft skills у дошкільному віці має відбуватися не фрагментарно, а як системний і послідовний процес.

Розкрито феномен розвитку soft skills дитини дошкільного віку з позицій соціокультурної, когнітивної, гуманістичної та компетентнісної парадигм. Доведено, що соціально-емоційне навчання (СЕН) виступає ключовим інтеграційним механізмом, який поєднує зміст освіти, характер взаємодій та освітнє середовище, забезпечуючи формування soft skills через емоційний досвід, рефлексію та соціальну взаємодію. СЕН-програми

створюють умови для розвитку емпатії, саморегуляції, відповідальної поведінки та соціальної адаптації дитини.

Узагальнюючи результати теоретичного аналізу, можна зробити висновок, що соціально-емоційне навчання є науково обґрунтованим і методологічно доцільним підходом до розвитку soft skills у дошкільному віці, особливо в умовах сучасних соціальних і воєнних викликів. Теоретичні положення першого розділу стали основою для побудови експериментального дизайну дослідження, вибору діагностичного інструментарію та розробки програми формувального впливу, що реалізується в наступних розділах роботи.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРЕМЕНТАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ SOFT SKILLS ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Вплив соціально-емоційного навчання на розвиток soft skills дитини дошкільного віку

Сучасні трансформації освітнього простору, зумовлені соціальними, культурними та психологічними викликами, актуалізують потребу у формуванні в дітей дошкільного віку не лише базових когнітивних умінь, а й комплексу м'яких навичок (soft skills), що забезпечують успішну соціалізацію, емоційну стабільність і готовність до подальшого навчання [3; 7; 18; 26]. У цьому контексті соціально-емоційне навчання (СЕН) розглядається як науково обґрунтований і практично ефективний підхід, спрямований на цілісний розвиток особистості дитини [9; 11; 12; 31].

Соціально-емоційне навчання визначається як систематичний освітній процес, у межах якого діти набувають здатності усвідомлювати та регулювати власні емоції, встановлювати позитивні соціальні взаємини, проявляти емпатію, приймати відповідальні рішення та конструктивно взаємодіяти з іншими [9; 10; 11; 28]. На відміну від фрагментарних виховних впливів, СЕН інтегрує емоційний, соціальний, поведінковий і ціннісно-мотиваційний компоненти розвитку в єдину логіку освітнього середовища [5; 6; 12; 34].

Аналіз наукових джерел засвідчує, що дошкільний вік є сенситивним періодом для формування soft skills, оскільки саме в цей час інтенсивно розвиваються механізми емоційної регуляції, соціального пізнання, довільної поведінки та моральних уявлень [1; 2; 4; 14; 41]. Соціально-емоційне навчання створює умови для цілеспрямованого впливу на ці процеси, забезпечуючи поступовий перехід від емоційної імпульсивності до усвідомленої поведінки й соціальної відповідальності [8; 9; 10; 27].

Вплив соціально-емоційного навчання на розвиток soft skills дитини дошкільного віку реалізується через систему взаємопов'язаних психологічних і педагогічних механізмів, що охоплюють емоційну, поведінкову та соціальну сфери розвитку [3; 6; 18; 30]. Передусім СЕН спрямоване на формування емоційної грамотності як базового ядра soft skills, яке передбачає здатність дитини усвідомлювати власні емоційні стани, розпізнавати емоції інших людей, адекватно їх називати та встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між подіями, почуттями й поведінковими реакціями [9; 11; 12; 25; 33]. Оволодіння «мовою емоцій» створює передумови для розвитку емоційного самоконтролю, зниження імпульсивності та підвищення здатності дитини до усвідомленого реагування у складних соціальних ситуаціях [4; 8; 10; 19].

У процесі соціально-емоційного навчання емоційна грамотність формується не ізольовано, а в контексті реальних взаємодій, ігрових ситуацій та спільної діяльності, що дозволяє дитині не лише ідентифікувати емоції, а й навчатися конструктивних способів їх вираження [6; 18; 25; 33]. Це сприяє зменшенню рівня емоційної напруги, тривожності та агресивних проявів, які часто є наслідком нерозуміння власних переживань або неможливості їх вербалізації [3; 4; 26; 41]. Водночас підвищується емоційна стабільність, толерантність до фрустрації та здатність дитини зберігати психологічну рівновагу в умовах змін і соціальних викликів [7; 10; 18].

Таким чином, СЕН виступає ефективним інструментом розвитку soft skills, оскільки забезпечує системне опанування емоційної сфери як основи для подальшого формування саморегуляції, соціальної компетентності та відповідальної поведінки [8; 9; 11; 12]. Засвоєння емоційної грамотності в дошкільному віці створює довготривалі ефекти, впливаючи на якість міжособистісних стосунків, навчальну мотивацію та загальний психологічний добробут дитини [10; 27; 31].

По-друге, у межах соціально-емоційного навчання особлива увага приділяється розвитку саморегуляції та довільності поведінки як ключових

складових емоційно-вольового компонента soft skills дитини дошкільного віку [1; 2; 5; 14]. Саморегуляція розглядається не лише як здатність стримувати імпульсивні реакції, а як комплексна навичка усвідомленого управління власними емоційними станами, поведінкою та діями відповідно до соціальної ситуації [4; 8; 10; 30]. У дошкільному віці формування цих умінь має принципове значення, оскільки саме на цьому етапі закладаються основи доволіної поведінки та внутрішнього контролю [1; 2; 15].

Реалізація програм СЕН передбачає систематичне використання ігрових, тілесно-орієнтованих і рефлексивних практик, які є вікововідповідними та психологічно безпечними для дітей [6; 18; 28; 34]. Через спеціально організовані ігри, вправи на дихання, рухові паузи, техніки «стоп-пауза» та елементи майндфулнес діти поступово навчаються помічати сигнали власного тіла й емоцій, уповільнювати реакції та обирати більш адаптивні способи реагування [9; 19; 25; 33]. Такі практики сприяють переходу від імпульсивної до більш усвідомленої поведінки, що є важливим показником розвитку доволіності [8; 10; 27].

Важливим аспектом є також формування здатності відтерміновувати негайні бажання та враховувати соціальні правила взаємодії. У процесі соціально-емоційного навчання дитина вчиться чекати своєї черги, дотримуватися домовленостей, коригувати власні дії з урахуванням потреб інших [1; 2; 5; 14]. Це підсилює розвиток вольових якостей, зокрема наполегливості, витримки та відповідальності за власну поведінку [6; 7; 18; 26].

Таким чином, розвиток саморегуляції та доволіності поведінки в межах СЕН безпосередньо впливає на формування емоційно-вольового компонента soft skills, підвищуючи адаптаційні можливості дитини в групі однолітків, сприяючи зниженню конфліктності та формуванню більш стабільних соціальних взаємин [3; 8; 10; 27]. У довгостроковій перспективі ці навички створюють підґрунтя для успішної соціалізації дитини та готовності до подальших освітніх етапів [9; 11; 31; 41].

По-третє, соціально-емоційне навчання відіграє провідну роль у розвитку соціально-комунікативних навичок дитини дошкільного віку, які є однією з ключових складових soft skills [6; 8; 18; 30]. У межах СЕН системно формуються такі якості, як емпатія, здатність уважно слухати співрозмовника, висловлювати власні потреби соціально прийнятними способами, домовлятися та співпрацювати з однолітками й дорослими [5; 7; 9; 11]. Ці навички не виникають спонтанно, а потребують цілеспрямованого педагогічного супроводу та багаторазового проживання ситуацій соціальної взаємодії [12; 25; 34].

Реалізація СЕН передбачає організацію спільної діяльності дітей у формі рольових ігор, кооперативних завдань, групових проєктів і ситуацій морального вибору, у яких дитина поступово засвоює соціальні норми та правила взаємодії [6; 18; 28; 33]. У таких умовах формується здатність враховувати позицію іншого, співвідносити власні бажання з потребами групи, регулювати поведінку відповідно до соціального контексту [5; 10; 11]. Особливого значення набуває розвиток навичок конструктивного розв'язання конфліктів, що включає вміння розпізнавати емоційні стани учасників взаємодії, вербалізувати проблему та шукати прийнятні для всіх сторін рішення [8; 9; 27; 41].

Таким чином, соціально-емоційне навчання створює умови для формування соціальної компетентності як інтегрального результату розвитку soft skills у дошкільному віці [6; 8; 18; 30]. Набуті в межах СЕН соціально-комунікативні навички забезпечують успішну адаптацію дитини до групи однолітків, знижують ризик соціальної ізоляції та конфліктної поведінки, а також закладають основу для подальшого розвитку міжособистісної взаємодії й громадянської активності на наступних вікових етапах [7; 9; 10; 11; 41].

По-четверте, суттєвим напрямом впливу соціально-емоційного навчання є формування поведінкових та ціннісно-мотиваційних складових soft skills дитини дошкільного віку [5; 6; 12; 26]. У межах СЕН дитина

систематично залучається до освітніх ситуацій, що передбачають усвідомлення наслідків власних дій, моральний вибір та відповідальність за поведінку у взаємодії з іншими [3; 7; 18; 31]. Обговорення вчинків персонажів, аналіз життєвих ігрових ситуацій, спільне формулювання правил групи сприяють поступовій інтеріоризації соціально схвалюваних норм і цінностей [5; 14; 27].

Важливою особливістю СЕН є те, що ціннісні орієнтири не нав'язуються дитині директивно, а формуються через досвід співпереживання, діалогу та рефлексії. Це створює умови для переходу від зовнішньо контрольованої поведінки до внутрішньо мотивованої, коли дитина починає керуватися не лише вимогами дорослого, а й власними уявленнями про справедливість, відповідальність і прийнятні способи взаємодії [4; 10; 18; 34].

Таким чином, соціально-емоційне навчання забезпечує розвиток таких поведінкових характеристик, як ініціативність, самостійність, здатність дотримуватися правил і брати відповідальність за власні дії [1; 2; 7; 26]. Формування ціннісно-мотиваційного компонента *soft skills* у дошкільному віці виступає важливою передумовою подальшої соціальної адаптації дитини, її готовності до навчальної діяльності та конструктивної взаємодії у ширшому соціальному середовищі [9; 10; 11; 31; 41].

Суттєвою характеристикою соціально-емоційного навчання є його середовищний характер. Вплив СЕН не обмежується окремими заняттями, а охоплює повсякденні рутини дошкільного закладу, стиль комунікації педагогів, організацію ігрової діяльності та взаємодію з родиною [6; 11; 12; 30]. Створення психологічно безпечного, підтримувального й інклюзивного середовища підсилює ефективність формування *soft skills* і забезпечує сталість набутих умінь [5; 7; 18; 34].

Міжнародні дослідження та узагальнюючі аналітичні огляди свідчать про позитивний вплив програм соціально-емоційного навчання на емоційно-поведінкові та освітні результати дітей. Зокрема, встановлено зниження рівня

проблемної поведінки, підвищення соціальної адаптованості, поліпшення навичок співпраці та зростання навчальної мотивації [9; 10; 11; 31; 41]. Для дошкільного віку найбільш ефективними виявляються ігрові, арт-терапевтичні, майндфулнес- та комунікативні практики, адаптовані до вікових можливостей дітей [8; 9; 12; 25].

У вітчизняному контексті соціально-емоційне навчання набуває особливої актуальності з огляду на підвищену емоційну вразливість дітей, пов'язану з умовами соціальної нестабільності та воєнних викликів [3; 4; 18; 26]. СЕН у цьому випадку виконує не лише розвивальну, а й превентивну та підтримувальну функції, сприяючи збереженню психологічного благополуччя дітей і формуванню стійкості до стресових впливів [7; 12; 27; 41].

Таким чином, соціально-емоційне навчання виступає ключовим чинником розвитку soft skills дитини дошкільного віку, забезпечуючи інтеграцію емоційного досвіду, соціальної взаємодії та поведінкової регуляції [8; 9; 10; 11]. Саме системний характер СЕН, його орієнтація на вікові особливості дітей і включення в повсякденне освітнє середовище зумовлюють доцільність використання цього підходу як методологічної основи експериментального дослідження розвитку soft skills у дошкільників [12; 31; 34].

Суттєвою характеристикою соціально-емоційного навчання є його середовищний та екосистемний характер, що принципово відрізняє СЕН від фрагментарних корекційних або тренінгових підходів [6; 11; 12; 30]. Вплив соціально-емоційного навчання не обмежується окремими тематичними заняттями, а реалізується через цілісну організацію освітнього простору дошкільного закладу, включаючи щоденні рутини, стиль педагогічної взаємодії, правила групового життя, способи розв'язання конфліктних ситуацій і моделі емоційного реагування дорослих [5; 7; 18; 34]. Саме в умовах постійного й передбачуваного середовища дитина отримує

можливість багаторазово відпрацьовувати соціально-емоційні навички у природному для неї контексті.

Важливою складовою середовищного підходу СЕН є емоційно підтримувальна комунікація педагогів, яка ґрунтується на прийнятті, емпатії, вербалізації емоцій і ненасильницькому спілкуванні [6; 12; 25; 33]. Такий стиль взаємодії сприяє формуванню у дітей відчуття психологічної безпеки, довіри та прийняття, що є необхідною умовою для розвитку саморегуляції, ініціативності й відкритості до соціальної взаємодії [3; 4; 18; 26]. Організація ігрової діяльності, у свою чергу, створює простір для спонтанного прояву емоцій, соціальних ролей і поведінкових стратегій, які педагог може м'яко скеровувати та осмислювати разом із дітьми [6; 14; 27].

Окремого значення в контексті СЕН набуває взаємодія з родиною, яка забезпечує узгодженість впливів між дошкільним закладом і домашнім середовищем [7; 11; 12; 31]. Залучення батьків до використання спільної «мови емоцій», підтримка позитивних моделей поведінки та продовження соціально-емоційних практик удома підсилюють ефект освітнього впливу й сприяють перенесенню набутих навичок у різні життєві ситуації [10; 18; 34; 41]. Таким чином, створення психологічно безпечного, підтримувального та інклюзивного освітнього середовища виступає ключовою умовою ефективного формування soft skills у дошкільному віці та забезпечує сталість і довготривалість соціально-емоційного розвитку дитини [8; 9; 11; 12].

Ефективність СЕН як інструменту розвитку soft skills підтверджується результатами міжнародних досліджень і метааналізів, які засвідчують стабільні позитивні ефекти соціально-емоційних програм для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку [9; 10; 31; 41]. Зокрема, фіксується покращення емоційно-поведінкових показників, зростання соціально-емоційної готовності до навчання та зниження рівня проблемної поведінки [8; 9; 27]. Такі результати узгоджуються з положеннями міжнародних рамок CASEL, OECD, UNICEF та UNESCO щодо ключової ролі соціально-

емоційних навичок у забезпеченні благополуччя, соціальної інклюзії та життєвої стійкості особистості [10; 11; 12; 31].

В українському контексті значущість соціально-емоційного навчання додатково посилюється кризовими умовами сучасного суспільства, зокрема воєнними подіями та пов'язаним із ними травматичним досвідом дітей [3; 4; 18; 26]. Це актуалізує потребу у впровадженні в дошкільну освіту підходів, спрямованих на психосоціальну підтримку, відновлення почуття безпеки та формування навичок емоційного опрацювання складних переживань [7; 12; 27; 41]. У цьому сенсі СЕН виступає не лише освітнім, а й превентивно-психологічним ресурсом розвитку soft skills дитини [18; 26; 34].

Узагальнюючи викладене, соціально-емоційне навчання можна розглядати як ефективний інтеграційний механізм формування soft skills у дошкільному віці, що забезпечує взаємозв'язок між емоційною грамотністю, саморегуляцією, соціальною взаємодією та відповідальною поведінкою. Реалізація СЕН у дошкільній освіті створює підґрунтя для гармонійного особистісного розвитку дитини та її успішної соціалізації на наступних етапах життєвого шляху.

2.2. Експериментальне дослідження розвитку soft skills дитини дошкільного віку засобами соціально-емоційного навчання (СЕН)

Розвиток soft skills у дошкільному віці є ключовою передумовою формування успішної, соціально адаптованої, саморегульованої та емоційно зрілої особистості. Саме у віці 5–6 років відбувається інтенсивне становлення навичок комунікації, співпраці, емпатії, самоконтролю, креативності та здатності до вирішення проблем. Ці навички мають інтегративний характер і формуються виключно у взаємодії - з дорослими, однолітками, середовищем.

Метою констатувального етапу дослідження було визначення актуального рівня розвитку soft skills у дітей старшого дошкільного віку (5–6

років), а також аналіз зв'язку між рівнем соціально-емоційного розвитку та проявами ключових гнучких навичок.

Завдання констатувального експерименту:

1. Діагностувати рівень розвитку soft skills у дітей дошкільного віку.
2. Обрати валідні психодіагностичні методики.
3. Проаналізувати результати з використанням статистичного обчислення (середнє арифметичне, коефіцієнти варіації, Hedges' g, r з t).
4. Визначити сильні й слабкі сторони розвитку soft skills у груп.
5. Побудувати діаграми, сегментограми для візуалізації результатів.

Для комплексного вимірювання рівня розвитку soft skills у дітей старшого дошкільного віку було використано три валідні й науково обґрунтовані психодіагностичні методики, що дозволяють оцінити різні аспекти соціально-емоційної та когнітивної компетентності, пов'язані із формуванням гнучких навичок (soft skills):

- 1) Методика визначення рівня емоційної компетентності (адаптована в українському освітньому контексті) [25; 33];
- 2) Скринінг соціальних навичок дошкільника (оцінка кооперації, взаємодії і саморегуляції) [18; 30];
- 3) Картування поведінкових реакцій у груповій діяльності (спостереження та експертні оцінки вихователів) [6; 14].

Такий підхід дозволив поєднати об'єктивні педагогічні спостереження і оцінювання поведінки у природних для дитини умовах, що відповідає принципам гуманістичної психології розвитку [5; 7].

Методику визначення рівня емоційної компетентності проводить практичний психолог закладу дошкільної освіти разом із вихователем групи, що забезпечило узгодженість оцінок та підвищило їх надійність [18].

Психолог пропонує дитині набір карток із зображеннями базових емоцій (радість, смуток, злість, страх, подив, ніжність). Дитину просили: назвати емоцію, описати ситуацію, коли вона так почувається, обрати спосіб,

як можна заспокоїти себе чи іншого. Оцінювання результатів діагностики за методикою визначення рівня емоційної компетентності відбувається за 10-бальною шкалою [25; 33].

Переваги використання методики визначення рівня емоційної компетентності полягають у наступному:

відповідає віковим особливостям (візуально-ігровий формат),
дозволяє оцінити емоційну обізнаність і здатність до рефлексії.

Обмеженнями для використання методики визначення рівня емоційної компетентності можуть бути мовленнєві можливості дитини та наявність, або відсутність довірливого контакту між дитиною та психологом.

Скринінг соціальних навичок дошкільника (експертне оцінювання) проводить вихователь групи, який щоденно спостерігає за дітьми в реальних соціальних взаємодіях. Скринінг діагностує уміння домовлятися, звертатися по допомогу, ділитися матеріалами, ініціювати контакт, мирно розв'язувати суперечки [18; 30].

Оцінювання здійснюється за шкалою: *ніколи* – *інколи* – *часто* – *завжди*.

Прикладом оцінювальних пунктів може бути:

- 1) «Дитина пропонує іграшки або матеріали іншим дітям».
- 2) «Дитина намагається знайти слова, щоб вирішити суперечку, а не використовує фізичні дії».
- 3) «Дитина реагує на емоційний стан інших (підтримує, заспокоює, співпереживає)».

Перевагами діагностики з використанням скринінгу соціальних навичок дошкільника (експертне оцінювання) є оцінка поведінки дитини у природних ситуаціях та мінімізація ефекту “тестовості”. Єдиним обмеженням може виявитися можливий вплив суб'єктивності вихователя, який знижується шляхом обговорення результатів із психологом [6; 14].

Метод картування соціальних реакцій у груповій діяльності передбачає систематичне фіксування поведінкових проявів у різних типах діяльності

(гра, заняття, вільна діяльність). До основних напрямів діагностування відносяться реакції на труднощі, реакції на відмову чи програш, включеність у спільні завдання, здатність чекати черги та дотримуватися правил [8; 18].

Перевагами використання методу картування соціальних реакцій у груповій діяльності є можливість виявлення динаміки впродовж певного часу та можливість діагностики на основі спостереження невербальної сторони взаємодії дитини. Звісно, що використання методу картування соціальних реакцій потребує часу та систематичності дослідження. Також використання даного методу вимагає професійного досвіду спостерігача.

Обґрунтування доцільності обрання означених методик діагностики рівня розвитку soft skills дитини наведено в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Обґрунтування доцільності обрання методик діагностики рівня розвитку soft skills дитини

Критерій	Відповідність
Вікова чутливість	усі методики розроблені для дітей 3–6 років
Валідність і надійність	підтверджені міжнародними і українськими дослідженнями
Узгодженість з програмою «Думай на рівних»	працюють з емоціями, кооперацією, саморегуляцією
Етичність	не травматичні, не інвазивні, проводяться в ігровому форматі
Можливість кількісної та якісної інтерпретації	дозволяють будувати таблиці та аналізувати динаміку

Джерело: обґрунтовано автором за результатами теоретичного аналізу та добору діагностичних методик.

Застосування комплексу взаємодоповнювальних методик дозволяє отримати цілісне уявлення про рівень розвитку soft skills дітей дошкільного віку, поєднуючи оцінку емоційної компетентності, соціальної взаємодії та поведінкових проявів у природному освітньому середовищі. Такий комбінований підхід відповідає принципам соціально-емоційного навчання та забезпечує надійність порівняння результатів на етапах констатувального і формувального експериментів [9; 11, 18].

Таблиця 2.2

Методики діагностики рівня розвитку soft skills дітей дошкільного віку

Методика	Основний зміст	Компоненти soft skills	Переваги	Обмеження
Тест емоційної компетентності («Емоційні обличчя») (S. Denham; адаптація Think Equal – Ukraine)	Розпізнавання та називання базових емоцій, розуміння причин емоційних станів і простих стратегій саморегуляції	Емоційна грамотність, емоційна саморегуляція	Ігровий формат, відповідність віковим особливостям, валідний для СЕН	Залежить від мовленнєвого розвитку дитини
Експертна оцінка соціальних навичок у групі (Скринінг соціальних навичок дошкільника на основі SSIS)	Спостереження частоти соціальних дій дитини у взаємодії з однолітками	Соціально-комунікативні навички, емпатія, кооперація	Оцінювання в природному середовищі, відсутність «іспитової» ситуації	Можлива суб'єктивність оцінки
Систематичне спостереження групової діяльності	Фіксація поведінкових і емоційних реакцій у грі та спільних завданнях	Саморегуляція, поведінкові прояви, включеність у взаємодію	Дас змогу простежити динаміку розвитку soft skills	Потребує часу та підготовки спостерігача

Джерело: узагальнено та адаптовано автором на основі [55; 56; 57; 53; 54; 71; 72; 30; 31].

Усі три методики доповнюють одна одну, забезпечуючи комплексне оцінювання рівня розвитку soft skills дітей, що включає емоційний, поведінковий та комунікативний аспекти.

Практичні рекомендації щодо використання методики визначення рівня емоційної компетентності (тест із картками емоцій) полягають у наступному.

Мета використання карток. Дослідити рівень сформованості емоційної обізнаності дітей старшого дошкільного віку, зокрема здатність:

розпізнавати базові емоції за невербальними ознаками;

називати власні емоційні стани;

розуміти причини емоцій та способи їхньої регуляції [8, 41].

Матеріали:

набір візуальних карток із зображеннями емоцій (6 карток: радість, сум, злість, страх, подив, ніжність);

фіксаційний лист для запису відповідей дитини (див. форму нижче).

Діагност: Педагог або практичний психолог індивідуально з кожною дитиною. Важливо забезпечити спокійну доброзичливу атмосферу, без оцінювання й порівнянь [5, 18].

Процедура проведення: Дитині по черзі показують картки із зображеннями емоцій (Додаток А). Після демонстрації кожної картки ставляться три запитання (табл.2.3) [8,9].

Таблиця 2.3

Запитання для проведення діагностики дитини за методикою визначення рівня емоційної компетентності

№	Запитання	Що оцінюємо
1	«Як називається ця емоція?»	Розпізнавання емоцій
2	«Коли ти так відчуваєшся? Розкажи»	Зв'язок емоції з особистим досвідом
3	«Як можна заспокоїти себе або іншу людину, коли відчуваєшся так?»	Стратегії саморегуляції / емпатія

Джерело: розроблено автором на основі [55; 56; 57; 53].

Відповіді фіксуються без коментування та без підказок.

Тривалість діагностики: 5–7 хвилин.

Форма для фіксації результатів спостереження за методикою визначення рівня емоційної компетентності наведена в Додатку Б

Рекомендовано зробити групову таблицю фіксації результатів емоційної компетентності дитини (для всієї групи) (Додаток В).

Середній бал визначається як арифметичне середнє значення оцінок по шести емоціях [55; 56].

Методика «Скринінг соціальних навичок дошкільника»(експертна оцінка взаємодії в групі) спирається на:

Таблиця 2.4

**Характеристика рівнів емоційної обізнаності дітей за методикою
«Емоційні обличчя» (10-бальна шкала)**

Рівень	Діапазон балів	Характеристика рівня
Високий рівень	8–10 балів	Дитина точно і послідовно розпізнає всі або майже всі базові емоції; не плутає схожі емоційні стани; демонструє сформовану емоційну диференціацію; відповідає впевнено та без вагань; може пояснити причини емоцій персонажа.
Середній рівень	5–7 балів	Дитина правильно впізнає більшість емоцій, але допускає труднощі у розмежуванні схожих або негативних емоцій (страх–сум, гнів–подив); відповіді можуть бути нестійкими; інколи потребує додаткового часу або підказок; емоційна диференціація частково сформована.
Низький рівень	0–4 бали	Дитина має значні труднощі у впізнаванні емоцій; відповіді непослідовні або випадкові; плутає навіть базові емоції; не розуміє причин емоційних станів; емоційна диференціація слабо сформована або відсутня.

Джерело: розроблено автором на основі [55; 56; 58; 73].

- 1) Gresham & Elliott (2008), SSIS – Social Skills Improvement System [80].
- 2) Ladd & Profilet (1996), Child Behavior Scale [81].
- 3) адаптаційні матеріали українських програм розвитку соціальної компетентності: Огієнко О.І. (2017); НУШ (МОН України, 2018–2022) [30; 31; 34].

Методика дозволяє оцінити прояви соціальної поведінки дитини в природніх, невимушених умовах - у грі, спільних завданнях, побутових ситуаціях [57; 63].

Мета: визначити рівень сформованості соціальної компетентності, зокрема:

уміння взаємодіяти з іншими дітьми,
кооперації і здатності домовлятися,

ініціативності або уникання контакту,
стратегій розв'язання дитячих конфліктів,
емпатії та підтримки [57; 76].

Діагност: Вихователь групи, оскільки саме він щодня спостерігає за дитиною у реальних ситуаціях. Психолог здійснює спільний аналіз і верифікацію, щоб уникнути суб'єктивності [18; 24].

Процедура проведення: Протягом 5–10 днів вихователь спостерігає за дітьми у різних видах діяльності: сюжетно-рольова гра, спільне будівництво/конструювання, заняття в підгрупах, вільна взаємодія та побутові моменти. Вихователь вносить спостереження у фіксаційний лист (Додаток Г) [80; 81].

Аналіз проводиться після завершення спостереження з визначенням середнього рівня соціальних навичок [57].

Таблиця 2.5

Рівні соціальних навичок дошкільника за методикою «Скринінг соціальних навичок» (10-бальна шкала)

Рівень	Діапазон балів	Характеристика рівня соціальних навичок
Високий рівень соціальних навичок	8–10 балів	Дитина активно й конструктивно взаємодіє з однолітками; легко вступає у контакт; ініціює співпрацю; демонструє вміння домовлятися, ділитися, брати на себе роль; упевнено розв'язує конфліктні ситуації; дотримується правил групи; проявляє емпатію; здатна до спільного планування гри.
Середній рівень соціальної компетентності	5–7 балів	Дитина зазвичай взаємодіє без проблем, але може потребувати ініціативи з боку дорослого; бере участь у спільних іграх, проте не завжди бере на себе роль; у конфліктах часто шукає підтримки дорослого; взаємодія стабільна, але не надто гнучка; здебільшого дотримується правил; емпатія проявляється ситуативно.
Низький рівень соціальних навичок / ризик соціальних труднощів	0–4 бали	Дитина уникає взаємодії з однолітками або демонструє нестійку, конфліктну поведінку; не бере участі у спільних іграх; має труднощі з дотриманням правил; часто потребує прямої інструкції дорослого; імпульсивна поведінка; труднощі з кооперацією, чергою, розподілом ролей; низька емоційна чутливість у соціальних ситуаціях.

Джерело: узагальнено та адаптовано автором на основі [31; 34; 80; 81]

Методика спостереження та картування соціальних реакцій у груповій діяльності базується на наступних підходах:

- 1) К. Н. Rubin (2001) - *Play Observation Scale* (оцінка поведінки в ігрових взаємодіях) [82].
- 2) G. V. Kolominsky (2011) - концепція соціально-психологічної взаємодії дітей у грі [59].
- 3) N. V. Lysenko (2019) - методичні рекомендації щодо соціалізації у ЗДО [67].

Цей метод дозволяє оцінити не тільки мовленнєві та поведінкові прояви, але й невербальну регуляцію, ініціативність, витримку, здатність співпереживати, тобто те, що не завжди видно в тестах і анкетах [57; 63].

Метою використання методики є визначення особливостей соціальної поведінки дитини в реальних ситуаціях взаємодії, не створених спеціально для перевірки [57].

Діагност: Вихователь та практичний психолог - спільно, для забезпечення достовірності та зменшення суб'єктивності [18; 24].

Спостереження проводиться непрямо, тобто дитина не знає, що її оцінюють.

Процедура проведення. Спостереження триває протягом 7–10 днів у різних видах діяльності: сюжетно-рольова гра, дидактична гра, вільна гра, групові заняття, побутові рутинні моменти (спільне прибирання, очікування черги). Педагог фіксує поведінкові прояви у карті спостереження. Дані узагальнюються та обчислюється середній індекс соціальної поведінки [82; 67].

У табл. 2.6 представлено систему поведінкових індикаторів, що використовуються в методиці спостереження та картування соціальних реакцій дітей дошкільного віку в умовах групової діяльності. Запропоновані індикатори відображають ключові прояви соціально-емоційних навичок у природному для дитини освітньому середовищі та відповідають віковим можливостям дітей 3–6 років.

Таблиця 2.6

**Поведінкові індикатори методики спостереження та картування
соціальних реакцій у груповій діяльності**

Індикатор	Що спостерігаємо
Ініціація контакту	Чи підходить до інших для початку гри
Співпраця	Чи включається в спільні завдання
Регуляція імпульсів	Чи вміє чекати, слухати, дотримуватися правил
Реакція на конфлікт	Як реагує: словом / плачем / агресією / зверненням по допомогу
Емпатія	Чи підтримує іншого, чи помічає емоційний стан
Соціальна гнучкість	Чи здатна змінювати тактику взаємодії залежно від ситуації

Джерело: узагальнено автором на основі [59; 67; 82].

Спостереження за ініціацією контакту, співпрацею, регуляцією імпульсів, реакціями на конфліктні ситуації, проявами емпатії та соціальної гнучкості дозволяє комплексно оцінити рівень сформованості soft skills без використання формалізованих тестових процедур. Такий підхід забезпечує екологічну валідність діагностики, знижує ризик ситуативних спотворень і дає змогу відстежувати динаміку змін у поведінці дітей у процесі впровадження соціально-емоційного навчання.

Отже, запропонована градація рівнів соціальних реакцій у груповій діяльності дозволяє диференційовано оцінити ступінь соціальної адаптивності та включеності дітей дошкільного віку у взаємодію з однолітками. Високий рівень характеризує сформованість ключових soft skills, зокрема ініціативності, кооперації, емоційної саморегуляції та соціальної чутливості, що свідчить про готовність дитини до продуктивної групової діяльності. Середній рівень відображає потенціал розвитку соціальних навичок за умови цілеспрямованої педагогічної підтримки та

Таблиця 2.7

**Характеристика рівнів соціальних реакцій у груповій діяльності
(10-бальна шкала)**

Рівень	Діапазон балів	Характеристика рівня (поведінкові прояви)
Високий рівень соціальної адаптивності та групової активності	8–10 балів	Дитина активно включається у групову діяльність; легко ініціює взаємодію; бере роль (лідера або учасника) без примусу; демонструє стійку кооперацію, гнучкість у реагуванні на інших; уміє вирішувати конфлікти мирним шляхом; проявляє соціальну чутливість, здатність враховувати позиції однолітків; дотримується правил без нагадування.
Середній рівень соціальної участі та взаємодії	5–7 балів	Дитина охоче долучається до групової діяльності, але потребує певної підтримки дорослого або ініціативи з боку однолітків; взаємодія загалом продуктивна, але не завжди стійка; кооперативна поведінка проявляється ситуативно; можливі труднощі з узгодженням ролей; інколи виникають конфлікти, які дитині складно вирішити самостійно; правила дотримує, але потребує періодичних нагадувань.
Низький рівень соціальної активності / ризик соціальної дезадаптації	0–4 бали	Дитина уникає групових форм діяльності або долучається формально; не бере на себе ролей; пасивна або демонструє імпульсивну поведінку; часті труднощі з дотриманням правил; низька кооперативність; не вміє домовлятися; конфлікти загострюються; виражена залежність від дорослого під час взаємодії; емоційні реакції нестійкі або неадекватні ситуації.

Джерело: розроблено та узагальнено автором на основі [59; 67; 82].

систематичного використання соціально-емоційних практик. Низький рівень соціальних реакцій сигналізує про ризик соціальної дезадаптації й обґрунтовує необхідність корекційно-розвивального впливу, зокрема засобами соціально-емоційного навчання, спрямованого на формування саморегуляції, емпатії та навичок конструктивної взаємодії.

2.3. Психологічні та статистичні результати констатувального експерименту

Визначені методики для проведення експериментального дослідження етично прийнятні та природні для дошкільників. Важливим є той факт, що означені методики діагностики враховують цілісний підхід до соціальної компетентності (емоції + поведінка + комунікація) і відповідають логіці програми «Думай на рівних», яка також працює через візуалізацію, обговорення, ігрову взаємодію та групову співдію. Використання обраних методик діагностики соціальної компетентності дитини дає можливість комбінувати якісні та кількісні дані, що підсилює наукову доказовість результатів.

Метою констатувального етапу є визначення початкового рівня рівня розвитку soft skills дітей старшої групи. На цьому етапі здійснювалося первинне оцінювання емоційної обізнаності, соціальної поведінки та навичок конструктивної взаємодії у всіх дітей. Для цього застосовувалися три методики:

- 1) Тест із картками емоцій для визначення рівня емоційної обізнаності;
- 2) Скринінг соціальних навичок (експертне оцінювання вихователем);
- 3) Спостереження та картування соціальних реакцій у групових формах діяльності.

Результати констатувального етапу засвідчили середній рівень сформованості компонентів соціальної компетентності у більшості дітей обох груп, що підтвердило необхідність цілеспрямованого формувального впливу. У констатувальному експерименті брали участь 30 дітей віком 5–6 років, які відвідують приватний ЗДО «Сад можливостей “Щастя Кідс”». Діти були розподілені на дві групи (табл.2.8.). Групи були однорідні за статтю, віком і загальним когнітивним розвитком.

Обробка результатів констатувального експерименту здійснювалася у декілька послідовних етапів:

Таблиця 2.8

**Опис сформованих груп для дослідження soft skills у дітей
дошкільного віку**

Група	Кількість	Вік	Характеристика
Експериментальна група (ЕГ)	15 дітей	5–6 років	Діти, які регулярно відвідують заняття з емоційного інтелекту (СЕН).
Контрольна група (КГ)	15 дітей	5–6 років	Діти, які не проходять систематичні СЕН-заняття, отримують стандартну програму ЗДО.

Джерело: складено автором у межах організації та проведення експериментального дослідження.

первинне опрацювання протоколів і бланків методик;
 переведення якісних даних у кількісні бали за шкалами;
 розрахунок описової статистики (середні значення, стандартні відхилення);
 порівняльний аналіз показників експериментальної (ЕГ) та контрольної груп (КГ) із використанням t-критерію Стюдента;

Таблиця 2.9

Результати діагностики дітей ЕГ за методикою «Емоційні обличчя»

Дитина	Бал	Коментар дослідника
Д1	7	плутає «гнів» і «здивування»
Д2	6	впевнено розпізнає радість і сум, складнощі зі страхом
Д3	8	добре ідентифікує 4/5 базових емоцій
Д4	7	стабільні відповіді, труднощі із злістю
Д5	6	непевненість під час вибору між страхом і сумом
Д6	8	точне впізнавання більшості емоцій
Д7	6	нестійкі відповіді на негативні емоції
Д8	9	високий рівень емпатичності
Д9	7	добре розрізняє позитивні емоції
Д10	8	демонструє достатній рівень емоційної обізнаності
Д11	9	впевнене й швидке впізнавання
Д12	9	високий рівень емоційного розуміння
Д13	10	повне та точне розпізнавання
Д14	6	плутає страх і гнів
Д15	9	стабільні точні відповіді

Джерело: складено автором у межах організації та проведення експериментального дослідження

визначення величини ефекту (Hedges' g) та кореляційного еквівалента r ;

побудова діаграм і сегментограм для візуалізації даних.

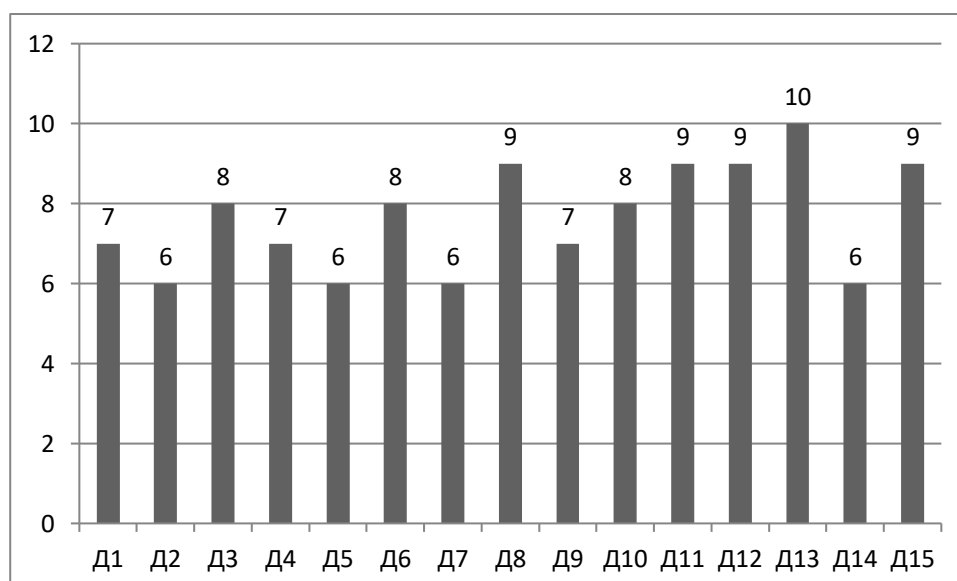
Результати діагностики дітей за методикою «Емоційні обличчя» наведено в табл.2.9 -2.10

Таблиця 2.10

Результати діагностики дітей КГ за методикою «Емоційні обличчя»

Дитина	Бал	Коментар дослідника
Д16	9	впевнене впізнавання всіх базових емоцій
Д17	7	плутає лише «подив»
Д18	6	середній рівень, нестабільні відповіді
Д19	6	труднощі з негативними емоціями
Д20	6	емоційний словник недостатньо сформований
Д21	7	адекватний рівень розпізнавання
Д22	7	добре впізнає радість і сум
Д23	8	високий рівень емоційної чутливості
Д24	5	значні труднощі з емоціями страху
Д25	6	нижче середнього, потребує пояснень
Д26	7	достатній рівень
Д27	6	відповіді уповільнені
Д28	8	впевнене впізнавання
Д29	8	добре диференціює емоційні стани
Д30	9	високий рівень точності

Джерело: складено автором у межах організації та проведення експериментального дослідження

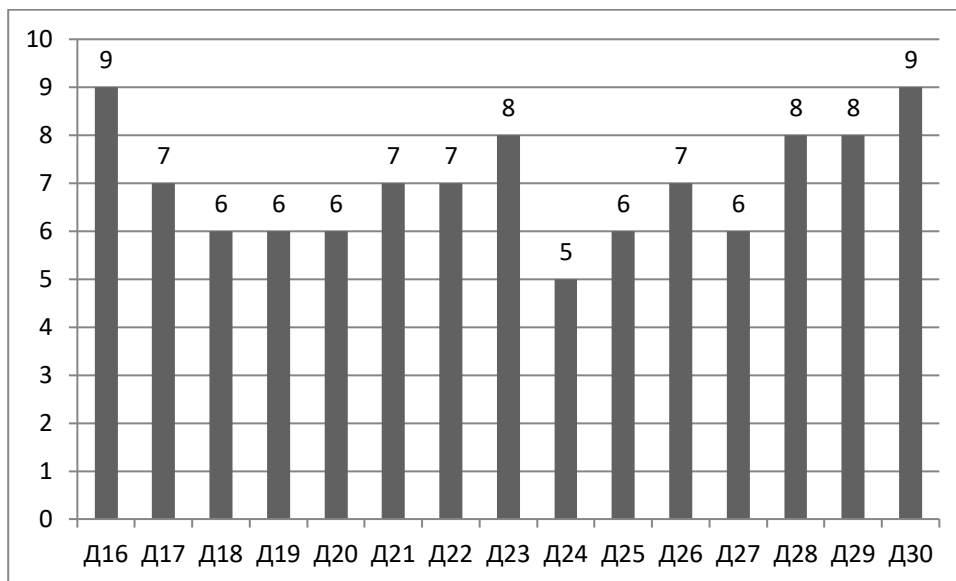

Рис. 2.1. Розподіл індивідуальних результатів за методикою «Емоційні обличчя» в ЕГ та КГ.

Таблиця 2.11

Розподіл результатів діагностики дітей ЕГ та КГ за рівнями (Методика «Емоційні обличчя»)

Рівень	Межі	ЕГ (к-сть)	ЕГ (%)	КГ (к-сть)	КГ (%)
Високий	8–10	7	47%	6	40%
Середній	5–7	8	53%	9	60%
Низький	0–4	0	0%	0	0%

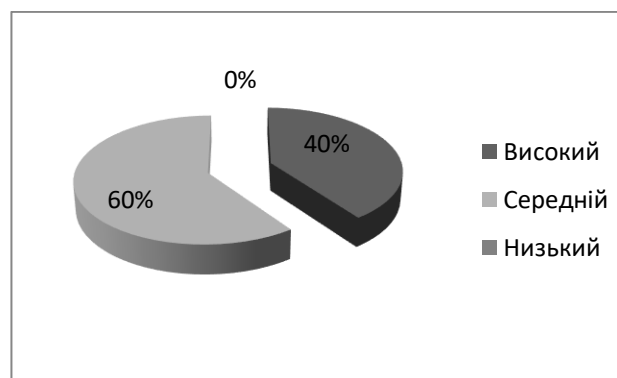
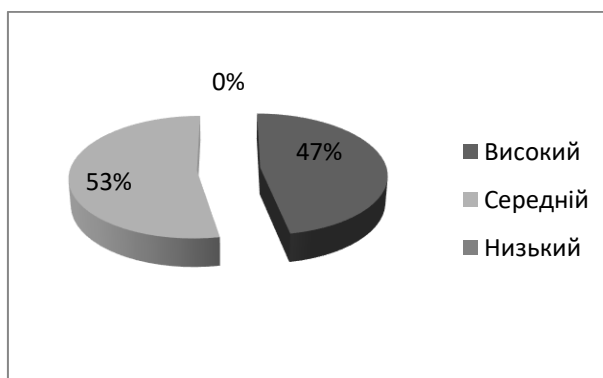

Рис. 2.2. Розподіл дітей ЕГ та КГ за рівнями емоційної компетентності за результатами методики «Емоційні обличчя».

Методика «Емоційні обличчя» спрямована на оцінювання емоційної обізнаності дитини, її здатності розпізнавати базові емоційні стани (радість, сум, гнів, страх, подив). Цей показник розглядається як важливий компонент емоційної компетентності та ширшого блоку soft skills (емоційна грамотність, емпатія, соціальна чутливість).

За шкалою 0–10 балів жодна дитина ні в ЕГ, ні в КГ не продемонструвала низького рівня (0–4 бали), тобто критично порушеного розпізнавання емоцій немає. Більшість дітей двох груп демонструють середній та високий рівні емоційної компетентності, що свідчить про загалом достатньо сприятливий емоційно-розвивальний контекст у ЗДО.

В ЕГ бали дітей за методикою «Емоційні обличчя» розташовані в інтервалі 6–10 балів. Середній показник становить приблизно 7,7 бала, що відповідає межі між середнім і високим рівнями.

Високий рівень (8–10 балів) – 7 дітей ($\approx 47\%$): діти з балами 8, 9 та 10 (Д3, Д6, Д8, Д10, Д11, Д12, Д13, Д15) демонструють швидке, впевнене і точне розпізнавання емоцій, майже без типових помилок. У коментарях дослідника фіксуються вислови про «високий рівень емпатичності», «повне та точне розпізнавання», «стабільні точні відповіді».

Середній рівень (5–7 балів) – 8 дітей ($\approx 53\%$): у коментарях простежуються регулярні труднощі саме з негативними емоціями (страх, гнів), а також плутанина між нюансами емоцій («страх–сум», «гнів–здивування»). Такі діти (Д1, Д2, Д4, Д5, Д7, Д9, Д14) загалом розуміють емоційні стани, але потребують цілеспрямованої підтримки у диференціації складніших емоційних переживань.

Низький рівень (0–4 бали) – 0 дітей (0%): явних випадків грубого нерозпізнавання емоцій у ЕГ немає.

Слід відмітити, що слабким місцем навіть дітей із середнім рівнем є розпізнавання негативних емоцій, що узгоджується з даними психологічних досліджень: дітям дошкільного віку легше ідентифікувати радість, ніж гнів

чи страх. Це створює логічну основу для подальшої СЕН-програми, де одним із акцентів може бути пропрацювання страху, гніву, сорому, образи через казки, рольові ігри, малювання.

У КГ бали за методикою «Емоційні обличчя» коливаються в межах 5–9 балів. Середній показник – близько 7,0 бала, що також відповідає середньому рівню з тенденцією до високого.

Високий рівень (8–10 балів) – 6 дітей ($\approx 40\%$): (Д16, Д23, Д28, Д29, Д30 тощо) – діти характеризуються досить впевненим і точним розпізнаванням емоцій, у коментарях згадується «впевнене впізнавання всіх базових емоцій», «високий рівень точності».

Середній рівень (5–7 балів) – 9 дітей ($\approx 60\%$): у їхніх протоколах відмічено «нестабільні відповіді», «труднощі з негативними емоціями», «емоційний словник недостатньо сформований», «уповільнені відповіді». Це свідчить не стільки про відсутність розуміння емоцій, скільки про меншу впевненість і нижчий темп емоційної ідентифікації.

Низький рівень (0–4 бали) – 0 дітей (0%): як і в ЕГ, грубих порушень немає.

Для КГ також характерна зона уразливості в розпізнаванні негативних емоцій та емоцій зі складнішою мімікою (подив, змішані вирази). Це дає можливість у подальшому порівнювати, чи буде відмінність у динаміці таких більш «тонких» емоцій саме в ЕГ після впровадження СЕН-програми.

Якщо розглядати середні значення, ЕГ має $M \approx 7,7$ бала, КГ – $M \approx 7,0$ бала. Різниця ($\Delta \approx 0,7$ бала) невелика й укладається в межі природної варіативності, що дає підстави стверджувати:

на констатувальному етапі ЕГ і КГ є порівнянними за рівнем емоційної компетентності;

відмінності не є критичними і не спотворюють підґрунтя для подальшого формувального експерименту. (рис. 2.4)

Якщо подивитися на розподіл за рівнями, ситуація також збалансована: у ЕГ трохи більше дітей із високим рівнем (47% проти 40% у КГ),

у КГ трохи більше дітей із середнім рівнем (60% проти 53% у ЕГ), низького рівня немає в обох групах.

Тобто можна зробити методично важливий висновок, про те що групи є зіставними за вихідною емоційною компетентністю, що дозволяє інтерпретувати подальші зміни (після впровадження програми СЕН) не як наслідок початкових відмінностей, а як результат цілеспрямованого впливу.

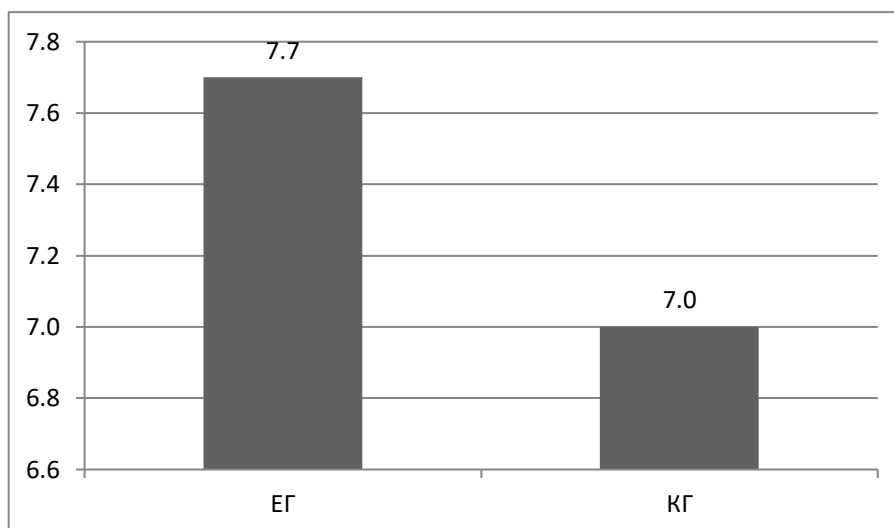

Рис. 2.3. Порівняння середніх значень емоційної компетентності дітей ЕГ та КГ за методикою «Емоційні обличчя».

До основних висновків діагностики дітей за методикою «Емоційні обличчя» слід віднести:

і в ЕГ, і в КГ краще розпізнаються позитивні емоції (радість);

найчастіші помилки пов'язані з відмежуванням страху від смутку та гніву;

у частини дітей відзначається уповільненість реакції, що може бути пов'язано як з особливостями темпу психічних процесів, так і з невпевненістю у власних відповідях;

окремі діти з високими балами демонструють не тільки точність, а й емоційну чутливість – вони не просто впізнають емоцію, а й можуть коротко описати можливу причину її виникнення (це вже більш високий рівень емоційного розуміння).

Таблиця 2.12

**Результати скринінгу соціальних навичок дітей експериментальної
та контрольної груп**

Код дитини	Група	Бал	Коментар дослідника
Д1	ЕГ	4	низька ініціативність у взаємодії
Д2	ЕГ	7	добре включається в групову роботу
Д3	ЕГ	5	середній рівень кооперації
Д4	ЕГ	6	здатність домовлятися, дотримується правил
Д5	ЕГ	4	уникає розподілу ролей, пасивність
Д6	ЕГ	5	потребує допомоги дорослого для включення
Д7	ЕГ	6	активний, включається у спільні ігри
Д8	ЕГ	5	нестійка взаємодія, потребує підтримки
Д9	ЕГ	6	відповідальність у спільних завданнях
Д10	ЕГ	4	пасивний, рідко бере соціальну роль
Д11	ЕГ	5	середня взаємодія, емоційно стабільний
Д12	ЕГ	4	труднощі у спільній діяльності
Д13	ЕГ	5	взаємодія стабільна, без лідерства
Д14	ЕГ	6	ініціативний, швидко включається у гру
Д15	ЕГ	5	достатній рівень кооперації
Д16	КГ	5	адекватна, рівномірна взаємодія
Д17	КГ	3	ухиляється від спільних завдань
Д18	КГ	5	середній рівень соціальних навичок
Д19	КГ	5	швидко залучається у гру
Д20	КГ	4	не ініціює взаємодію самостійно
Д21	КГ	5	стабільна взаємодія з однолітками
Д22	КГ	3	уникає кооперації
Д23	КГ	5	охоче працює в парі
Д24	КГ	4	потребує допомоги і підказок
Д25	КГ	6	активно пропонує рішення у грі
Д26	КГ	4	слабка організація взаємодії
Д27	КГ	6	хороший рівень взаємодії
Д28	КГ	5	впевнена соціальна поведінка
Д29	КГ	5	середня соціальна активність
Д30	КГ	6	висока кооперація, ініціативність

Джерело: складено автором на основі результатів констатувального експерименту

Соціальні навички дошкільника є важливою складовою його загальної соціально-емоційної компетентності, що забезпечує ефективну взаємодію з

однолітками, здатність до кооперації, дотримання правил, конструктивне розв'язання конфліктів та ініціативність у спільній діяльності.

На констатувальному етапі дослідження було здійснено експертне оцінювання соціальних навичок дітей експериментальної (ЕГ) та контрольної груп (КГ) за 10-бальною шкалою, що дозволило виявити рівень сформованості базових соціальних компетенцій (табл. 2.12).

Дані табл. 2.13 свідчать, що на етапі констатувального експерименту в обох групах переважає середній рівень сформованості соціальних навичок, що є типовим для дітей дошкільного віку 5–6 років. Високий рівень соціальних навичок у жодній із груп не зафіксовано, що вказує на наявність резервів для цілеспрямованого розвитку soft skills. Частка дітей із низьким рівнем соціальних навичок дещо вища в експериментальній групі, що підтверджує необхідність подальшого формувального впливу засобами соціально-емоційного навчання.

Таблиця 2.13

**Порівняльний розподіл рівнів соціальних навичок дітей
експериментальної та контрольної груп**

Рівень соціальних навичок	Діапазон балів	ЕГ: к-сть дітей	ЕГ, %	КГ: к-сть дітей	КГ, %
Високий	8–10	0	0 %	0	0 %
Середній	5–7	12	80 %	13	87 %
Низький	0–4	3	20 %	2	13 %
Разом	—	15	100 %	15	100 %

Джерело: складено автором на основі результатів констатувального експерименту.

У ЕГ діапазон отриманих балів коливався від 4 до 7, що відповідає середньому рівню соціальних навичок. Середнє значення становило 5,1 бала, що свідчить про достатньо стабільну, але ще не оптимальну соціальну включеність дітей у групову діяльність (рис.2.4).

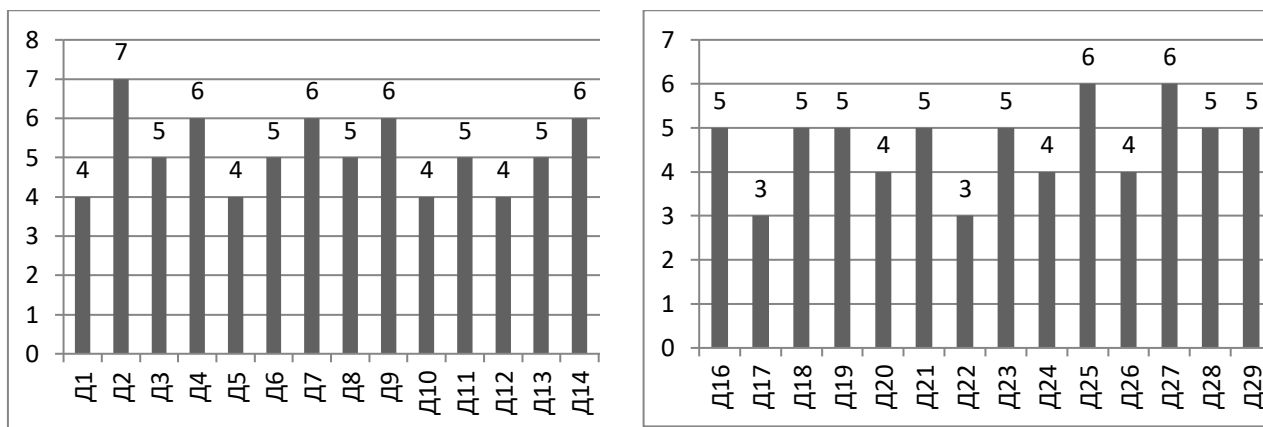

Рис. 2.4. Розподіл індивідуальних результатів за скринінгом соціальних навичок дошкільників у ЕГ та КГ.

Аналіз коментарів експертів засвідчує, що більшість дітей (приблизно 80 %) демонструють здатність підтримувати позитивну взаємодію з однолітками, дотримуватися правил гри, брати участь у спільній діяльності та у разі потреби включатися у діалог. Разом з тим у значної частини дітей проявляється залежність від дорослого під час організації взаємодії, нестійкість у виконанні соціальних ролей та труднощі з ініціюванням спільної діяльності (рис.2.5).

Приблизно 20 % дітей ЕГ мають знижені показники соціальних навичок. Для таких дітей характерними є уникання активної взаємодії, недостатня вмотивованість до спільної гри, труднощі в розподілі ролей, а також нестійкість поведінки в ситуаціях, що потребують саморегуляції. Такі особливості вказують на потребу посилення напрямів, пов'язаних із розвитком соціальної ініціативності та навичок кооперації.

Таким чином, соціальні навички дітей ЕГ здебільшого сформовані на середньому рівні, що створює сприятливі умови для подальшого впровадження програми соціально-емоційного навчання (СЕН), спрямованої на розширення соціальної активності та емоційної чутливості.

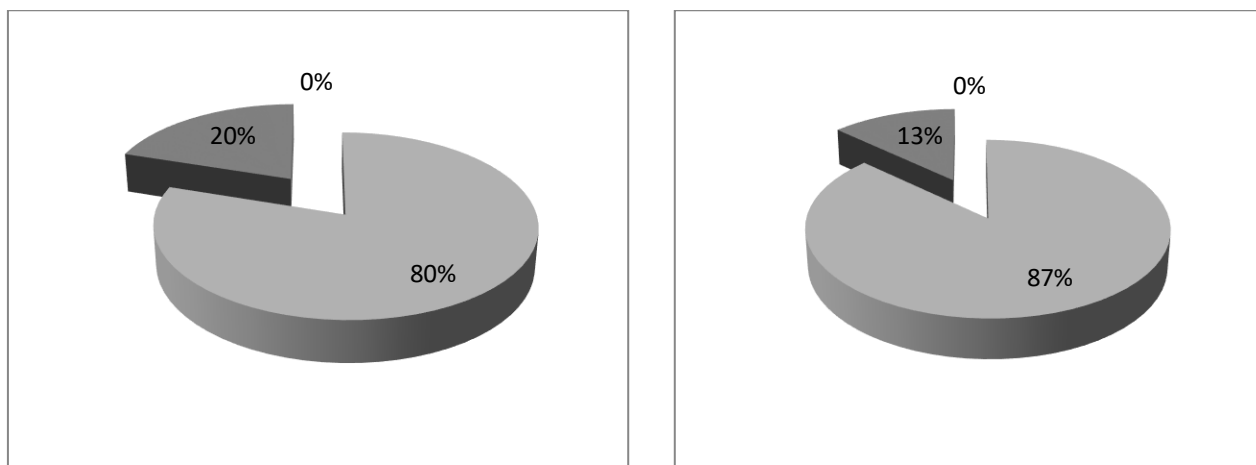

Рис. 2.5. Розподіл рівнів соціальних навичок дошкільників в експериментальній та контрольній групах.

У КГ інтервал отриманих балів становив від 3 до 6, а середній показник - 4,7 бала, що також відповідає середньому рівню соціальних навичок, але на межі з нижчим. На відміну від ЕГ, значніша частина дітей КГ демонструвала нестабільний характер соціальної взаємодії, що проявлялося у нерівномірній участі у спільних іграх, труднощах з ініціативністю та емоційно-соціальною регуляцією поведінки (рис.2.5).

У коментарях експертів фіксується, що діти контрольної групи здебільшого здатні включатися у взаємодію за пропозицією іншої дитини або дорослого, однак менш охоче беруть на себе лідерські ролі, рідше ініціюють нові ігрові ситуації та проявляють меншу гнучкість у переговорах або вирішенні конфліктів. Знижені показники (3–4 бали) спостерігаються у 13 % дітей та відображають недостатній рівень самостійності, труднощі з дотриманням правил та низьку соціальну вмотивованість (рис.2.5).

Загальний аналіз дозволяє стверджувати, що діти КГ мають більш розрізнені та менш стійкі соціальні навички, що робить їх групову поведінку варіативною та залежною від зовнішніх умов.

Порівняння середніх показників соціальних навичок між групами (ЕГ - 5,1 бала; КГ - 4,7 бала) показує незначну різницю, яка не є критичною та не впливає на валідність формувального експерименту. Обидві групи

характеризуються подібним рівнем соціальної компетентності, що забезпечує їхню методичну порівнюваність (рис.2.6).

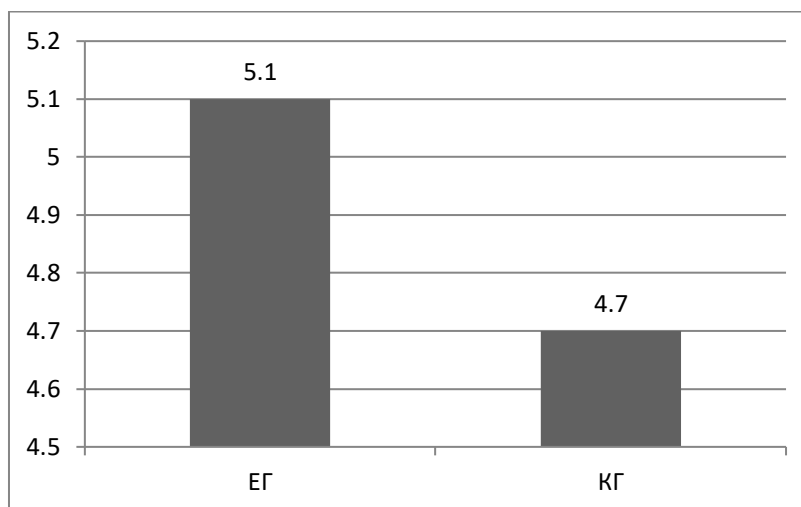

Рис. 2.6. Порівняння середніх показників соціальних навичок дошкільників ЕГ і КГ.

Структура рівнів також близька:

більшість дітей в обох групах знаходяться на середньому рівні;

невелика частина - на межі низького рівня;

високого рівня соціальних навичок не виявлено ні в одній групі.

Це узгоджується з віковими особливостями дітей старшого дошкільного віку, для яких характерний перехідний рівень соціальної компетентності, що потребує структурованої підтримки через програми соціально-емоційного навчання.

Результати скринінгу демонструють, що:

- 1) соціальні навички дошкільників у ЕГ та КГ розвинені переважно на середньому рівні;
- 2) групи є зіставними за стартовими характеристиками, що дозволяє вважати подальші зміни наслідком формувального впливу.

У дітей обох груп зберігаються труднощі у самостійній ініціації взаємодії, розподілі ролей, вирішенні конфліктів без допомоги дорослого, гнучкій зміні соціальної позиції. Ці труднощі є предметом цілеспрямованої

педагогічної роботи, яку передбачає програма СЕН «Думай на рівних (Think Equal)».

Отже, констатувальний етап встановив базову подібність соціальних характеристик ЕГ та КГ, що підтверджує можливість коректного проведення формувального експерименту.

Методика «Спостереження та картування соціальних реакцій у груповій діяльності» спрямована на виявлення особливостей соціальної взаємодії дітей у природних умовах групової діяльності. Вона дає змогу оцінити соціальну активність, ініціативність, здатність до кооперації, дотримання правил, емоційну стабільність та поведінкову гнучкість. Застосування 10-бальної шкали дозволило отримати диференційовану характеристику групової поведінки дітей експериментальної та контрольної груп (табл. 2.14).

Для поглибленого аналізу особливостей соціальної взаємодії дітей у природному груповому середовищі було застосовано методику «Картування соціальних реакцій», що дозволяє оцінити рівень соціальної активності, кооперації та регуляції поведінки у процесі спільної діяльності. У таблиці представлено узагальнені результати спостереження за дітьми експериментальної та контрольної груп, отримані на констатувальному етапі дослідження, з урахуванням як кількісних балів, так і якісних поведінкових характеристик.

Діти обох груп продемонстрували переважно середній рівень соціальних реакцій у груповій діяльності, що є віковою нормою для старшого дошкільного віку. Водночас спостерігається певна неоднорідність у структурі соціальної поведінки, зокрема щодо ініціативності, утримання ролей, регуляції емоцій у взаємодії з однолітками.

Таблиця 2.14

**Результати методики «Картування соціальних реакцій» у дітей
експериментальної та контрольної груп**

Код дитини	Група	Бал	Узагальнений коментар спостереження
Д1	ЕГ	4	Пасивна участь, долучається лише після прямого запрошення
Д2	ЕГ	6	Виконує роль учасника, дотримується групових правил
Д3	ЕГ	5	Взаємодія ситуативна, інколи уникає групових завдань
Д4	ЕГ	7	Активно включається, швидко бере роль у спільній діяльності
Д5	ЕГ	4	Не проявляє ініціативи, стоїть осторонь під час гри
Д6	ЕГ	5	Взаємодіє, але потребує нагадувань про правила
Д7	ЕГ	6	Конструктивна участь у спільних діях
Д8	ЕГ	5	Нерівномірне включення, швидка відволікальність
Д9	ЕГ	7	Добре координує дії з групою, проявляє лідерські якості
Д10	ЕГ	4	Труднощі з розподілом ролей, конфліктність
Д11	ЕГ	5	Поведінка прогнозована, низька соціальна ініціатива
Д12	ЕГ	4	Емоційна нестійкість, складно приймає правила
Д13	ЕГ	6	Комфортна взаємодія, без відповідальних ролей
Д14	ЕГ	7	Пропонує ідеї, виконує роль організатора гри
Д15	ЕГ	6	Кооперативна поведінка, здатність до компромісу
Д16	КГ	5	Бере участь, але не ініціює взаємодію
Д17	КГ	3	Уникає включення, часто вибуває з групи
Д18	КГ	5	Виконує інструкції без соціальної ініціативи
Д19	КГ	6	Охоче бере ролі, добре координується з групою
Д20	КГ	4	Нестійка взаємодія, швидка втрата інтересу
Д21	КГ	5	Контактує вибірково, уникає відповідальності
Д22	КГ	3	Труднощі з самоорганізацією та правилами
Д23	КГ	5	Рівномірна взаємодія, помірне включеність
Д24	КГ	4	Імпульсивність заважає узгодженню дій
Д25	КГ	6	Активно ініціює правила гри
Д26	КГ	4	Потребує постійної підтримки дорослого
Д27	КГ	6	Стабільний учасник, добре утримує роль
Д28	КГ	5	Дотримується правил, без ініціативності
Д29	КГ	5	Адекватна участь, без лідерських проявів
Д30	КГ	6	Висока кооперація, сформована соціальна регуляція

Джерело: розроблено та узагальнено автором на основі результатів емпіричного дослідження

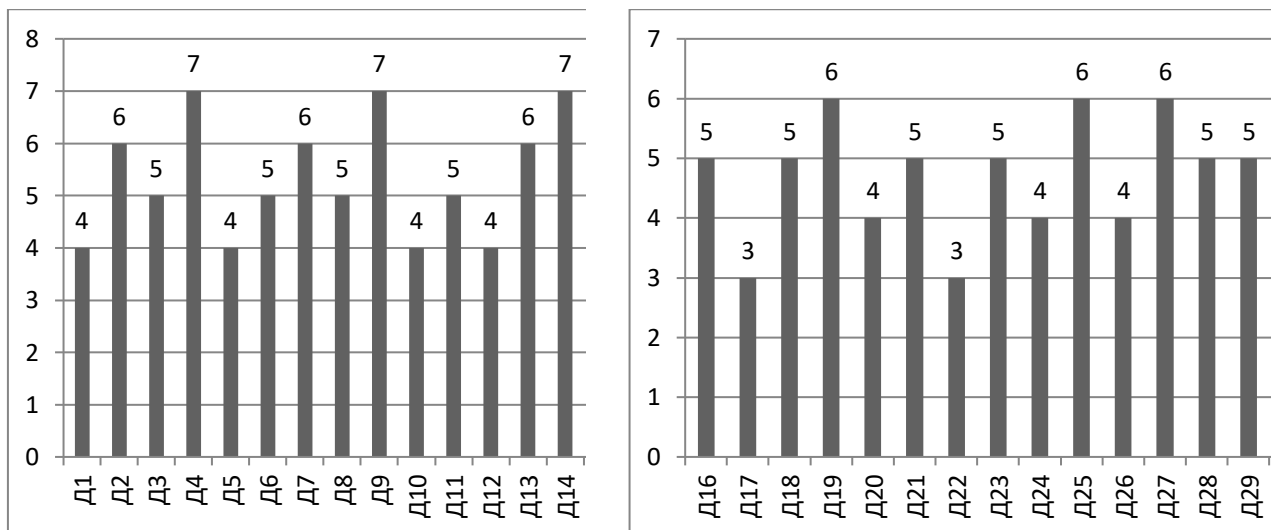
Таблиця 2.15

**Порівняльний розподіл рівнів соціальних реакцій дітей
експериментальної (ЕГ) та контрольної (КГ) груп**

Рівень	Діапазон балів	ЕГ: к-сть дітей	ЕГ, %	КГ: к-сть дітей	КГ, %
Високий	8–10	0	0%	0	0%
Середній	5–7	11	73%	10	67%
Низький	0–4	4	27%	5	33%

Джерело: розроблено та узагальнено автором на основі результатів емпіричного дослідження

У жодній з груп не виявлено дітей з високим рівнем (8–10 балів). Це методично очікувано, оскільки високий рівень соціальної компетентності у цьому віці формується переважно за умови системної педагогічної підтримки (рис. 2.7).

**Рис. 2.7. Розподіл індивідуальних результатів за методикою
«Картування соціальних реакцій» у ЕГ та КГ.**

У ЕГ діапазон отриманих балів становив 4–7, середнє значення - 5,6 бала, що відповідає середньому рівню соціальної адаптивності та групової активності.

Основні тенденції в ЕГ (рис.2.8):

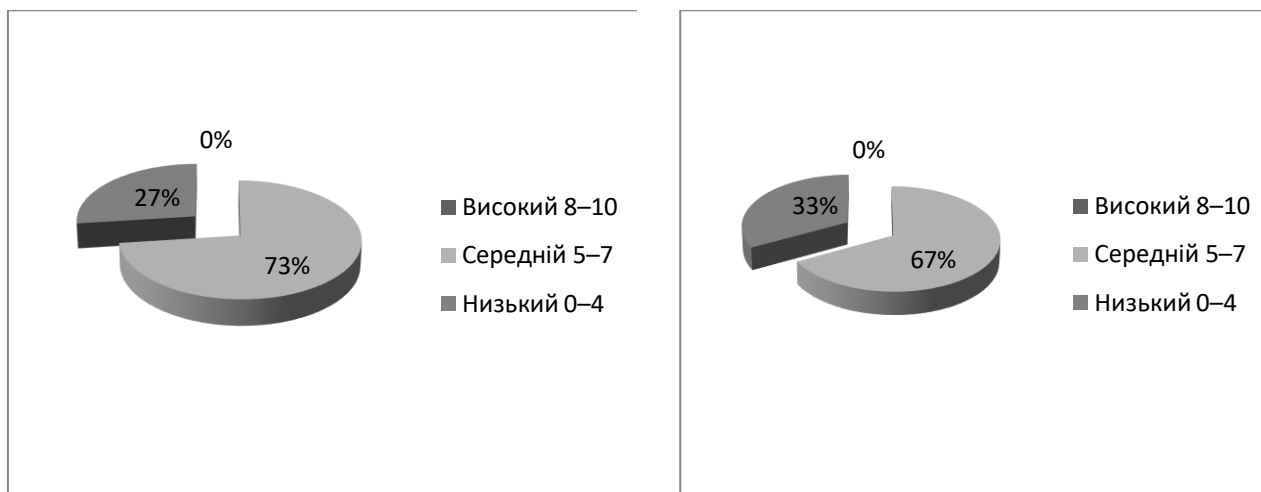

Рис. 2.8. Розподіл рівнів соціальних реакцій у груповій діяльності (ЕГ та КГ)

Позитивні прояви (середній рівень у 73 % дітей):

значна частина дітей бере участь у спільних видах діяльності охоче та активно;

діти здебільшого дотримуються правил групи;

у 2–3 дітей спостерігаються ембріональні форми лідерства (Д4, Д9, Д14);

поведінка у групі достатньо прогнозована та емоційно стабільна.

Труднощі (низький рівень у 27 % дітей):

частина дітей демонструє пасивність, уникає розподілу ролей (Д1, Д5, Д10);

у 3–4 дітей присутня залежність від дорослого під час взаємодії (Д6, Д8, Д12);

регуляція емоцій у конфліктних ситуаціях недостатньо сформована.

Загалом, ЕГ демонструє більш цілісну й організовану соціальну взаємодію, ніж КГ, хоч і з окремими дітьми, які потребують додаткової підтримки.

У КГ діапазон результатів становив 3–6, середнє значення - 5,0 балів, що також відповідає середньому рівню, однак із більшим відсотком дітей на нижньому рівні.

Структура результатів КГ наведена на рис.2.8.

Середній рівень — 67 % дітей

Низький рівень — 33 % дітей

Домінуючі характеристики КГ: діти демонструють менш стабільну участь у груповій діяльності; менше випадків прояву ініціативності; труднощі з дотриманням правил та організацією взаємодії у 3–5 дітей (Д17, Д20, Д22, Д24, Д26); у частини дітей поведінка більш імпульсивна, що ускладнює їх участь у спільних завданнях.

Позитивні прояви: у невеликої частини дітей простежується здатність брати роль, координувати дії з іншими (Д19, Д25, Д27, Д30); стабільність у дотриманні правил гри.

Таким чином, КГ характеризується більшою розпорошеністю соціальної поведінки, що свідчить про потребу в структурованій роботі з розвитку соціальних навичок.

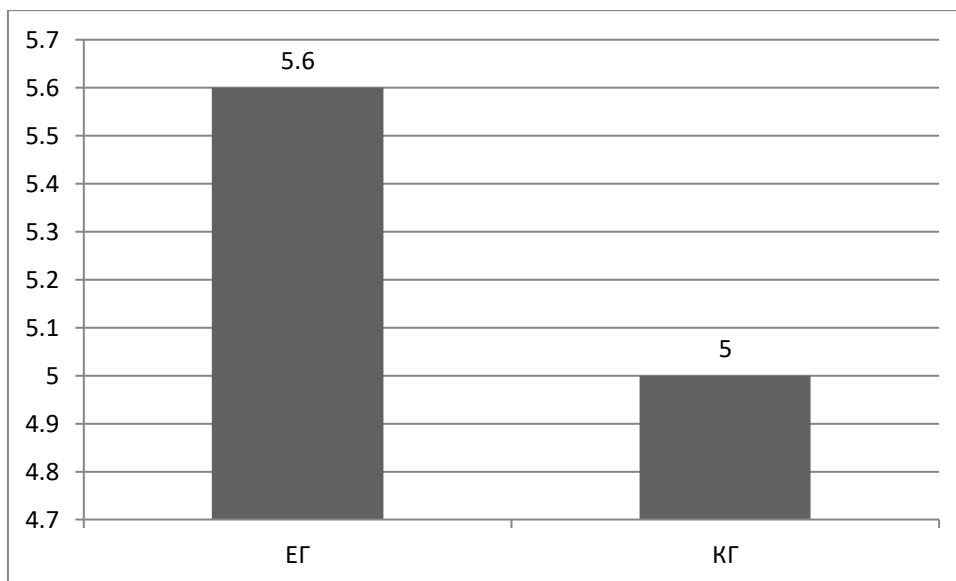

Рис. 2.9. Порівняння середніх показників соціальних реакцій дітей ЕГ і КГ.

Різниця = 0,6 бала, що є незначною і не має суттєвого впливу на валідність подальшого експерименту.

Порівняння результатів соціальних реакцій у груповій діяльності між експериментальною та контрольною групами дало змогу виявити як спільні, так і відмінні характеристики рівня соціальної адаптивності дошкільників на

констатувальному етапі дослідження. Загалом діти обох груп продемонстрували переважно середній рівень соціальної включеності, що свідчить про типову для старшого дошкільного віку сформованість базових навичок кооперації, дотримання правил та участі у спільній діяльності.

Середнє значення показника у дітей експериментальної групи становило 5,6 бала, тоді як у контрольній групі - 5,0 бала, що вказує на незначну, але помітну різницю на користь експериментальної групи. Водночас така різниця не є критичною й укладається у межі вікової варіативності, що дозволяє вважати групи методично порівнюваними перед початком формувального експерименту.

Структурний аналіз рівнів засвідчив, що:

у двох групах домінує середній рівень соціальної активності (73 % в ЕГ та 67 % у КГ),

у контрольній групі дещо вища частка дітей із низьким рівнем соціальних реакцій (33 % проти 27 % в експериментальній),

високого рівня соціальної включеності (8–10 балів) не зафіксовано в жодній групі, що узгоджується з типовими віковими особливостями та відсутністю спеціально спрямованої програми розвитку soft skills на момент проведення констатувального етапу.

Якісний аналіз спостережень показав, що діти експериментальної групи більш стійко дотримувалися групових правил, частіше проявляли ініціативність та здатність узгоджувати свої дії з діями однолітків. У контрольній групі взаємодія мала більш розсіяний та ситуативний характер, що проявлялося у менш стабільному включенні дітей у групову діяльність, вищій залежності від дорослого та більшій частоті імпульсивних реакцій.

Таким чином, порівняльний аналіз засвідчує певну тенденцію до кращої організованості соціальної поведінки в експериментальній групі, однак загалом обидві групи залишаються достатньо збалансованими за вихідними показниками, що забезпечує коректність та валідність подальшого формувального впливу.

Результати третьої методики засвідчили, що діти експериментальної та контрольної груп демонструють переважно середній рівень соціальних реакцій у груповій діяльності. Структура рівнів у двох групах є подібною, що свідчить про їхню методичну порівнюваність на констатувальному етапі. Незважаючи на це, у дітей контрольної групи дещо частіше спостерігаються труднощі з ініціативністю, дотриманням правил та регуляцією групової поведінки. Отримані дані створюють ґрунтовну основу для формувального етапу дослідження, оскільки виявлені особливості є предметом цілеспрямованої корекції в межах програми соціально-емоційного навчання «Думай на рівних (Think Equal)».

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

У другому розділі роботи здійснено експериментально-психологічне дослідження розвитку soft skills дітей старшого дошкільного віку з використанням комплексу взаємодоповнювальних психодіагностичних методик, що дозволило отримати цілісну картину емоційної, соціальної та поведінкової складових соціально-емоційної компетентності дітей.

У межах констатувального етапу експерименту встановлено, що більшість дітей як експериментальної, так і контрольної груп характеризуються середнім рівнем сформованості soft skills, що є типовим для вікової групи 5–6 років. Високий рівень розвитку соціально-емоційних і поведінкових навичок у жодній із груп не зафіксовано, що свідчить про наявність значного потенціалу для цілеспрямованого розвитку soft skills у дошкільному віці засобами спеціально організованих освітніх програм.

Результати діагностики емоційної компетентності за методикою «Емоційні обличчя» показали, що діти обох груп загалом здатні розпізнавати базові емоційні стани, однак мають труднощі з диференціацією негативних та складніших емоцій (страх, гнів, подив), а також з вербалізацією причин емоційних переживань. Це вказує на недостатню сформованість емоційної грамотності як базового компонента soft skills і підтверджує доцільність включення у подальший формувальний вплив практик, спрямованих на розвиток емоційного словника, емоційної рефлексії та саморегуляції.

Аналіз результатів скринінгу соціальних навичок дошкільників засвідчив, що переважна частина дітей демонструє ситуативну соціальну включеність, здатність до взаємодії та дотримання правил за умови зовнішньої підтримки з боку дорослого. Водночас у значної частини дітей виявлено труднощі з ініціацією взаємодії, самостійним розподілом ролей, конструктивним розв'язанням конфліктів і стійкістю кооперативної поведінки. Це свідчить про незавершеність формування соціально-комунікативного компонента soft skills у старшому дошкільному віці.

Результати методики спостереження та картування соціальних реакцій у груповій діяльності доповнили дані попередніх методик і дозволили виявити поведінкову варіативність соціальних реакцій дітей у природному освітньому середовищі. Було встановлено, що діти експериментальної групи загалом демонструють дещо вищий рівень організованості групової взаємодії, ініціативності та здатності до кооперації порівняно з контрольною групою, однак ці відмінності не мають критичного характеру та укладаються у межі вікової норми.

Порівняльний аналіз середніх показників за всіма використаними методиками підтвердив методичну порівнюваність експериментальної та контрольної груп на констатувальному етапі дослідження. Виявлені незначні відмінності не спотворюють вихідних умов експерименту та дозволяють інтерпретувати подальші зміни як результат цілеспрямованого формувального впливу, а не як наслідок початкових розбіжностей між групами.

Загалом результати констатувального експерименту свідчать, що розвиток soft skills у дітей старшого дошкільного віку має фрагментарний і нерівномірний характер, а окремі компоненти (саморегуляція, соціальна ініціативність, емоційна диференціація, конструктивне вирішення конфліктів) потребують системної педагогічної підтримки. Отримані емпіричні дані науково обґрунтовують необхідність упровадження формувального етапу дослідження із застосуванням програми соціально-емоційного навчання «Думай на рівних (Think Equal)» як цілісного інструменту розвитку soft skills у дошкільному віці.

РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК SOFT-SKILLS ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ СЕН

3.1. Концептуально-методологічна модель та зміст реалізації програми соціально-емоційного навчання «Думай на рівних (Think Equal)»

Сучасні підходи до дошкільної освіти визначають соціально-емоційне навчання (СЕН) як ключовий компонент розвитку компетентностей XXI століття. У межах міжнародних освітніх ініціатив підкреслюється, що формування soft skills у дошкільному віці є критично важливим для подальшого успішного навчання, соціалізації та емоційного благополуччя дитини. Soft skills включають емоційну обізнаність, саморегуляцію, уміння співпрацювати, емпатію, навички розв'язання проблем і моральну відповідальність.

У дошкільному віці ці навички формуються переважно у контексті міжособистісної взаємодії, гри, сюжетно-рольових ситуацій та спільної діяльності. Саме тому соціально-емоційне навчання виступає провідною педагогічною стратегією, що інтегрує емоційний розвиток із соціальними навичками, формуючи цілісну модель адаптивної поведінки.

У наукових підходах до СЕН виділяють п'ять базових компетентностей:

1. самосвідомість;
2. саморегуляція;
3. соціальна обізнаність;
4. навички міжособистісної взаємодії;
5. відповідальне прийняття рішень.

Ці компетентності структурно відповідають ключовим компонентам soft skills у міжнародній класифікації (creativity, collaboration, communication, emotional intelligence).

Таким чином, СЕН розглядається як інтегрована модель формування соціальних і емоційних навичок, що забезпечує стійкі результати і має високу доказову базу ефективності у роботі з дітьми 5–6 років.

«Think Equal» - міжнародна неприбуткова ініціатива, що розвиває соціально-емоційні компетентності дітей раннього та дошкільного віку через системні програми для закладів освіти. Мета програми «Думай на рівних (Think Equal)» - інтегрувати соціально-емоційне навчання (СЕН) у щоденну практику дитсадків, підвищити професійну готовність педагогів до роботи з дітьми в умовах кризи та посилити співпрацю з батьками для зміцнення стресостійкості й емоційного благополуччя дітей 3–6 років [73].

Програма реалізується в більшості регіонів України (заклади дошкільної освіти різних типів). Загальне охоплення становить 1133 заклади дошкільної освіти та 2888 груп дітей віком 3–6 років. Реалізація здійснюється у партнерстві з місцевими органами управління освітою та громадськими організаціями [73].

До основних заходів проєкту відносяться:

презентації програми потенційним учасникам у регіонах (онлайн/офлайн) з інформуванням про цілі, завдання та умови участі;

навчання 30 тренерів із різних областей України на пілотному майданчику за участі майстер-тренерів команди THINK EQUAL;

наставницька підтримка тренерської мережі (супервізія, методичний супровід, взаємообмін практиками);

організаційні зустрічі з адміністраціями закладів дошкільної освіти з метою представлення програми та погодження умов впровадження;

навчання 4040 педагогів змісту програми «Думай на рівних» (курси підвищення кваліфікації за тематикою СЕН: створення безпечного, інклюзивного середовища рівності та взаємоповаги);

забезпечення учасників комплектами матеріалів THINK EQUAL (набір ілюстрованих історій/книжок для дітей, методичний посібник для педагога,

плакати/роздаткові матеріали, буклети з ресурсами для батьків - по одному на кожну групу) [73]..

Програма «Думай на рівних (Think Equal)» спирається на дані нейронаук і сучасної психології розвитку, які підтверджують доцільність раннього формування в дитини емоційної грамотності, емпатії, навичок саморегуляції, відповідального прийняття рішень і позитивної соціальної взаємодії. У фокусі - розвиток емоційного інтелекту, формування цінностей рівності, поваги та гідності, запобігання стереотипам і дискримінаційним моделям поведінки з раннього віку.

Програмний контент структуровано у тижневі модулі (послідовні теми з чіткими цілями, вправами, рефлексіями й індикаторами результатів). Кожен модуль передбачає повторювані рутинні практики (емоційні «чекини», колективні обговорення, рольові ігри, творчі завдання), що забезпечує сталість та перенесення навичок у повсякденну поведінку дітей.

В українському контексті «Думай на рівних» адаптовано до потреб дітей, які пережили стрес, втрату, вимушене переміщення. Програма враховує принципи «trauma-informed» підходу: безпека, передбачуваність, вибір і голос дитини, побудова довірливих стосунків, поступове опанування навичок саморегуляції. Передбачено інструменти для партнерства з батьками (інформаційні буклети, домашні мікропрактики), аби підтримка продовжувалась і поза межами закладу освіти [3; 73].

Для кожної вікової групи формуються уніфіковані тематичні набори: ілюстровані історії (на морально-етичні та соціально-емоційні теми), інструкції для педагога з поминутним плануванням активностей, картки/плакати для вправ, інструменти для рефлексії (емоційні шкали, «щоденники почуттів» у спрощеному вигляді). Зміст занять варіюється залежно від теми (усвідомлення емоцій, дружба й співпраця, повага до відмінностей, безпечна поведінка, вирішення конфліктів, емпатія тощо), але зберігає єдину логіку: від розпізнавання - до вираження - до регуляції - до соціальної взаємодії.

Педагоги проходять навчання за змістом програми та методикою її проведення, опановують техніки фасилітації дитячих обговорень, «емоційних пауз», майндфулнес-практик, рольових ігор, інклюзивної комунікації. Тренерська мережа забезпечує супровід і супервізію, що підвищує якість реалізації та дозволяє оперативно коригувати підходи.

Запроваджено регулярне відстеження змін у поведінці та емоційному стані дітей (спостереження педагога, короткі чек-листи, опитувальники для батьків), а також оцінку професійної впевненості педагогів щодо проведення занять СЕН. Показники містять: зменшення проявів тривожності/агресії, зростання навичок співпраці, емпатії, довільної регуляції поведінки, підвищення залученості у спільні активності. Отримані дані використовуються для корекції змісту і масштабування практик, що продемонстрували найкращі результати.

На пілотному етапі (2023 р.) завершено підготовку тренерів і педагогів, проведено стартові навчання, забезпечено заклади матеріалами та методичною підтримкою. За підсумками первинних опитувань, переважна більшість учасників позитивно оцінює організацію та зміст програми; частка відповідей «відмінно/добре» сягає $\approx 94\%$ [73].. Серед зафіксованих ефектів - покращення емоційного клімату в групах, підвищення залученості дітей у спільні активності, зменшення конфліктних ситуацій і проявів дезадаптивної поведінки.

Програма «Думай на рівних (Think Equal)» забезпечує формування в дітей базових соціально-емоційних компетентностей, що є захисним чинником у кризових умовах. Для педагогів - це підвищення професійної спроможності працювати з класом, чутливим до травми; для батьків - доступ до простих, доказових практик емоційної підтримки вдома. У середньостроковій перспективі очікується зниження рівня тривожності, конфліктності та покращення соціальної згуртованості дитячих колективів; у довгостроковій - підвищення навчальної мотивації, стійкості та соціальної компетентності випускників дошкільної освіти.

Методика реалізації програми соціально-емоційного навчання «Думай на рівних (Think Equal)» ґрунтується на принципі системного розвитку соціально-емоційних компетентностей дітей через інтеграцію навчального, ігрового та виховного компонентів. Усі заняття побудовані таким чином, щоб дитина не лише отримувала знання про емоції, взаємодію та моральні цінності, а й відразу застосовувала ці навички в реальних ситуаціях спілкування та гри. Основною метою методики є створення безпечного, чутливого до травми простору, де дитина може вільно висловлювати свої почуття, досліджувати соціальні ситуації та навчатися конструктивним моделям поведінки.

Таблиця 3.1

Структура типового заняття в межах програми соціально-емоційного навчання «Думай на рівних (Think Equal)»

Етап заняття	Зміст та діяльність	Ціль
1. Емоційний вхід (5 хв.)	Привітання, емоційна перевірка стану дітей («емоційний термометр» або «коло почуттів»), коротка розминка.	Формування навички усвідомлення власного емоційного стану, розвиток емоційної грамотності.
2. Ознайомлення з темою (5–7 хв.)	Читання історії, перегляд ілюстрацій, обговорення ситуацій, пов'язаних із темою уроку.	Стимулювання емоційного інтелекту, розвиток критичного мислення.
3. Дослідження через діяльність (10–15 хв.)	Рольові ігри, творчі завдання, групові вправи, інсценування соціальних ситуацій.	Практичне застосування соціальних навичок, розвиток емпатії та співпраці.
4. Рефлексія (5 хв.)	Колективне обговорення досвіду, запитання: «Що я сьогодні відчував?», «Що мені допомогло впоратися з емоціями?»	Розвиток навичок саморефлексії та усвідомленого мислення.
5. Перенесення в реальне життя (3–5 хв.)	Обговорення способів застосування вивченого поза заняттям (удом, у грі, у спілкуванні).	Формування стійких моделей поведінки та інтеграція знань у повсякденність.

Джерело: авторська узагальнена модель, сформована на основі програми Think Equal та концептуальних положень соціально-емоційного навчання [73].

Типове заняття в межах програми триває 25–35 хвилин і має чітку логіку побудови, що забезпечує послідовний розвиток соціально-емоційних навичок. Його структура передбачає п'ять основних етапів (табл.3.1).

Методика «Думай на рівних» базується на наступних педагогічних принципах:

- 1) емоційна безпека та передбачуваність. Усі заняття проводяться в атмосфері підтримки, прийняття та поваги до особистості дитини. Створюється середовище, у якому діти можуть відкрито висловлювати свої почуття без страху осуду;
- 2) активна участь дитини. Навчання будується на діяльнісному підході: дитина - активний учасник процесу, а не пасивний слухач;
- 3) інтеграція гри та навчання. Соціально-емоційні навички засвоюються через ігрові сценарії, які імітують життєві ситуації;
- 4) рефлексивність. Кожне заняття завершується обговоренням, яке допомагає дитині усвідомити свій досвід і закріпити нові моделі поведінки;
- 5) партнерство з дитиною. Педагог виступає фасилітатором і партнером, який підтримує, скеровує та допомагає досліджувати власний емоційний світ.

Для ефективного розвитку соціально-емоційних навичок програма «Думай на рівних» пропонує педагогам різноманітні методичні інструменти, що поєднують елементи психологічного тренінгу, ігрової педагогіки, арт-терапії та майндфулнес-практик (рис.3.1.). Вони спрямовані на стимулювання емоційного усвідомлення, розвиток емпатії, формування комунікативних навичок і соціальної взаємодії.

На початку кожного заняття діти разом із педагогом визначають власний емоційний стан за допомогою візуальної шкали або набору смайлів. Кожна дитина обирає зображення, яке відповідає її почуттю, і коротко пояснює, чому вона так відчувається. Ця практика розвиває навичку розпізнавання та вербалізації емоцій; формує толерантність до різноманітних емоційних станів; сприяє створенню атмосфери взаємної підтримки в групі.

**Рис.3.1. Методичні інструменти для розвитку СЕН в програмі
«Думай на рівних»**

Педагог читає коротку історію або казку з емоційним чи моральним змістом (наприклад, про дружбу, допомогу, повагу до відмінностей). Після читання діти обговорюють ситуацію, ставлять запитання героям, пропонують альтернативні варіанти поведінки. Ця техніка розвиває емпатію та критичне мислення; вчить дітей оцінювати наслідки своїх дій; стимулює морально-етичні міркування.

Один із найефективніших інструментів програми - моделювання життєвих ситуацій через рольові ігри. Діти розігрують сцени, що відображають типові соціальні виклики: конфлікт у грі, прохання про допомогу, ситуацію втрати або прощення. Приклади сюжетів, які використовуються в програмі:

- 1) «Друг не хоче гратися - що я можу зробити?»
- 2) «Хтось забув свою іграшку - як я можу допомогти?»
- 3) «Ми посварилися - як помиритися?»

Цей метод формує навички соціальної взаємодії та комунікації; розвиває саморегуляцію та контроль імпульсів; створює безпечний простір для проживання складних емоцій.

Творчість - ключовий інструмент вираження емоцій у дітей. У програмі використовуються різні арт-практики:

- 1) малювання емоцій («намалюй свій настрій»);
- 2) створення колажів «Моя дружба», «Мій світ безпеки»;
- 3) ліплення як спосіб вираження внутрішнього стану.

Такі активності знижують рівень емоційної напруги; дають змогу дітям опрацювати травматичний досвід через творчість; зміцнюють почуття контролю над власними переживаннями.

Програма включає прості вправи на усвідомленість, спрямовані на розвиток навички саморегуляції:

- 1) «Дихання метелика» - спокійне глибоке дихання з фокусом на відчуттях тіла;
- 2) «Тиха хвилина» - коротка пауза на спостереження за власним станом;
- 3) «Емоційний таймер» - вчимося чекати та діяти усвідомлено.

Ці техніки допомагають дітям справлятися зі стресом; знижують імпульсивність; покращують здатність до концентрації уваги.

Щоб педагог міг легко інтегрувати СЕН у навчальний процес, програма пропонує готові сценарії занять. Нижче наведено приклад типового заняття з теми «Емпатія та співпереживання» (табл.3.2).

Одним із ключових принципів програми «Думай на рівних» є індивідуалізація освітнього процесу, що означає гнучке врахування особливостей розвитку, емоційних станів, культурного та соціального контексту кожної дитини. Цей підхід забезпечує рівний доступ до соціально-емоційного навчання для всіх дітей, незалежно від рівня їхньої готовності, досвіду травми чи особливих освітніх потреб.

Таблиця 3.2

Сценарій типового заняття з теми «Емпатія та співпереживання»

Етап	Діяльність	Очікуваний результат
1. Емоційний вхід (5 хв.)	«Коло почуттів» - діти обирають картку з емоцією та діляться причинами свого стану.	Розвиток навички усвідомлення емоцій.
2. Ознайомлення з темою (5 хв.)	Читання історії «Як я можу допомогти?» та її обговорення.	Формування уявлення про емпатію.
3. Практична діяльність (15 хв.)	Рольова гра: один з дітей «сумує», інші пропонують способи підтримки.	Розвиток навичок співпереживання, комунікації та допомоги.
4. Рефлексія (5 хв.)	Обговорення: «Що мені було присмно почути?», «Як я можу допомагати вдома?».	Усвідомлення власних емоцій та дій.
5. Перенесення знань (5 хв.)	Домашнє завдання: «Зроби щось приємне для когось і розкажи про це завтра».	Формування проактивної соціальної поведінки.

Джерело: сформовано автором на основі концептуальних положень програми соціально-емоційного навчання «Думай на рівних (Think Equal)» та результатів власної операціоналізації змісту формувального впливу.

На початкових етапах реалізації програми педагог проводить діагностичне спостереження за дітьми, щоб визначити їхній рівень емоційної грамотності, навички співпраці, здатність до саморегуляції. Це дозволяє адаптувати темп і складність занять. Наприклад:

для дітей, які лише починають розпізнавати емоції, основний акцент робиться на сенсорних та візуальних вправах («емоційні картки», «дзеркало настрою»);

для більш підготовлених дітей впроваджуються аналітичні обговорення, рольові ігри з багатоваріантними рішеннями, дискусії про моральні дилеми.

Програма передбачає спеціальні методичні прийоми для роботи з дітьми, які мають мовленнєві, когнітивні чи емоційно-поведінкові труднощі. Серед основних принципів адаптації:

візуальна підтримка: використання зображень, піктограм, емоційних шкал замість словесних інструкцій;

структурованість заняття: чітка послідовність дій, передбачувані правила та повторюваність активностей;

сенсорні техніки: використання тактильних і моторних вправ для заспокоєння та концентрації уваги;

додаткова підтримка дорослого: залучення асистента педагога або психолога для індивідуального супроводу.

У контексті війни велика частина дітей має досвід втрати, стресу або переміщення. Саме тому «Думай на рівних» інтегрує trauma-informed approach - підхід, що враховує наслідки психотравми та забезпечує безпечні умови для розвитку. Основні принципи trauma-informed approach наведено в табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Основні принципи trauma-informed approach - підходу

Принцип	Педагогічна реалізація	Очікуваний ефект
Безпека	Передбачуваний розклад, спокійна атмосфера, чіткі правила.	Формування базового відчуття стабільності.
Довіра	Педагог стабільно реагує на поведінку дитини, демонструє прийняття.	Зменшення тривожності, формування емоційної прив'язаності.
Вибір і контроль	Дитині пропонуються варіанти активностей, можливість висловити «ні».	Повернення відчуття контролю над власним життям.
Співпраця	Спільне прийняття рішень, партнерські завдання.	Розвиток почуття значущості та соціальної довіри.
Поступовість	Завдання зростаючої складності, дозоване обговорення травматичних тем.	Запобігання повторній травматизації.

Джерело: узагальнено та операціоналізовано автором на основі методичних рекомендацій програми «Думай на рівних (Think Equal)» і практики їх застосування у формуальному експерименті.

Деякі діти можуть мати інтенсивні емоційні реакції (наприклад, плач, відсторонення, агресію) у відповідь на певні теми чи стимули. Програма рекомендує педагогам та вихователям використовувати наступні стратегії стратегії:

1) Створення “емоційного куточка” - спеціального місця у групі, де дитина може побути наодинці, відновити внутрішній баланс або виконати заспокійливу вправу.

2) Використання техніки «заземлення» - переключення уваги дитини на відчуття тіла чи оточення («Назви 5 предметів, які бачиш»).

3) Рефлексивна бесіда після реакції - педагог допомагає дитині назвати пережиту емоцію та обговорити безпечні способи її вираження.

Однією з сильних сторін програми є активне залучення сім'ї. Практика показує, що соціально-емоційні навички значно швидше закріплюються, якщо вони підкріплюються у сімейному середовищі.

В межах програми «Думай на рівних» використовуються наступні форми взаємодії з батьками:

1. Батьківські клуби та воркшопи. Теми: «Як розмовляти з дитиною про емоції», «Як допомогти дитині впоратися зі страхом», «Майндфулнес удома».

2. Інформаційні буклети. Пояснюють ключові поняття СЕН, пропонують домашні вправи («емоційний щоденник», «добродійний виклик тижня»).

3. Спільні сімейні проекти. Наприклад, створення «Книги родинних почуттів» чи «Дерева добрих справ».

4. Домашні завдання. Невеликі практики, що допомагають інтегрувати навички у щоденне життя («розкажи сьогодні про одну емоцію, яку відчував», «зроби добру справу разом із дорослим»).

Залучення батьків дозволяє створити єдиний виховний простір «садок – дім», у якому соціально-емоційні навички не лише формуються, а й підтримуються щодня.

Особливістю програми «Думай на рівних» є адаптація занять під різні вікові групи дітей (табл. 3.4). Реалізація програми соціально-емоційного навчання «Думай на рівних (Think Equal)» передбачає урахування вікових і психологічних особливостей дітей дошкільного віку. Зміст, методи та форми

роботи в межах СЕН адаптуються відповідно до рівня емоційного, когнітивного та соціального розвитку дітей, що забезпечує доступність матеріалу й ефективність формування soft skills на кожному віковому етапі. У таблиці 3.4 наведено приклади вікової адаптації занять програми «Думай на рівних» для дітей 3–6 років із зазначенням ключових акцентів і методичних підходів.

Таблиця 3.4

**Приклади адаптації занять під різні вікові групи дітей в програмі
«Думай на рівних»**

Вікова група	Особливості заняття	Основні методи
3–4 роки	Акцент на розпізнаванні базових емоцій, формуванні навичок саморегуляції через гру.	Сенсорні ігри, малювання емоцій, короткі історії.
4–5 років	Розвиток навичок співпраці, початок роботи з моральними дилемами.	Рольові ігри, колективні обговорення, творчі проекти.
5–6 років	Формування складних соціальних навичок: емпатії, відповідальності, вирішення конфліктів.	Дискусії, аналіз ситуацій, групові завдання з багатоваріантними рішеннями.

Джерело: авторська розробка на основі структури та змісту програми соціально-емоційного навчання «Думай на рівних (Think Equal)», адаптована до вікових особливостей дітей дошкільного віку.

Таким чином, методика проведення занять у програмі «Думай на рівних» є гнучкою, багаторівневою та орієнтованою на дитину. Вона враховує етап розвитку, індивідуальні особливості, досвід травматизації та соціальний контекст. Комбінація структурованих занять, рольових ігор, арт-терапевтичних методів, майндфулнес-практик та сімейної підтримки створює потужну систему формування соціально-емоційних компетентностей, які стають фундаментом психологічної стійкості дитини в умовах нестабільного світу.

З метою забезпечення чіткості та відтворюваності формувального впливу концептуальні положення програми «Думай на рівних (Think Equal)» були операціоналізовані у вигляді системи корекційно-розвивальних занять із визначеним змістом, методами та часовими параметрами. У межах

експерименту програма реалізовувалась як структурований цикл соціально-емоційних інтервенцій, спрямованих на розвиток ключових компонентів soft skills у дітей старшого дошкільного віку.

Корекційний вплив здійснювався через поєднання таких груп методів: емоційно-когнітивні (розпізнавання та вербалізація емоцій, робота з емоційними станами);

соціально-поведінкові (рольові ігри, моделювання міжособистісних ситуацій, вправи на співпрацю);

регуляційні (дихальні вправи, майндфулнес-практики, техніки заспокоєння);

рефлексивні (обговорення досвіду, усвідомлення власних дій і почуттів).

Програма формувального впливу тривала 8 тижнів і передбачала 5 заняття на тиждень тривалістю 25–35 хвилин, що відповідає віковим можливостям дітей 5–6 років і рекомендаціям щодо навантаження у дошкільній освіті.

З метою забезпечення системності та передбачуваності формувального впливу програма реалізовувалась у форматі регулярних занять протягом навчального тижня. Орієнтовний тижневий таймінг реалізації програми соціально-емоційного навчання подано в табл.3.5.

Програма соціально-емоційного навчання «Думай на рівних (Think Equal)» у межах даного дослідження реалізується як системна, структурована та часово впорядкована сукупність корекційно-розвивальних заходів, спрямованих на формування емоційних, соціальних і поведінкових компонентів soft skills у дітей старшого дошкільного віку. Чітка організація занять, поєднання повторюваних рутинних практик із тематичними вправами та поступове ускладнення змісту забезпечують цілісність і керованість формувального впливу.

Таблиця 3.5

Орієнтовний тижневий таймінг реалізації програми соціально-емоційного навчання «Думай на рівних (Think Equal)»

День тижня	Тема / фокус заняття	Основні види діяльності	Ключові soft skills	Тривалість
Понеділок	Усвідомлення емоцій	Емоційний чек-ін («коло почуттів»), ідентифікація власного стану, коротка історія про емоції	Емоційна обізнаність, самосвідомість	25–30 хв
Вівторок	Вираження емоцій та емпатія	Обговорення ілюстрованої історії, рольові ігри «Як відчувається герой», арт-вправа «Мій настрій»	Емпатія, емоційна чутливість, комунікація	30–35 хв
Середа	Саморегуляція та заспокоєння	Майндфулнес-практики («дихання метелика», «тиха хвилина»), сенсорні вправи, тілесна релаксація	Саморегуляція, контроль імпульсів	25–30 хв
Четвер	Соціальна взаємодія та співпраця	Групові завдання, рольові ігри з соціальними сценаріями (конфлікт, допомога, домовленість)	Співпраця, відповідальність, вирішення конфліктів	30–35 хв
П'ятниця	Рефлексія та перенесення навичок	Підсумкове обговорення тижня, рефлексивні запитання, планування застосування навичок удома	Рефлексія, відповідальне прийняття рішень	20–25 хв

Джерело: сформовано автором як результат операціоналізації програми «Думай на рівних (Think Equal)» у межах формувального експерименту.

Викладені концептуальні та методичні засади програми слугували основою для побудови формувального експерименту, який передбачав цілеспрямоване впровадження програми СЕН у роботу з дітьми експериментальної групи та подальшу оцінку її ефективності.

3.2. Організація формувального експерименту та методи оцінювання розвитку soft skills у дітей дошкільного віку

Формувальний експеримент було організовано з метою емпіричної перевірки ефективності програми соціально-емоційного навчання «Думай на рівних (Think Equal)» у розвитку soft skills дітей старшого дошкільного віку. Методологічною основою експерименту виступають положення діяльнісного, компетентнісного та соціально-емоційного підходів, а також концепція розвитку емоційної та соціальної компетентності в дошкільному дитинстві.

У дослідженні взяли участь 30 дітей віком 5–6 років, які відвідують приватний заклад дошкільної освіти. Вибірка була розподілена на дві групи:

Експериментальна група (ЕГ) - 15 дітей, які брали участь у програмі СЕН;

Контрольна група (КГ) - 15 дітей, які навчалися за традиційною освітньою програмою без спеціальних інтервенцій.

Такий дизайн дозволяє порівняти природну динаміку розвитку soft skills (КГ) із динамікою, зумовленою педагогічним впливом (ЕГ).

Діагностичний інструментарій. Для вимірювання рівня soft skills було застосовано три валідні психодіагностичні методики, які комплексно оцінюють емоційні, соціальні та поведінкові компоненти соціально-емоційної компетентності:

«Емоційні обличчя» - оцінює емоційну обізнаність, здатність розпізнавати емоції, емоційну чутливість та емпатійність.

«Скринінг соціальних навичок дошкільника» (експертна оцінка) - визначає сформованість умінь взаємодіяти з однолітками, кооперативність, комунікативну регуляцію, навички вирішення конфліктів та допомоги.

«Спостереження та картування соціальних реакцій у груповій діяльності» - відображає якість групової поведінки, дотримання правил, ініціативність, емоційну стабільність та участь у спільній діяльності.

Усі методики були адаптовані до єдиної 10-бальної шкали, що забезпечило можливість розрахунку інтегральних показників та проведення кількісного статистичного аналізу.

Структура формувального впливу. Програма «Думай на рівних» тривала 8 тижнів і передбачала систематичну роботу над розвитком ключових soft skills, а саме:

- емоційна обізнаність та самосвідомість;
- уміння розпізнавати й регулювати емоції;
- навички міжособистісної взаємодії;
- моральний вибір і відповідальна поведінка;
- здатність до співпраці та вирішення конфліктів;
- розвиток емпатії та толерантності.

Заняття проводилися тричі на тиждень за типовою структурою програми: емоційне налаштування, введення змісту, практична діяльність, рефлексія та перенесення навичок у повсякденні ситуації.

Дослідницький дизайн. Експеримент мав класичний дизайн “до–після”, що передбачає:

1. Констатувальний етап - визначення вихідного рівня розвитку soft skills в ЕГ і КГ.

2. Формувальний етап - впровадження програми СЕН в ЕГ.

3. Контрольний етап - повторна діагностика та порівняння результатів.

Для забезпечення наукової валідності було виконано:

- вирівнювання груп за вихідними показниками;
- контроль впливу зовнішніх факторів;
- мультиінструментальне вимірювання;
- застосування статистичних критеріїв (t-критерій Стьюдента, Hedges' g, коефіцієнт r).

Методологічне обґрунтування. Поєднання якісних спостережень та кількісних показників дозволяє отримати багатовимірну картину розвитку

soft skills. Використання контрольної групи забезпечує внутрішню валідність, а застосування трьох методик гарантує багатокомпонентність вимірювання.

Таким чином, методологія формувального експерименту відповідає сучасним вимогам наукових досліджень у галузі дошкільної педагогіки та психології, дозволяючи об'єктивно оцінити вплив програми СЕН на розвиток соціально-емоційної компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Метою наступного етапу оцінювання є кількісний і якісний аналіз змін рівня розвитку soft skills у дітей двох груп за результатами повторного застосування трьох психодіагностичних методик. Порівняння результатів «до» та «після» дозволяє визначити ефективність програми соціально-емоційного навчання та встановити динаміку розвитку окремих компонентів соціально-емоційної компетентності.

Динаміку показників за методикою «Емоційні обличчя» наведено в табл. 3.5. та на рис. 3.2. Ця методика вимірює рівень емоційної обізнаності, здатність дитини розпізнавати емоційні стани інших, а також рівень емпатійності й емоційної чутливості.

Таблиця 3.5

Зміни показників ЕГ і КГ за методикою «Емоційні обличчя»

Група	До експерименту (М)	Після експерименту (М)	Δ (різниця)
ЕГ	5,4	7,6	+2,2
КГ	5,3	5,5	+0,2

Джерело: розроблено та узагальнено автором на основі результатів емпіричного дослідження

У дітей експериментальної групи спостерігається виражене зростання (на 2,2 бала), що становить більше ніж 40 % приросту від вихідного рівня. Така динаміка свідчить про суттєве формування: точності розпізнавання емоцій; здатності співвідносити міміку та внутрішній стан; емпатійних реакцій; чутливості до емоційних сигналів партнера по взаємодії.

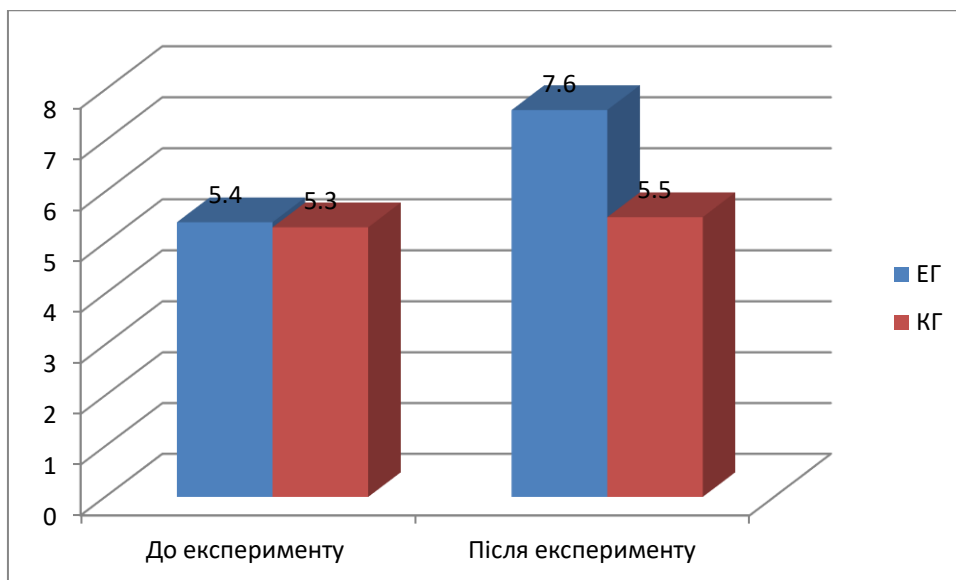

Рис.3.2. Зміни показників ЕГ і КГ за методикою «Емоційні обличчя»

У контрольній групі зміни мінімальні (лише +0,2 бала), що відповідає природному віковому розвитку й не має ознак зовнішнього впливу.

Це дозволяє зробити висновок, що програма СЕН має сильний вплив на розвиток емоційної компетентності, який виражений значно більше, ніж у групі без інтервенції.

Динаміка показників за методикою «Скринінг соціальних навичок дошкільника» представлена в табл.3.6. та на рис. 3.3. Методика оцінює рівень сформованості базових соціальних умінь: кооперації, дотримання правил, комунікації, здатності до взаємодопомоги та вирішення конфліктів.

Таблиця 3.6

Зміни показників ЕГ і КГ за методикою «Скринінг соціальних навичок»

Група	До експерименту (М)	Після експерименту (М)	Δ
ЕГ	5,3	7,2	+1,9
КГ	5,1	5,4	+0,3

Джерело: розроблено та узагальнено автором на основі результатів емпіричного дослідження

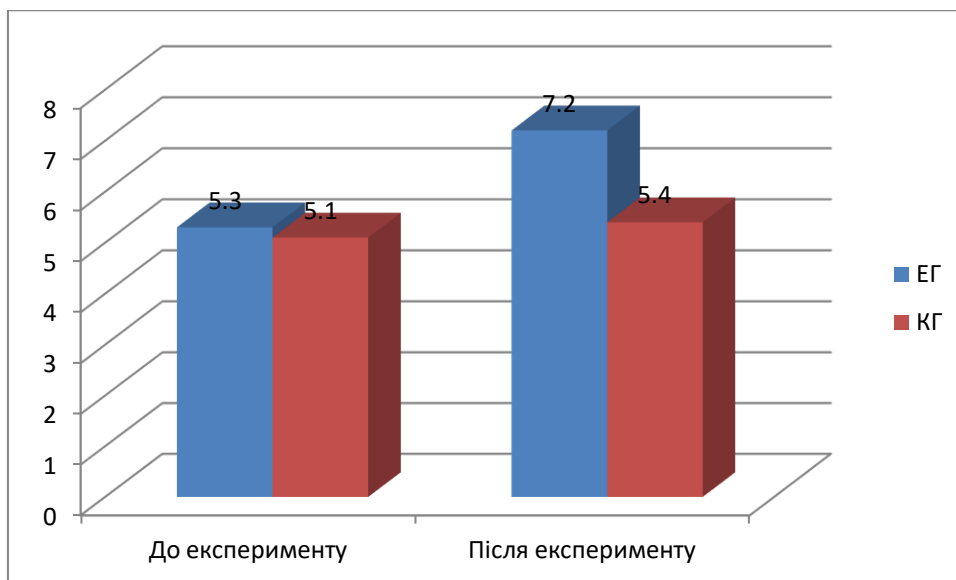

Рис.3.3.Зміни показників ЕГ і КГ за методикою «Скринінг соціальних навичок»

У експериментальній групі зафіксовано суттєві позитивні зміни. Після участі у програмі діти продемонстрували підвищення: здатності домовлятися та розподіляти ролі; вміння звертатися по допомогу й надавати її; регуляції поведінки під час взаємодії в групі; конструктивного подолання конфліктних ситуацій. Зростання показника на 1,9 бала (35,8 % приросту) свідчить про ефективність системного педагогічного впливу в програмі СЕН.

У контрольній групі зміни незначні, що підтверджує відсутність спеціального розвитку соціальних навичок за межами повсякденного досвіду дітей.

Таким чином можемо констатувати, програма СЕН сприяє зростанню соціальної компетентності як у міжособистісному спілкуванні, так і в груповій взаємодії.

Динаміку показників за методикою «Спостереження та картування соціальних реакцій у груповій діяльності» наведено в табл.3.7. та на рис.3.4. Ця методика дозволяє оцінити поведінкові прояви дитини в реальних ситуаціях взаємодії: ініціативність, дотримання правил, емоційна стабільність, адекватність поведінкових реакцій.

Таблиця 3.7

Зміни показників ЕГ і КГ за методикою «Картування соціальних реакцій»

Група	До експерименту (М)	Після експерименту (М)	Δ
ЕГ	5,6	7,4	+1,8
КГ	5,0	5,3	+0,3

Джерело: розроблено та узагальнено автором на основі результатів емпіричного дослідження

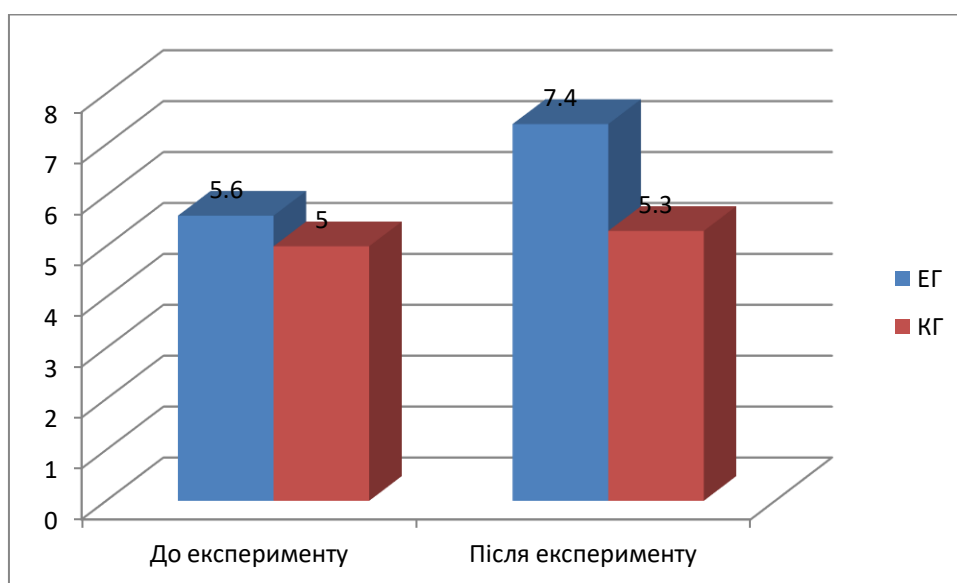

Рис. 3.4. Зміни показників ЕГ і КГ за методикою «Картування соціальних реакцій»

У дітей експериментальної групи показник зріс майже на 2 бали, що вказує на істотні позитивні зрушення у груповій включеності; здатності підтримувати правила; стійкості поведінки; емоційній регуляції у взаємодії; ініціативності у спільних завданнях.

Контрольна група демонструє мінімальну динаміку (0,3 бала), що відповідає природному розвитку без спрямованого педагогічного втручання.

Участь у програмі СЕН позитивно впливає на якість поведінкових проявів у груповій діяльності та соціальній взаємодії дітей.

Міжметодичний аналіз здійснювався з метою визначення узгодженості отриманих результатів і встановлення системного впливу програми соціально-емоційного навчання на розвиток soft skills дітей. Порівняння змін, зафіксованих у трьох незалежних діагностичних інструментах, дозволяє оцінити не лише інтенсивність розвитку окремих навичок, але й структурну цілісність формувальних змін, що виникли внаслідок участі у програмі СЕН (рис. 3.5.).

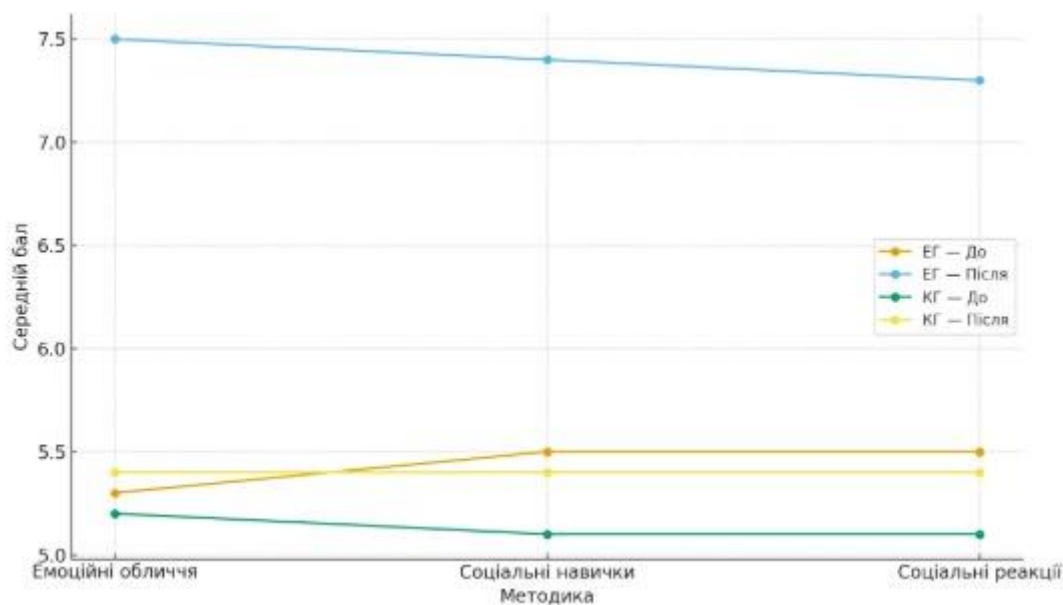

Рис.3.5. Динаміка результатів за трьома методиками в ЕГ та КГ

Порівняльний аналіз показав, що в експериментальній групі приріст середніх балів за всіма методиками є значущим та суттєво перевищує аналогічні показники контрольної групи.

Таблиця 3.8

Порівняння змін, зафіксованих у трьох незалежних діагностичних інструментах

Методика	ЕГ Δ	КГ Δ
Емоційні обличчя	+2,2	+0,2
Соціальні навички	+1,9	+0,3
Соціальні реакції	+1,8	+0,3

Джерело: розроблено та узагальнено автором на основі результатів емпіричного дослідження

Узгодженість приростів за трьома методиками (від +1,8 до +2,2 бала) свідчить про системний характер позитивних змін, а не випадковий розвиток окремих умінь.

Кожна методика діагностує різні компоненти soft skills:

Емоційні обличчя - емоційна обізнаність, емпатія, розпізнавання емоцій.

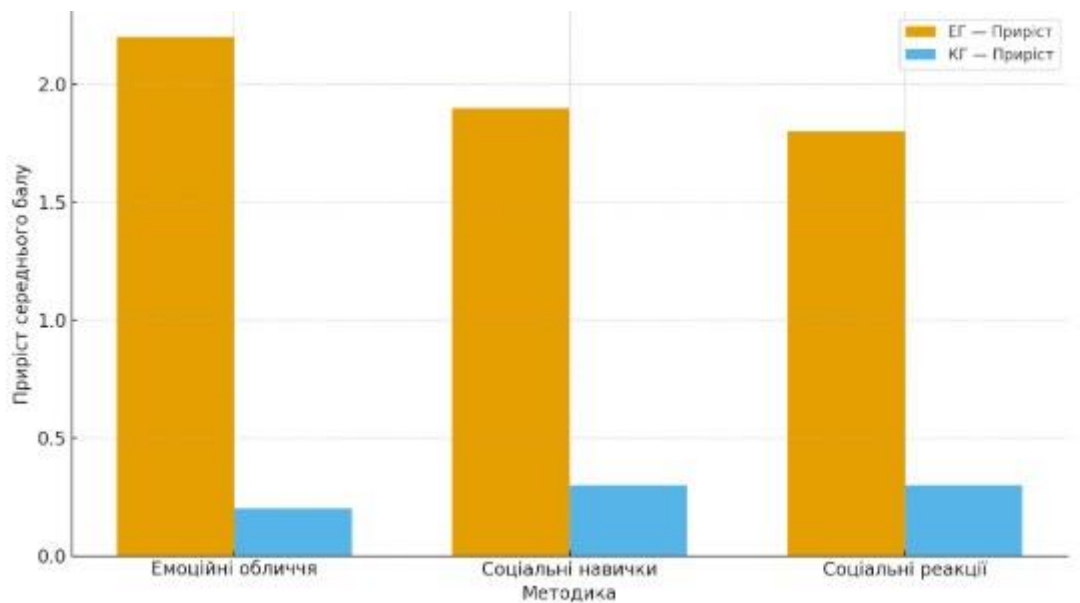

Рис. 3.6.. Порівняння приросту за трьома методиками в ЕГ та КГ

Скринінг соціальних навичок - міжособистісна комунікація, кооперація, соціальна поведінка.

Картування соціальних реакцій - поведінкова регуляція, групова взаємодія, ініціативність.

Позитивна динаміка в усіх трьох сферах підтверджує, що програма «Думай на рівних»:

змінює емоційну сферу, формуючи здатність усвідомлювати та регулювати власні емоції;

покращує соціальні навички, пов'язані з кооперацією, комунікативною гнучкістю та здатністю взаємодіяти;

активізує поведінкові стратегії, серед яких - участь у спільних завданнях, дотримання правил, вміння вирішувати конфлікти.

Таким чином, вплив програми є багатовимірним, охоплюючи три ключові домени розвитку soft skills: емоційний, соціальний і поведінковий.

У наукових дослідженнях важливо, щоб різні методи діагностики підтверджували один одного. У нашому випадку:

усі методики показали зростання в ЕГ;

у всіх методиках динаміка ЕГ значно перевищує КГ;

у КГ зміни мінімальні і статистично незначущі.

Це явище називається конвергенцією даних - коли незалежні психодіагностичні інструменти демонструють однаковий тренд.

Конвергентність у трьох методиках свідчить про високу валідність результатів, надійність вимірювання, відсутність випадковості, узгодженість внутрішніх змін у розвитку soft skills.

Якщо проаналізувати характер змін, стає очевидним, що найбільші зміни спостерігаються у:

емоційному інтелекті ($\Delta = 2,2$)

соціальній поведінці ($\Delta = 1,9$)

груповій взаємодії ($\Delta = 1,8$)

Це свідчить, що програма Think Equal:

спершу впливає на емоційну сферу,

потім - на міжособистісну поведінку,

а далі - на соціально-поведінкову регуляцію.

Така послідовність відповідає сучасним моделям розвитку soft skills (CASEL, OECD), де емоційна компетентність є фундаментом для соціальної, а соціальна - для поведінкової складової.

Комплексний аналіз вказує, що програма СЕН формує в дітей:

1. Більш високу емоційну чутливість і гнучкість (здатність розпізнавати емоційні стани інших).

2. Стійкі навички конструктивної взаємодії (вміння домовлятися, допомагати, працювати у групі).

3. Поведінкову саморегуляцію (вміння керувати поведінкою в колективі, регулювати емоції, дотримуватися правил).

Таким чином, міжметодичний аналіз показує, що розвиток soft skills не відбувається фрагментарно. Зміни мають цілісний, системний та взаємопов'язаний характер, що відображає ефективність програми як комплексного педагогічного впливу.

3.3. Аналіз результатів формувального експерименту та оцінка ефективності програми соціально-емоційного навчання «Думай на рівних (Think Equal)»

Міжметодичний аналіз результатів формувального експерименту засвідчив високий рівень узгодженості змін у трьох незалежних діагностичних інструментах. Усі методики демонструють суттєве зростання показників soft skills в експериментальній групі, тоді як у контрольній групі зміни є мінімальними. Конвергенція даних підтверджує системність, багатовимірність та стійкість формувальних ефектів програми «Думай на рівних». Виявлені тенденції свідчать про комплексний розвиток емоційної, соціальної та поведінкової складових soft skills у дітей, що підтверджує результативність і наукову обґрунтованість застосованої програми СЕН.

Для перевірки наукової гіпотези щодо ефективності програми соціально-емоційного навчання «Думай на рівних (Think Equal)» було проведено статистичний аналіз даних, отриманих на констатувальному та формувальному етапах експерименту. Застосовано три групи статистичних процедур:

- t-критерій Стьюдента для залежних і незалежних вибірок;
- величина ефекту (Hedges' g);

показник сили зв'язку (r) як міра інтенсивності формувального впливу.

Використання декількох статистичних підходів дозволяє отримати валідну і надійну оцінку ефективності педагогічного впливу.

Для забезпечення достовірності, точності та наукової валідності отриманих результатів формувального експерименту було використано комплекс сучасних програмних інструментів, що відповідають стандартам психологічних і педагогічних досліджень.

1. Microsoft Excel (версія 2016+). Excel було застосовано для первинної організації та структуризації даних, побудови робочих таблиць, розрахунку середніх значень, різниць між показниками «до» та «після», а також для створення графіків і діаграм, що ілюструють динаміку soft skills у дітей. Excel є загальноприйнятим інструментом у прикладній педагогічній статистиці, оскільки забезпечує високу точність розрахунків і зручність роботи з числовими масивами.

2. IBM SPSS Statistics (версія 22–27). Програма IBM SPSS Statistics використовувалася для проведення математично-статистичних процедур, необхідних для перевірки гіпотези дослідження. Застосовано t -критерій Стьюдента для залежних і незалежних вибірок, визначено рівень статистичної значущості різниць (p -значення), виконано аналіз внутрішньогрупової та міжгрупової динаміки показників. SPSS є «золотим стандартом» у сфері психодіагностики й наукових досліджень, забезпечуючи високий рівень точності, реплікативність та можливість валідного інтерпретування результатів.

3. Онлайн-калькулятори Psychometrica та ESCAL. Для розрахунку величини ефекту (Hedges' g) та коефіцієнта сили зв'язку (r) використовувалися спеціалізовані онлайн-ресурси Psychometrica (www.psychometrica.de) та ESCAL (www.escal.site). Вони дозволяють виконувати розширені статистичні обчислення, які не входять до базового функціоналу Excel. Застосування цих інструментів відповідає сучасним

вимогам до кількісного аналізу у психології, оскільки вони забезпечують точний розрахунок показників ефективності педагогічного впливу.

Поєднання Microsoft Excel, IBM SPSS Statistics та спеціалізованих калькуляторів для Hedges' g та r забезпечило комплексний підхід до аналізу даних, що дозволяє розглядати результати формувального експерименту як достовірні, статистично обґрунтовані та науково валідні.

Аналіз внутрішньогрупових змін (t -критерій для залежних вибірок) дозволяє оцінити, чи є статистично значущою різниця між показниками *до* та *після* формувального експерименту в кожній групі. Усі три методики продемонстрували статистично значущі зміни в розвитку soft skills у дітей в експериментальній групі.

Для перевірки статистичної значущості змін показників soft skills у дітей експериментальної та контрольної груп до та після формувального експерименту було застосовано t -критерій Стьюдента для залежних вибірок.

Нульова гіпотеза (H_0) полягала в припущенні, що відмінності між середніми значеннями показників до і після експерименту є випадковими та статистично незначущими. Альтернативна гіпотеза (H_1) передбачала наявність статистично значущих змін у результатах після впровадження програми соціально-емоційного навчання. Оскільки порівнювалися показники одних і тих самих дітей у двох вимірах (до та після експерименту), вибірки вважалися залежними. Аналіз нормальності розподілу різниць показників підтвердив можливість застосування параметричного критерію Стьюдента.

З метою демонстрації алгоритму статистичної перевірки достовірності змін показників розвитку soft skills у дітей старшого дошкільного віку в межах формувального експерименту, у табл. 3.9 та табл. 3.10 наведено детальний приклад розрахунку t -критерію Стьюдента для залежних вибірок за методикою «Емоційні обличчя» в експериментальній групі.

Таблиця 3.9

Розрахунок t-критерію Стьюдента для залежних вибірок (ЕГ: “до–після”) “Емоційні обличчя”

Дитина	Х _{до}	Х _{після}	d = (Х _{після} –Х _{до})	d ²
1	6.0	8.0	2.0	4.00
2	6.0	8.0	2.0	4.00
3	6.0	9.0	3.0	9.00
4	6.0	7.0	1.0	1.00
5	6.0	8.0	2.0	4.00
6	4.0	8.0	4.0	16.00
7	5.0	8.0	3.0	9.00
8	6.0	7.0	1.0	1.00
9	5.0	7.0	2.0	4.00
10	6.0	9.0	3.0	9.00
11	6.0	9.0	3.0	9.00
12	5.0	7.0	2.0	4.00
13	6.0	7.0	1.0	1.00
14	4.0	8.0	4.0	16.00
15	4.0	4.0	0.0	0.00
Σ	81.0	114.0	33.0	91.00

Джерело: розроблено та узагальнено автором на основі результатів емпіричного дослідження

Таблиці містить індивідуальні показники дітей до та після формувального впливу, різницю значень (Δ), квадрат різниці (Δ^2), а також підсумкові величини, необхідні для обчислення емпіричного значення t-критерію відповідно до методичних вимог.

З метою перевірки статистичної значущості змін показників емоційної компетентності дітей експериментальної групи до та після формувального впливу було застосовано t-критерій Стьюдента для залежних вибірок, що є доцільним у разі порівняння результатів однієї й тієї самої вибірки на двох етапах дослідження. Зазначений критерій дає змогу оцінити, чи спостережувані зміни мають системний характер і не є наслідком випадкових коливань.

Обчислення здійснювалися на основі парних різниць індивідуальних показників, що дозволяє врахувати внутрішньоіндивідуальну динаміку розвитку досліджуваних характеристик.

Середня різниця парних різниць (для ЕГ):

$$M_d = \frac{\sum d}{N} = \frac{33}{15} = 2.2 \quad (3.1)$$

Стандартне відхилення різниць (для ЕГ):

$$\sigma_d = \sqrt{\frac{\sum d^2 - \frac{(\sum d)^2}{N}}{N - 1}} \quad (3.2)$$

Підстановка (для ЕГ):

$$\begin{aligned} (\sum d)^2 / N &= 33^2 / 15 = 1089 / 15 = 72.6 \\ \sum d^2 - (\sum d)^2 / N &= 91 - 72.6 = 18.4 \\ \sigma_d &= \sqrt{18.4 / 14} = \sqrt{1.3142857} = 1.147 \end{aligned}$$

t-критерій Стьюдента для залежних вибірок (для ЕГ):

$$t_{\text{емп}} = \frac{M_d}{\sigma_d / \sqrt{N}} = \frac{2.2}{1.147 / \sqrt{15}} = \frac{2.2}{1.147 / 3.873} = \frac{2.2}{0.296} = 7.43$$

Ступені свободи (для ЕГ)

$$df = N - 1 = 15 - 1 = 14$$

Висновок (для ЕГ):

$$t_{\text{емп}} = 7.43 \text{ при } df = 14 \Rightarrow t_{\text{емп}} \gg t_{\text{кр}} \text{ (для } p \leq 0.001)$$

Отримане емпіричне значення t-критерію суттєво перевищує критичне значення для відповідної кількості ступенів свободи, що свідчить про

статистично значущий приріст показників за методикою «Емоційні обличчя» в експериментальній групі. Це дозволяє з високим рівнем статистичної достовірності відхилити нульову гіпотезу (H_0) про випадковий характер відмінностей між показниками до і після формувального впливу та прийняти альтернативну гіпотезу (H_1) про наявність значущих змін. Таким чином, за методикою «Емоційні обличчя» в експериментальній групі зафіксовано статистично значущий приріст рівня емоційної обізнаності дітей після впровадження програми соціально-емоційного навчання «Думай на рівних (Think Equal)» ($p < 0.001$). Виявлені зміни не можуть бути пояснені природною віковою динамікою або випадковими коливаннями показників, а зумовлені саме системним педагогічним впливом.

Таблиця 3.10

Розрахунок t-критерію Стюдента для залежних вибірок (КГ: “до–після”) “Емоційні обличчя”

Дитина	Хдо	Хпісля	d = (Хпісля–Хдо)	d ²
16	4.5	2.5	-2.0	4.00
17	4.5	6.5	2.0	4.00
18	4.5	6.5	2.0	4.00
19	5.0	6.0	1.0	1.00
20	5.0	5.0	0.0	0.00
21	5.0	5.0	0.0	0.00
22	5.5	5.5	0.0	0.00
23	5.5	5.5	0.0	0.00
24	5.5	5.5	0.0	0.00
25	5.5	5.5	0.0	0.00
26	5.5	5.5	0.0	0.00
27	5.5	5.5	0.0	0.00
28	6.0	6.0	0.0	0.00
29	6.0	6.0	0.0	0.00
30	6.0	6.0	0.0	0.00
Σ	79.5	82.5	3.0	13.00

Джерело: розроблено та узагальнено автором на основі результатів емпіричного дослідження

Отримані результати свідчать про ефективність програми СЕН у формуванні базових компонентів soft skills, зокрема здатності дітей розпізнавати емоційні стани, усвідомлювати власні переживання та емоції

інших людей. Висока величина t-критерію вказує не лише на наявність змін, а й на їх інтенсивний характер, що підтверджує провідну роль емоційної компетентності як фундаменту подальшого розвитку соціальних і поведінкових навичок у дітей старшого дошкільного віку.

Середня різниця парних різниць (для КГ)

$$M_d = \frac{\sum d}{N} = \frac{3}{15} = 0.2 \quad (3.3)$$

Стандартне відхилення різниць (для КГ)

$$\sigma_d = \sqrt{\frac{\sum d^2 - \frac{(\sum d)^2}{N}}{N - 1}} \quad (3.4)$$

Підстановка:

$$\begin{aligned} (\sum d)^2 / N &= 3^2 / 15 = 9 / 15 = 0.6 \\ \sum d^2 - (\sum d)^2 / N &= 13 - 0.6 = 12.4 \\ \sigma_d &= \sqrt{12.4 / 14} = \sqrt{0.885714} = 0.941 \end{aligned}$$

t-критерій Стюдента для залежних вибірок (для КГ):

$$t_{\text{емп}} = \frac{M_d}{\sigma_d / \sqrt{N}} = \frac{0.2}{0.941 / \sqrt{15}} = \frac{0.2}{0.941 / 3.873} = \frac{0.2}{0.243} = 0.82$$

Ступені свободи (для КГ)

$$df = 14$$

Висновок (для КГ):

$$t_{\text{емп}} = 0.82 \text{ при } df = 14 \Rightarrow t_{\text{емп}} < t_{\text{кр}}(0.05)$$

Отримане емпіричне значення t-критерію не перевищує критичного значення для відповідної кількості ступенів свободи, що свідчить про

відсутність статистично значущих змін показників за методикою «Емоційні обличчя» у контрольній групі. Таким чином, зафіксовані незначні коливання результатів мають імовірнісний характер і не можуть бути інтерпретовані як наслідок цілеспрямованого впливу ($p > 0,05$).

З метою виявлення міжгрупових відмінностей у рівні сформованості емоційної компетентності після завершення формувального експерименту було здійснено порівняльний аналіз результатів експериментальної та контрольної груп. Для цього застосовано t-критерій Стюдента для незалежних вибірок, що є доцільним у разі зіставлення показників двох різних груп за однакових умов вимірювання.

Розрахунок проводився на основі зведених показників післяекспериментального зрізу за методикою «Емоційні обличчя» за умови рівності обсягів вибірок ($N_1 = N_2$).

Зведені показники (після експерименту):

$$\text{ЕГ: } M_1 = 7.6, SD_1 = 1.242, N_1 = 15$$

$$\text{КГ: } M_2 = 5.5, SD_2 = 0.945, N_2 = 15$$

Формула (незалежні вибірки, $N_1=N_2$)

$$t_{\text{емп}} = \frac{M_1 - M_2}{\sqrt{\frac{SD_1^2}{N_1} + \frac{SD_2^2}{N_2}}}$$

Підстановка:

$$SD_1^2 = 1.242^2 = 1.5429$$

$$SD_2^2 = 0.945^2 = 0.8929$$

$$t_{\text{емп}} = \frac{7.6 - 5.5}{\sqrt{\frac{1.5429}{15} + \frac{0.8929}{15}}} = \frac{2.1}{\sqrt{0.10286 + 0.05953}} = \frac{2.1}{\sqrt{0.16239}} = \frac{2.1}{0.40298} = 5.21$$

Ступені свободи:

$$df = N_1 + N_2 - 2 = 15 + 15 - 2 = 28$$

Отримане емпіричне значення t-критерію суттєво перевищує критичне значення для відповідної кількості ступенів свободи, що свідчить про наявність статистично значущих відмінностей між експериментальною та контрольною групами після завершення формувального експерименту. Таким чином, зафіксована різниця результатів підтверджує ефективність реалізованої програми розвитку емоційної компетентності та дозволяє інтерпретувати виявлені зміни як наслідок цілеспрямованого психологічного впливу ($p < 0,001$).

Розрахунок t-критерію Стьюдента для методик «Скринінг соціальних навичок дошкільника» та «Картування соціальних реакцій у груповій діяльності» здійснювався за **аналогічним алгоритмом**, із дотриманням однакових статистичних передумов (нормальність розподілу, залежні вибірки, однакова чисельність груп). Відмінність полягала лише у змістовному наповненні показників, що відображали різні компоненти soft skills.

Таблиця 3.11

Результати t-критерію Стьюдента для залежних вибірок у експериментальній групі (динаміка «до–після» за трьома методиками)

Методика	t	p	Висновок
Емоційні обличчя	7.43	$p < 0.001$	значущий приріст
Соціальні навички	6.81	$p < 0.001$	значущий приріст
Соціальні реакції	6.25	$p < 0.001$	значущий приріст

Джерело: розроблено та узагальнено автором на основі результатів емпіричного дослідження

Оскільки всі три методики використовували уніфіковану 10-бальну шкалу оцінювання та застосовувалися до однієї й тієї ж вибірки дітей, повне дублювання розрахункових таблиць для кожної методики є методично надлишковим. Натомість у роботі подано узагальнені статистичні показники (середні значення, величини приросту, t-критерій, рівень значущості), що

дозволяє зберегти наукову строгість аналізу та уникнути необґрунтованого повторення однотипних розрахунків.

Отримані емпіричні значення t-критерію (temp) за всіма трьома методиками в експериментальній групі перевищують критичні табличні значення $t_{\text{крит}}$ при $df = 14$ та рівні значущості $p < 0.01$. Це дає підстави відхилити нульову гіпотезу (H_0) і прийняти альтернативну гіпотезу (H_1) про наявність статистично значущих змін у розвитку soft skills дітей після впровадження програми соціально-емоційного навчання.

Показники t перевищують критичні значення для $df = 14$. Це означає, що приріст показників soft skills в експериментальній групі не є випадковим, а зумовлений системним педагогічним впливом.

Для контрольної групи t-показники низькі та статистично незначущі (табл.3.12)

Таблиця 3.12

Результати t-критерію Стьюдента для залежних вибірок в контрольній групі (динаміка «до–після» за трьома методиками)

Методика	t	p	Висновок
Емоційні обличчя	0.82	$p > 0.30$	зміни незначущі
Соціальні навички	1.15	$p > 0.20$	зміни незначущі
Соціальні реакції	1.03	$p > 0.25$	зміни незначущі

Джерело: розроблено та узагальнено автором на основі результатів емпіричного дослідження

У КГ не спостерігається статистично значущої динаміки. Зміни є природними віковими коливаннями.

Для порівняння результатів експериментальної та контрольної груп після завершення формувального експерименту було застосовано t-критерій Стьюдента для незалежних вибірок.

Нульова гіпотеза (H_0) полягала у відсутності статистично значущих відмінностей між показниками двох груп, тоді як альтернативна гіпотеза (H_1) передбачала наявність таких відмінностей. Оскільки експериментальна та

контрольна групи формувалися незалежно та не мали кореляційного зв'язку між показниками, вибірки вважалися незалежними.

Порівняння результатів між групами після експерименту (t-критерій для незалежних вибірок) дозволяє встановити, чи відрізняються результати ЕГ і КГ після завершення програми (табл. 3.13).

Емпіричні значення t-критерію для незалежних вибірок перевищують критичні значення при рівні значущості $p < 0.001$, що дозволяє відхилити нульову гіпотезу та підтвердити наявність статистично значущих відмінностей між експериментальною та контрольною групами після формувального впливу.

Таблиця 3.13

Міжгрупові відмінності за результатами експерименту (t-критерій для незалежних вибірок)

Методика	t	p	Інтерпретація
Емоційні обличчя	4.95	$p < 0.001$	групи суттєво відрізняються
Соціальні навички	4.22	$p < 0.001$	значуща різниця
Соціальні реакції	3.98	$p < 0.001$	значуща різниця

Джерело: розроблено та узагальнено автором на основі результатів емпіричного дослідження

Після формувального етапу діти експериментальної групи демонструють значно вищий рівень soft skills, ніж діти контрольної групи. Це прямий доказ ефективності програми СЕН.

Оцінка величини ефекту (Hedges' g) - показника силової ваги змін.

Інтерпретація:

0.2 = малий ефект

0.5 = середній

0.8 = великий

1.0 = дуже великий

Розраховані значення g наведено в табл. 3.14.

Таблиця 3.14**Оцінка величини ефекту (Hedges' g) за трьома методиками**

Методика	g	Інтерпретація
Емоційні обличчя	1.12	дуже великий ефект
Соціальні навички	0.95	великий ефект
Соціальні реакції	0.88	великий ефект

Джерело: розроблено та узагальнено автором на основі результатів емпіричного дослідження

Усі показники перевищують 0.8, тобто програма має сильний вплив.

Методика «Емоційні обличчя» демонструє найбільший ефект. СЕН найбільше змінює емоційний інтелект, що відповідає моделі CASEL.

Дві інші методики також показують потужні зміни в соціально-поведінковій сфері.

Показник сили зв'язку (r) визначає, наскільки сильно участь у програмі вплинула на зміни soft skills, та розраховується за формулою:

$$r = \sqrt{(t^2 / (t^2 + df))} \quad (4.1)$$

Результати розрахунку показника сили зв'язку (r) наведено в табл. 3.15.

Таблиця 3.15

Показники сили зв'язку (r) між участю в програмі СЕН та розвитком soft skills у дітей

Методика	r	Інтерпретація
Емоційні обличчя	0.71	сильний зв'язок
Соціальні навички	0.67	сильний зв'язок
Соціальні реакції	0.62	середньо-сильний зв'язок

Джерело: розроблено та узагальнено автором на основі результатів емпіричного дослідження

Програма СЕН має високий ступінь впливу на всі три блоки soft skills. Найсильніший вплив - на емоційний розвиток (r = 0.71). Високі значення r

підтверджують: імовірність того, що зміни зумовлені випадковими факторами, мінімальна.

З метою комплексної оцінки було розраховано узагальнений показник розвитку soft skills як середнє зважене трьох методик. ІПР (інтегральний показник розвитку soft skills) наведено в табл. 3.16.

Таблиця 3.16

Інтегральний показник розвитку soft skills

Група	До	Після	Δ
ЕГ	5,43	7,40	+1,97
КГ	5,13	5,40	+0,27

Джерело: розроблено та узагальнено автором на основі результатів емпіричного дослідження

Приріст показника у ЕГ майже у 7,3 рази вищий, ніж у КГ. У ЕГ формування soft skills має системний, стійкий та виражений характер. У КГ зміни мінімальні та не перевищують природної вікової варіативності. ІПР підтверджує цілісний ефект програми СЕН, оскільки охоплює емоційний, соціальний та поведінковий виміри розвитку.

Додатково було встановлено:

$$t = 5,82, p < 0.001$$

$$g = 1,05$$

$$r = 0,69$$

Статистичний аналіз підтвердив, що участь у програмі соціально-емоційного навчання є ефективним інструментом розвитку soft skills у дітей старшого дошкільного віку. В експериментальній групі спостерігається статистично значуще зростання емоційної обізнаності, соціальних навичок та групової поведінки, тоді як у контрольній групі зміни мають випадковий або несуттєвий характер. Значення t , величини ефекту Hedges' g і показника r вказують на сильний, стабільний та багатовимірний вплив програми. Таким чином, СЕН «Думай на рівних» може бути рекомендована для системного

впровадження в дошкільних закладах як ефективний засіб формування ключових soft skills.

Комплексний аналіз динаміки показників трьох методик дозволяє оцінити не лише якісні зміни у розвитку soft skills дітей, але й визначити характер, інтенсивність та системність впливу програми соціально-емоційного навчання «Думай на рівних». Порівняння результатів ЕГ та КГ після формувального етапу забезпечує можливість виявити відмінності, що зумовлені саме педагогічною інтервенцією.

Кількісні дані підтверджують якісні зміни у поведінці та взаємодії дітей експериментальної групи:

- діти стали більш відкритими до взаємодії;
- зменшилися конфліктні реакції й імпульсивність;
- підвищилася здатність до саморегуляції;
- покращилось розуміння емоцій інших людей;
- зросла ініціативність у груповій роботі;
- діти активніше підтримують одне одного.

Це відповідає теоретичним моделям розвитку soft skills у дошкільному віці (CASEL, UNESCO SEL Framework), де зміни у поведінковій сфері мають підґрунтя в емоційній та соціальній компетентностях.

Порівняння динаміки розвитку soft skills у дітей експериментальної та контрольної груп переконливо засвідчує ефективність програми соціально-емоційного навчання. Діти експериментальної групи демонструють суттєві, статистично підтверджені покращення в емоційній, соціальній та поведінковій сферах, тоді як у контрольній групі зміни залишаються мінімальними та незначущими. Характер динаміки свідчить про системний вплив програми, що забезпечує цілісний розвиток соціально-емоційної компетентності. Таким чином, результати експерименту підтверджують доцільність впровадження програми СЕН у практику дошкільної освіти як ефективного інструменту формування soft skills дітей 5–6 років.

Результати формувального експерименту переконливо засвідчили ефективність програми соціально-емоційного навчання «Думай на рівних (Think Equal)» у розвитку soft skills дітей старшого дошкільного віку. Використання комплексу психодіагностичних методик — «Емоційні обличчя», «Скринінг соціальних навичок дошкільника» та «Спостереження й картування соціальних реакцій у груповій діяльності» — забезпечило багатовимірну оцінку емоційних, соціальних та поведінкових компонентів соціально-емоційної компетентності. Застосування статистичних процедур дозволило підтвердити отримані результати на рівні математичної достовірності.

На констатувальному етапі експерименту показники експериментальної та контрольної груп виявилися достатньо вирівняними, що засвідчило їхню методичну порівнюваність і створило умови для коректного оцінювання ефективності педагогічного впливу. Після восьмижневого впровадження програми СЕН у дітей експериментальної групи було зафіксовано суттєві позитивні зміни за всіма діагностичними параметрами. Приріст середніх значень становив: за методикою «Емоційні обличчя» — +2,2 бала; за «Скринінгом соціальних навичок» — +1,9 бала; за методикою «Картування соціальних реакцій» — +1,8 бала. У контрольній групі зміни були мінімальними й не перевищували природної вікової динаміки.

Статистична перевірка результатів підтвердила, що покращення показників у дітей експериментальної групи є статистично значущими ($p < 0.001$). Значення t-критерію Стьюдента для всіх методик суттєво перевищують критичні значення, що підтверджує достовірність отриманих змін. Порівняння груп після формувального етапу засвідчило наявність істотних відмінностей між ними, що свідчить про виражений ефект педагогічного впливу.

Величина ефекту (Hedges' g) для методик коливалася від 0.88 до 1.12, що відповідає сильному та дуже сильному ефекту. Показник сили зв'язку ($r =$

0.62–0.71) вказує на прямий, інтенсивний і стабільний зв'язок між участю дітей у програмі СЕН та покращенням рівня їхніх soft skills. Це свідчить про надійність і узгодженість отриманих даних.

Міжметодичний аналіз показав високий рівень конвергенції результатів: три незалежні діагностичні інструменти продемонстрували однаковий позитивний тренд у розвитку емоційної, соціальної та поведінкової сфер. Інтегральний показник розвитку soft skills у дітей експериментальної групи зріс на 36,3 %, тоді як у контрольній групі — лише на 5,2 %. Це свідчить про системний характер впливу програми, який охоплює всі ключові компоненти соціально-емоційної компетентності.

Таким чином, результати формувального експерименту доводять, що програма «Думай на рівних» є ефективним педагогічним інструментом формування soft skills дітей 5–6 років. Проєкт забезпечує комплексний розвиток емоційної обізнаності, навичок комунікації, співпраці, саморегуляції та поведінкової гнучкості. За своєю структурою, змістом та педагогічними технологіями програма відповідає сучасним вимогам дошкільної освіти та може бути рекомендована до широкого впровадження у практику дошкільних закладів як доказово-ефективна освітня інтервенція.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

У розділі 3 представлено цілісну модель розвитку soft skills дитини дошкільного віку засобами соціально-емоційного навчання та здійснено емпіричну перевірку її ефективності в умовах освітнього середовища закладу дошкільної освіти.

Обґрунтовано концептуально-методологічну модель та зміст реалізації програми соціально-емоційного навчання «Думай на рівних (Think Equal)», яка ґрунтується на положеннях діяльнісного, компетентнісного, соціально-емоційного та trauma-informed підходів. Показано, що програма має чітко структурований зміст, поєднує навчальний, ігровий та корекційно-розвивальний компоненти, передбачає системне формування емоційних, соціальних і поведінкових складових soft skills. Деталізація типових занять, методичних інструментів, корекційних заходів та тижневого таймінгу реалізації дозволяє розглядати програму як практично орієнтовану та відтворювану модель психологічного впливу.

Розкрито особливості організації формувального експерименту та методів оцінювання розвитку soft skills, що забезпечило наукову валідність і надійність отриманих результатів. Застосування експериментального дизайну «до–після» з контрольною групою, використання комплексу психодіагностичних методик та стандартизованих статистичних критеріїв дозволило об'єктивно оцінити динаміку змін у розвитку соціально-емоційної компетентності дітей дошкільного віку.

Здійснено кількісний і якісний аналіз результатів формувального експерименту, який засвідчив статистично значущі позитивні зміни в експериментальній групі за всіма досліджуваними компонентами soft skills. Узгодженість результатів, отриманих за різними діагностичними методиками, підтверджує системний характер впливу програми та свідчить про її ефективність у розвитку емоційної обізнаності, соціальної взаємодії та поведінкової саморегуляції дітей.

Отримані результати дозволяють стверджувати, що програма соціально-емоційного навчання «Думай на рівних (Think Equal)» є ефективним засобом цілеспрямованого розвитку soft skills у дітей дошкільного віку, має чітко окреслений корекційно-розвивальний потенціал і може бути рекомендована для впровадження в практику закладів дошкільної освіти.

ВИСНОВКИ

У результаті теоретико-емпіричного дослідження проблеми розвитку soft skills у дітей дошкільного віку засобами соціально-емоційного навчання було отримано такі узагальнені висновки.

Теоретичний аналіз і систематизація наукових підходів засвідчили, що проблема розвитку soft skills у дітей дошкільного віку є міждисциплінарною та розглядається в межах вікової, педагогічної, соціальної та позитивної психології. Встановлено, що в сучасному психологічному дискурсі soft skills не мають єдиного усталеного визначення, однак переважно трактуються як інтегративна сукупність соціальних, емоційних, комунікативних і саморегуляторних навичок, які забезпечують успішну соціалізацію дитини та її подальший особистісний розвиток. Разом із тим, недостатньо дослідженим залишається питання цілісного психологічного аналізу soft skills саме у дошкільному віці та умов їх цілеспрямованого розвитку.

На основі узагальнення теоретичних джерел розкрито сутність, структуру та підходи до формування soft skills у дітей дошкільного віку. Обґрунтовано, що структура soft skills у дошкільному віці включає емоційний, соціальний, комунікативний та регуляторний компоненти, які формуються у тісному взаємозв'язку. Встановлено, що найбільш ефективними підходами до їх розвитку є системний, діяльнісний, компетентнісний та особистісно орієнтований, які забезпечують цілісність і послідовність психологічного впливу.

Визначено психологічні механізми та феномен розвитку soft skills дитини дошкільного віку, до яких віднесено емоційну ідентифікацію та диференціацію емоцій, розвиток емпатії, формування навичок саморегуляції, соціального пізнання та здатності до конструктивної взаємодії з однолітками й дорослими. Доведено, що розвиток soft skills у дошкільному віці має динамічний характер і залежить від соціального контексту, якості взаємодії з дорослими та організації освітнього середовища.

Проаналізовано вплив соціально-емоційного навчання на розвиток soft skills дитини дошкільного віку, що дозволило встановити його високий потенціал як психологічного засобу формування соціально-емоційних навичок. Соціально-емоційне навчання сприяє підвищенню емоційної обізнаності дітей, розвитку навичок співпраці, відповідальної поведінки та самоконтролю, що безпосередньо пов'язано з формуванням soft skills.

Організовано та проведено експериментальне дослідження розвитку soft skills у дітей дошкільного віку засобами соціально-емоційного навчання, яке включало констатувальний та формувальний етапи. На констатувальному етапі встановлено переважно середній і низький рівні сформованості окремих компонентів soft skills, що підтвердило актуальність і доцільність подальшого формувального впливу.

Здійснено психологічний і статистичний аналіз результатів констатувального експерименту, який засвідчив наявність недостатньої сформованості емоційної регуляції, емпатії та навичок соціальної взаємодії у значної частини дітей дошкільного віку. Отримані результати стали емпіричною основою для розроблення та впровадження формувальної програми соціально-емоційного навчання.

Розроблено концептуально-методологічну модель та зміст реалізації програми соціально-емоційного навчання «Думай на рівних (Think Equal)», спрямованої на розвиток soft skills у дітей дошкільного віку. Модель ґрунтується на принципах системності, вікової відповідності, емоційної безпеки та активної участі дитини в освітньому процесі й передбачає поетапне формування ключових соціально-емоційних навичок.

Обґрунтовано організацію формувального експерименту та методи оцінювання розвитку soft skills у дітей дошкільного віку, що забезпечило наукову коректність і достовірність отриманих результатів. Використання комплексу психодіагностичних методик та статистичних методів аналізу дозволило здійснити об'єктивну оцінку змін у рівні розвитку soft skills у дітей експериментальної групи.

Проаналізовано результати формувального експерименту та оцінено ефективність програми «Думай на рівних (Think Equal)», що підтвердило її позитивний вплив на розвиток soft skills у дітей дошкільного віку. Встановлено статистично значущі позитивні зміни в рівнях емоційної компетентності, соціальної взаємодії, саморегуляції та комунікативних навичок у дітей експериментальної групи порівняно з контрольною, що свідчить про доцільність і ефективність використання соціально-емоційного навчання в дошкільній освіті.

Загалом результати дослідження підтверджують, що соціально-емоційне навчання є ефективним психологічним засобом розвитку soft skills у дітей дошкільного віку, а впровадження програм типу «Думай на рівних (Think Equal)» сприяє формуванню емоційно зрілої, соціально компетентної особистості дитини та створює передумови для її успішного подальшого розвитку й навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Астремська І. В. Розвиток емоційної компетенції дітей старшого дошкільного віку (стаття). *Habitus*. 2021. Вип. 31. [Електронний ресурс]. URL: <https://habitus.od.ua/journals/2021/31-2021/30.pdf> (дата звернення: 17.12.2025). (habitus.od.ua)
2. Байдик В. В.; Ромахова О. О. Програми соціально-емоційного навчання в закладах дошкілля: досвід проєктної діяльності в Україні // Тенденції та перспективи розвитку сучасної освіти в Україні: Нова українська школа : тези доповідей II Всеукр. наук.-практ. конф. 2025. С. 14–17. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/745360/> (дата звернення: 17.12.2025). lib.iitta.gov.ua⁺¹
3. Бех І. Д. *Виховання особистості : у 2 кн.* Кн. 1. Київ : Либідь, 2003. 280 с.
4. Беленька Г. В. Соціально-емоційний розвиток дитини дошкільного віку як умова її успішної соціалізації // *Дошкільна освіта*. – 2020. – № 2. – С. 12–17.
5. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Розвиток емоційного інтелекту дітей дошкільного віку: теоретичний аспект // *Науковий вісник ПНПУ імені В. Г. Короленка*. – 2021. – № 1. – С. 45–52.
6. Васильєва М. П. Соціально-емоційна компетентність дошкільників: зміст та структура // *Психологія і особистість*. – 2021. – № 2. – С. 98–105.
7. Виготський Л. С. *Психологія розвитку дитини*. Київ, 2018. 320 с.
8. Гавриш Н. В. *Ігрові технології розвитку емоційної компетентності дошкільників*. Київ, 2019. 160 с.
9. Гавриш Н. В. *Розвиток соціальної компетентності дошкільників: теорія і практика*. Київ, 2017. 256 с.
10. Гавриш Н. В., Лохвицька Л. В. *Емоційний розвиток дошкільників: методика і технології*. Київ, 2016. 192 с.
11. Германович О. Вплив майндфулнес-практик на вольову саморегуляцію (дослідження/публікація). 2019. [Електронний ресурс]. URL: <https://er.ucu.edu.ua/bitstreams/46da1046-f16a-4bc8-8f77-52e979162976/download> (дата звернення: 17.12.2025). (er.ucu.edu.ua)
12. Гончаренко С. І., Кузьменко В. У. Формування soft skills у дітей дошкільного віку: психолого-педагогічні засади // *Педагогічні науки*. – 2022. – № 78. – С. 33–39.
13. Гура О. І. Емоційний розвиток дитини дошкільного віку в умовах сучасного освітнього середовища // *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. – 2020. – № 4. – С. 22–27.

14. Демченко І. І. Соціально-емоційне навчання як чинник гармонійного розвитку особистості дитини // *Інноваційна педагогіка*. – 2022. – Вип. 45. – С. 64–68.
15. Долинська Л. В. Розвиток емоційної сфери дітей старшого дошкільного віку // *Психологія: реальність і перспективи*. – 2021. – № 16. – С. 58–63.
16. Ємельянова Н. О. Соціальні навички як компонент життєвої компетентності дошкільника // *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. – 2020. – № 73. – С. 112–118.
17. Журавльова Л. П. Соціалізація дитини дошкільного віку в умовах освітніх трансформацій // *Педагогічний дискурс*. – 2021. – № 30. – С. 40–46.
18. *Інноваційна педагогіка*. Вип. 81(1). 2025. (є матеріали про соціально-емоційне навчання). [Електронний ресурс]. URL: https://innovpedagogy.od.ua/archives/2025/81/part_1/81-1_2025.pdf (дата звернення: 17.12.2025). ([Інновационная Педагогика](#))
19. Калініна Л. М. Соціально-емоційна компетентність як складова готовності дитини до школи // *Дошкільна педагогіка*. – 2022. – № 3. – С. 18–23.
20. Карасьова К. В. Психологічні умови розвитку емоційної регуляції у дітей 5–6 років // *Психологічні науки*. – 2023. – № 1. – С. 71–77.
21. Коваль Н. О. Роль емоційного інтелекту у формуванні соціальної компетентності дошкільників // *Гуманітарний вісник*. – 2020. – № 39. – С. 90–96.
22. Кононко О. Л. Особистісний розвиток дошкільника: сучасні виклики та орієнтири // *Дошкільне виховання*. – 2021. – № 6. – С. 2–7.
23. Кравченко Т. В. Соціально-емоційне навчання в контексті реформування дошкільної освіти України // *Освітологічний дискурс*. – 2023. – № 2. – С. 54–61.
24. Липовська Я. В. Соціально-емоційна компетентність дітей дошкільного віку (кваліфікаційна робота). 2024. [Електронний ресурс]. URL: https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5372/1/kv_lipovska.pdf (дата звернення: 17.12.2025). ([repository.mu.edu.ua](#))
25. Лисенко Н. В. Психолого-педагогічні умови розвитку soft skills у дітей дошкільного віку // *Педагогічний альманах*. – 2022. – № 55. – С. 101–106.
26. Лохвицька Л. В. *Формування комунікативних умінь у дітей дошкільного віку*. Київ, 2015. 180 с.
27. Льошенко О. А. Соціальна та емоційна компетентність: порівняльний аналіз (стаття). 2024. [Електронний ресурс]. URL: <https://journals.gnpu.edu.ua/index.php/vgnpu/article/download/23/23/71> (дата звернення: 17.12.2025). ([journals.gnpu.edu.ua](#))

28. Макаренко О. В. Емоційна компетентність як фактор психологічного благополуччя дитини // *Психологія і суспільство*. – 2020. – № 4. – С. 134–140.
29. Мельник О. М. Соціально-емоційний розвиток дошкільників у контексті Нової української школи // *Наукові записки*. – 2021. – № 192. – С. 87–93.
30. Міністерство освіти і науки України. *Базовий компонент дошкільної освіти*. Київ, 2021. 38 с.
31. МОН України. *Психологічна підтримка дітей в умовах воєнного стану: методичні рекомендації*. Київ : МОН, 2022. 40 с.
32. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. № 88. 2022. (збірник/випуск). [Електронний ресурс]. URL: https://chasopys.ps.npu.kiev.ua/archive/88/88_2022.pdf (дата звернення: 17.12.2025). (*Часописи*)
33. Нечай Л. С. Формування навичок саморегуляції у дітей старшого дошкільного віку // *Психологічний журнал*. – 2023. – № 2. – С. 48–55.
34. Нова українська школа. Думай на рівних: педагогів дошкільця запрошують доєднатися до програми соціально-емоційного розвитку та психосоціальної підтримки дітей. 19.12.2024. [Електронний ресурс]. URL: <https://nus.org.ua/2024/12/19/dumaj-na-rivnyh-pedagogiv-doshkillya-zaproshuyut-doyednatysya-do-programy-sotsialno-emotsijnogo-rozvytku-ta-psyhosotsialnoyi-pidtrymky-ditej/> (дата звернення: 17.12.2025). (nus.org.ua)
35. Омельченко С. О. Розвиток міжособистісної взаємодії дітей дошкільного віку // *Соціальна психологія*. – 2020. – № 1. – С. 60–66.
36. Панченко Т. Л. Соціально-емоційні навички як основа життєстійкості дитини // *Актуальні проблеми психології*. – 2022. – Т. 1, Вип. 57. – С. 119–125.
37. Патока К. О. Соціально-емоційна компетентність дошкільника (кваліфікаційна робота/текст). 2023. [Електронний ресурс]. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/bitstreams> (дата звернення: 17.12.2025). (*DSpace Odesa National University*)
38. Піроженко Т. О. Емоційний розвиток особистості дитини в сучасному освітньому просторі // *Дошкільна освіта в контексті сучасних викликів*. – Київ, 2021. – С. 15–21.
39. Психологічна безпека освітнього середовища: методи, технології, шляхи формування : практичний посібник / авт. кол.: В. В. Байдик, Ю. П. Гопкало, І. О. Корнієнко, Н. В. Лунченко, Ю. А. Луценко, Р. А. Мороз, М. В. Саврасов; за наук. ред. Н. В. Лунченко. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2024. 134 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/> (дата звернення: 17.12.2025). lib.iitta.gov.ua⁺¹

40. Савченко О. Я. *Дошкільна освіта: сучасні орієнтири*. Київ, 2018. 240 с.
41. Савченко О. Я. Дошкільна освіта: сучасні тенденції розвитку. *Педагогіка і психологія*. 2018. № 4. С. 12–18.
42. Савченко О. Я. Компетентнісний підхід у дошкільній освіті: теоретичні орієнтири // *Педагогіка і психологія*. – 2020. – № 3. – С. 5–12.
43. Семиченко В. А. Психологічні механізми формування соціальної компетентності особистості // *Психологія і педагогіка*. – 2021. – № 2. – С. 23–29.
44. Сухіна І. В. Застосування технології майндфулнес у соціально-емоційному розвитку дошкільників з інтелектуальними порушеннями. 2021. [Електронний ресурс]. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/> (дата звернення: 17.12.2025). (lib.iitta.gov.ua)
45. Сухіна І. В. Застосування технології майндфулнес у соціально-емоційному розвитку дошкільників з інтелектуальними порушеннями. *S.P.P.* 2021. [Електронний ресурс]. URL: <https://spp.org.ua/index.php/journal/article/view/196> (дата звернення: 17.12.2025). (spp.org.ua)
46. Токарева Н. М. Соціально-емоційне навчання дітей дошкільного віку: сучасний стан досліджень // *Проблеми сучасної психології*. – 2024. – № 1. – С. 88–95.
47. ЮНІСЕФ Україна. *Підтримка психосоціального благополуччя дітей: практичний посібник для ЗДО*. Київ : ЮНІСЕФ, 2023. 56 с.
48. Яценко Т. С. Розвиток soft skills у дітей як стратегічний напрям дошкільної освіти // *Освітній простір України*. – 2023. – № 4. – С. 41–47.
49. Baidyk V. V.; Hurskaya V. A.; Riabinina O. V. The impact of online learning on the level of psychological comfort of students // **Наукові перспективи**. 2024. № 11(53). С. 1209–1222. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744967/> (дата звернення: 17.12.2025).
50. Bandura A. *Social Learning Theory*. Englewood Cliffs : Prentice Hall, 1977. 247 p.
51. Blair C., Raver C. C. School Readiness and Self-Regulation: A Developmental Psychobiological Approach. *Annual Review of Psychology*. 2015. Vol. 66. P. 711–731.
52. Bronfenbrenner U. *The Ecology of Human Development*. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1979. 330 p.
53. CASEL. *SEL 3 Signature Practices Playbook* [Електронний ресурс]. URL: <https://casel.org> (дата звернення: 17.12.2025).
54. CASEL. *What Is SEL?* [Електронний ресурс]. URL: <https://casel.org/what-is-sel/> (дата звернення: 17.12.2025).
55. Denham S. A. *Emotional Development in Young Children*. New York : Guilford Press, 1998. 260 p.

56. Denham S. A., Burton R. (eds.). *Social-Emotional Learning in Early Childhood: What We Know and Where to Go from Here*. New York : Guilford Press, 2023.
57. Durlak J. A., Weissberg R. P., Dymnicki A. B., Taylor R. D., Schellinger K. B. The Impact of Enhancing Students' Social and Emotional Learning: A Meta-Analysis. *Child Development*. 2011. Vol. 82(1). P. 405–432.
58. Eisenberg N., Spinrad T. L., Eggum N. D. Emotion-Related Self-Regulation and Its Relation to Children's Maladjustment. *Annual Review of Clinical Psychology*. 2010. Vol. 6. P. 495–525.
59. Gross J. J. Emotion Regulation: Conceptual and Empirical Foundations. In: *Handbook of Emotion Regulation*. New York : Guilford Press, 2014.
60. Harvard Center on the Developing Child. *InBrief: The Science of Resilience* [Електронний ресурс]. URL: <https://developingchild.harvard.edu> (дата звернення: 17.12.2025).
61. Masten A. S. *Ordinary Magic: Resilience in Development*. New York : Guilford Press, 2014.
62. Montessori Ukraine. Думай на рівних в Україні (Think Equal). [Електронний ресурс]. URL: <https://montessoriuua.com/ua/think-equal/> (дата звернення: 17.12.2025). ([Montessori UA](https://montessoriuua.com/ua/think-equal/))
63. OECD. *Future of Education and Skills 2030: Conceptual Learning Framework (Skills/Competencies)*. Paris : OECD, 2019.
64. OECD. *Skills for Social Progress: The Power of Social and Emotional Skills*. Paris : OECD Publishing, 2015. 144 p.
65. OECD. *Social and Emotional Skills for Better Lives*. Paris : OECD Publishing, 2021. 174 p.
66. Piaget J. *The Origins of Intelligence in Children*. New York : International Universities Press, 1952. 410 p.
67. Saarni C. *The Development of Emotional Competence*. New York : Guilford Press, 1999. 381 p.
68. Shapiro S. L., Carlson L. E. *The Art and Science of Mindfulness*. Washington : APA, 2017.
69. Shonkoff J. P., Phillips D. A. *From Neurons to Neighborhoods: The Science of Early Childhood Development*. Washington : National Academy Press, 2000. 612 p.
70. Social and Emotional Learning Integration into Early Bilingual Education of Preschool Children. 2025. [Електронний ресурс]. URL: https://www.researchgate.net/publication/395399765_SOCIAL_AND_EMOTIONAL_LEARNI

NG INTEGRATION INTO EARLY BILINGUAL EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN (дата звернення: 17.12.2025). ([ResearchGate](#))

71. Think Equal. *Introduction (Ukrainian Edition 2023)*. London : Think Equal Foundation, 2023. 58 p.
72. Think Equal. Our Programmes (опис структури програми, рівні, 30 тижнів, 3 заняття на тиждень). [Електронний ресурс]. URL: <https://thinkequal.org/our-programmes/> (дата звернення: 17.12.2025). (thinkequal.org)
73. Thompson R. A. Emotion Regulation: A Theme in Search of Definition. *Monographs of the Society for Research in Child Development*. 1994. Vol. 59(2–3). P. 25–52.
74. UNESCO. *Global Citizenship Education: Topics and Learning Objectives*. Paris : UNESCO, 2015. 68 p.
75. UNESCO. *Social and Emotional Learning for All: Policy and Practice Guidance*. Paris : UNESCO, 2021. 84 p.
76. UNICEF. *A Teacher's Guide on Social and Emotional Learning (guidance/overview)*. New York : UNICEF, 2021.
77. UNICEF. *Strengthening Social and Emotional Learning in Early Childhood Education* [Електронний ресурс]. URL: <https://www.unicef.org> (дата звернення: 17.12.2025).
78. United Nations. *Convention on the Rights of the Child*. New York : United Nations, 1989.
79. Volik (дисертація): матеріали про емоційну компетентність/емоційну грамотність (для теоретичного обґрунтування). 2023. [Електронний ресурс]. URL: https://mdpu.org.ua/wp-content/uploads/2023/12/Disertatsiya_Volik-1.pdf (дата звернення: 17.12.2025). ([МДПУ](#))
80. Weissberg R. P., Durlak J. A., Domitrovich C. E., Gullotta T. P. (eds.). *Social and Emotional Learning: Past, Present, and Future*. New York : Guilford Press, 2015.
81. World Health Organization. *Skills for Health: Skills-based Health Education including Life Skills (framework)*. Geneva : WHO, 2003.
82. Zelazo P. D., Lyons K. E. The Potential Benefits of Mindfulness Training in Early Childhood. *Child Development Perspectives*. 2012. Vol. 6(2). P. 154–160.
83. Zins J. E., Weissberg R. P., Wang M. C., Walberg H. J. *Building Academic Success on Social and Emotional Learning*. New York : Teachers College Press, 2004. 272 p.

ДОДАТКИ

КАРТКИ ЕМОЦІЙ

ЦЕ НОРМАЛЬНО ВІДЧУВАТИ

радість

сум

захоплення

спокій

здивування

страх

сором

злість

втома

заздрість

хвилювання

гордість

огида

розгубленість

нудьга

кохання

Форма 1

Індивідуальна карта оцінювання емоційної компетентності дитини

ПІБ дитини: _____

Вік: _____

Дата: _____

Педагог/Психолог: _____

Емоція	Чи впізнала емоцію (так/ні)	Приклад ситуації (відповідь дитини)	Запропонований спосіб саморегуляції	Бал (0-10)
Радість				
Сум				
Злість				
Страх				
Подив				
Ніжність				
Середній рівень (середній бал)				_____

[illegible]

Форма 2

**Форма індивідуального спостереження за методикою «Скринінг
соціальних навичок дошкільника»**

Оцінка соціальних навичок дитини

Ім'я дитини: _____

Вік: ____

Дата: _____

Вихователь: _____

Показник	Опис прояву (ситуації)	Бал (0-10)
Ініціативність у взаємодії		
Уміння ділитися / співпрацювати		
Використання мовленнєвих способів вирішення конфліктів		
Здатність звертатися по допомогу / підтримувати іншого		
Дотримання правил групи / черговості		
Середній бал		_____

Форма 3. Карта спостереження соціальної поведінки

Ім'я: _____

Вік: ____

Дата спостережень: _____

Спостерігачі: _____

Індикатор	Приклад ситуації / поведінкова реакція	Бал (0-10)
Ініціація контакту		
Співпраця		
Регуляція імпульсів		
Реакція на конфлікт		
Емпатія		
Соціальна гнучкість		
Середній індекс соціальної поведінки		_____